



АКТУЕЛНОСТИ

СТРУЧНИ ЧАСОПИС УДРУЖЕЊА СТРУЧНИХ РАДНИКА
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Београд, 2025.



Година XXV • Број 1–2/2025

АКТУЕЛНОСТИ – Стручни часопис намењен теорији и пракси
социјалне заштите

За издавача

Гајић Живорад

Уређивачки одбор

Петровић Вера, председница

Ђуровић Симона

Тодоровић Душан

Павловић Јован

Столић Катарина

Графички дизајн

Биљана Живојиновић

Лектор и коректор

Проф. др Ана Гавриловић

Штампа

Чигоја штампа, Београд

e-mail: office@cigoja.com

Тираж

250 примерака

Година XXV Број 1–2/2025.

Часопис издаје:

Удружење стручних радника социјалне заштите Републике Србије

Марије Бурсаћ 49, 11080 Земун

Телефон Удружења: 063/241-372

Електронска пошта Удружења: udruzenje@udruzenjesz.rs

Електронска презентација www.udruzenjesz.rs

Текући рачун: 205–20184–64 код КОМЕРЦИЈАЛНЕ БАНКЕ БЕОГРАД

Актуелности Vol. XXV Број 1–2/2025. Страна 126



САДРЖАЈ

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

Марина Вукотић, мастер психолог Маја Думнић, дипл. психолог Сања Грмуша, мастер правник Покрајински завод за социјалну заштиту	АНАЛИЗА МАТЕРИЈАЛНИХ И ЉУДСКИХ КАПАЦИТЕТА УСТАНОВА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ ЗА СМЕШТАЈ ДЕЦЕ И МЛАДИХ НА ТЕРИТОРИЈИ АП ВОЈВОДИНА	7
Милица Ђорђевић, мастер социјални радник Дом за децу и омладину „Душко Радовић” Ниш	НАСИЉЕ МЕЂУ ДЕЦОМ И МЛАДИМА У ИНСТИТУЦИОНАЛНОЈ ЗАШТИТИ.....	31
Љубиша Јовановић, дипл. психолог Центар за заштиту одојчади, деце и омладине Београд	„ПОРОДИЦА КОЈА НЕДОСТАЈЕ-КОНСТРУКТ ПОРОДИЦЕ ДЕТЕТА БЕЗ РОДИТЕЉСКОГ СТАРАЊА” ..	49
Владана Миленковић, мастер социјална радница Дом за смештај одраслих и старијих Чегарска долина Ниш	СОЦИЈАЛНА И ЕМОЦИОНАЛНА УСАМЉЕНОСТ СТАРИЈИХ У ДОМУ ЗА СТАРЕ.....	73
Покрајински завод за социјалну заштиту Марина Вукотић, мастер психолог Маја Думнић, дипл. психолог Сања Грмуша, мастер правник	АНАЛИЗА О УСЛУЗИ СТАНОВАЊЕ УЗ ПОДРШКУ ЗА ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ У АП ВОЈВОДИНИ.....	87



Весна Димитријевић, дипл. педагог ,

Центар за социјални рад Шабач

„ЖИВОТ ЈЕ ПУТ – ИСКУСТВО И ЕМПАТИЈА У

СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ”..... 114

КОНКУРС ЗА ДОДЕЛУ РЕПУБЛИЧКИХ НАГРАДА

ЗА 2024. 119

УПУТСТВО АУТОРИМА 123



АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА



Марина Вукотић, мастер психолог
Маја Думнић, дипл. психолог
Сања Грмуша, мастер правник
Покрајински завод за социјалну заштиту

АНАЛИЗА СТАЊА МАТЕРИЈАЛНИХ И ЉУДСКИХ КАПАЦИТЕТА УСТАНОВА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ ЗА СМЕШТАЈ ДЕЦЕ И МЛАДИХ НА ТЕРИТОРИЈИ АП ВОЈВОДИНЕ

Резиме: Циљ анализе је био да се утврде потребе за унапређењем материјалних и људских капацитета домова за смештај деце и младих, са освртом на унапређење капацитета за родно осетљиво пружање услуге смештаја и дају препоруке за унапређење квалитета услуге, применом принципа родне равноправности. Анализом су обухваћене четири установе за смештај деце и младих на територији АП Војводине, које пружају услугу домског смештаја деци и младима без родитељског старања: Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић” Бела Црква, Дом за децу и омладину Дечије село „Др Милорад Павловић” Сремска Каменица, Дом за децу и омладину „Мирослав – Мика Антић” Сомбор и Дом за децу и омладину без родитељског старања „Споменак” Панчево. Анализа је урађена на основу података расположивих у елаборатима о испуњености услова за добијање лиценце за рад и пружање услуга, наративним годишњим извештајима о раду и годишњим програмима рада установа, квантитативних података из базе годишњих извештаја о раду, података који су прикупљени путем наменски креираног упитника за потребе ове анализе и непосредном опсервацијом услова функционисања ових установа. Резултати анализе указују да се све установе за смештај деце и младих суочавају са изазовом да уз постојећи број и структуру запослених на домском смештају, адекватно организују стручни и васпитни рад и одговоре на потребе актуелне структуре корисника. У структури корисника деца и млади са сметњама у развоју/инвалидитетом чине 49% од укупног броја корисника на смештају. У сва четири дома препознају се потребе за додатним стручним усавршавањем



запослених у областима рада са децом и младима са сметњама у развоју, проблемима у понашању и проблемима менталног здравља.

Кључне речи: услуга домског смештаја, деца и млади, капацитети, потребе, родна равноправност.

1. Смештајни капацитети и програмске активности установа за децу и младе без родитељског старања у АПВ

1.1. Капацитети установа за децу и младе без родитељског старања

У складу са Уредбом о мрежи установа, на територији АП Војводине постоји шест установа за смештај деце и младих без родитељског старања и са сметњама у развоју. Овом анализом обухваћене су четири установе – бивши домови за смештај деце без родитељског старања. Укупни капацитет домског смештаја у овим установама утврђен Уредбом је 272 места за домски смештај и 198 за додатне услуге.

Табела бр. 1. Смештајни и капацитети за додатне услуге групе домова за децу без родитељског старања

Ред. бр	Назив установе	Место	Смештајни капацитет	Капацитет за додатне услуге	Укупни капацитет
1.	Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић”	Бела Црква	48	72	120
2.	Дом за децу и омладину „Споменак”,	Панчево	48	48	96
3.	Дом за децу и омладину „Мирослав Мика Антић”	Сомбор	36	44	80
4.	Дом за децу и омладину Дечије село „Др Милорад Павловић”,	Сремска Каменица	140	34	174
	Укупно		272	198	470



1.2. Искоришћеност капацитета домског смештаја

Просечна попуњеност укупних капацитета у односу на Уредбом прописани капацитет домског смештаја износила је, у протеклих пет година, од 2019. до 2023. године, у просеку 65%.

Посматрано по годинама, укупни капацитети домског смештаја у установама за смештаја деце и младих без родитељског старања кретала се на следећи начин:

- 2019. – 62%
- 2020. – 66%
- 2021. – 71%
- 2022. – 66%
- 2023. – 61%.

Највећу просечну попуњеност капацитета у овом периоду имао је Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић” – Сомбор и то 75%, а најнижу Дом за децу и омладину „Споменак” – Панчево 47%.

1.3. Захтеви за смештај и пријем корисника

Уочено је значајно одступање које се евидентира када је у питању однос броја поднетих захтева за смештајем, који је значајно већи у односу на број примљених корисника на смештај у установама.

Током 2023. године у све четири установе поднето је 220 захтева за смештај, а реализовано је само 28 пријема.

Поднето је 37 захтева за смештај у Дому „Мирослав Мика Антић” Сомбор, а примљено троје и 55 у Дому Дечије село „др Милорад Павловић” Сремска Каменица, а примљено шест, у Дому за децу и омладину „Вера Радивојевић”, Бела Црква поднето је 65 захтева за пријем, а примљено на смештај четири корисника, и у Дому за децу и омладину „Споменак” у Панчево поднето је 63 захтева, а реализовано 15 пријема на смештај.

На основу података који су добијени у овој анализи од представника установа, овако велики дисбаланс броја упућених и реализованих захтева је у директној вези са карактеристикама корисника за које је упућен захтев за смештајем. Значајан број захтева за пријем односио се на децу и младе који имају изражене проблеме или поремећаје у понашању односно децу и младе са тежим облицима менталних сметњи, на чије потребе установе не би могле адекватно да одговоре. Такође, међу захтевима за пријем било је и захтева за пријем младих пунолетних особа које се налазе ван образовног система, деце са умереном или тешком интелектуалном ометеношћу, деце која имају физички инвалидитет и нису покретна,



итд, где је, такође, процењено да установа нема капацитета да одговори на потребе корисника.

Установе улажу максималне напоре да са актуелним бројем и структуром запослених, а са друге стране структуром корисника који су на смештају, а коју карактеришу изражени проблеми у понашању, присуство менталних сметњи односно поремећаја у понашању и комбинованих сметњи, организују квалитетан васпитни и стручни рад, а приоритетно осигурају безбедно окружење за све кориснике на смештају.

1.4. Додатне услуге

Уредбом о мрежи установа социјалне заштите, поред капацитета домског смештаја прописани су и капацитети за додатне услуге, што је требало да представља добру полазну основу на плану трансформације установа и окретање њиховог развоја у правцу усмеравања ресурса установа ка успостављању услуга у заједници и подршци породицама.

Табела бр. 2. Додатне услуге социјалне заштите које се актуелно пружају у домовима за децу и младе без родитељског старања

Ред. бр.	Назив установе и место	Капацитет за додатне услуге	Услуга	Извор финансирања
1.	Дом „Вера Радивојевић”, Бела Црква	72	–	–
2.	Дом „Споменак”, Панчево	48	Становање уз подршку	Буџет локалне самоуправе, као з услуге социјалне заштите
3.	Дом „Мирослав Мика Антић”, Сомбор	44	/	/
4.	Дом Дечије село „Др Милорад Павловић” Сремска Каменица	34	/	/

1.5. Програмске активности установа

Поред додатних услуга социјалне заштите које се реализују у оквиру Дома „Споменак”, у две установе, током 2023. године, реализоване су додатне програмске активности. Приказ назива програма, циљне групе, износа и извора финансирања садржан је у табели бр. 3.



Табела бр. 3. Програмске активности домова за децу и младе без родитељског старања

Установа	Назив програма	Циљ програма	Циљна група	Број корисника	Трајање програма	Извор финансирања	Износ
„Мирослав Мика Антић” Сомбор	Развој животних вештина код деце и младих	Ефикасније функционисање корисника по напуштању Установе	Корисници који су напустили Установу	10	45 дана	Покрајински буџет	500.000
„Др Ми-лорад Павловић” Сремска Ка-меница	Услуге подршке породици у кризи СОС ”Дечије Село” Сремска Каменица	Интензивна подршка породици и деци у ризику од издвајања, оснаживање породица у кризи	Породице са децом, са терито-рије Града Новог Сада, са потеш-коћама у функци-онисању	35 поро-дица/ 135 корисника	Фебруар – де-цембар 2023.	07 Градска управа за со-цијалну и де-чију заштиту	5.125.000
„Др Ми-лорад Павловић” Сремска Ка-меница	Служба ал-тернативних облика за-штите	Подршка мла-дима у осамо-стаљивању	Студенти и уче-ници завршних година средње школе на дом-ском смештају	15 младих	континуирано	Домски смеш-тај Покрајински секретаријат за соц.заштиту, демографију и равноправност полова	/



1.6. Перспективе развоја установа

Уредбом прописани капацитети за додатне услуге и реформски процес трансформације установа требали су бити полазна основа у правцу развоја установа и усмеравања њихових ресурса ка успостављању услуга у заједници и подршци породицама. Било је оваквих иницијатива које су се показале у извесној мери као успешне и актуелно одрживе као услуге социјалне заштите (пример Дом „Споменак”, Панчево) или као програмске активности установе (пример Дечијег села „Др. Милорад Павловић”, Сремска Каменица). У појединим установама услуге су пружане у претходном периоду и дошло је до њиховог гашења, пре свега због недовољне спремности локалних заједница да преузму одговорност за одрживост истих (Дом „Вера Радивојевић”, Бела Црква и Дом „Мирослав Мика Антић” Сомбор).

Имајући у виду потребе, које су препознате, за успостављањем услуга и са друге стране постојеће ресурсе у установама и искуство у реализацији услуга и програмских активности из претходног периода, представници установа препознали су извесне перспективе даљег развоја установа.

1.7. Лиценцирање установа за децу и младе без родитељског старања у АПВ

Сва четири дома за децу и младе немају издату лиценцу за пружање услуга домског смештаја од стране надлежног Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Захтеви су поднети 2016. године и до данас није било промена у правцу лиценцирања.

2. Капацитети људских ресурса у установама за смештај деце и младих без родитељског старања

У овом делу Анализе дат је приказ збирних података о капацитетима људских ресурса за установе: Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић” Бела Црква, Дом за децу и омладину Дечије село „Др. Милорад Павловић” Сремска Каменица, Дом за децу и омладину „Мирослав – Мика Антић” Сомбор, Дом за децу и омладину без родитељског старања „Споменак” Панчево.

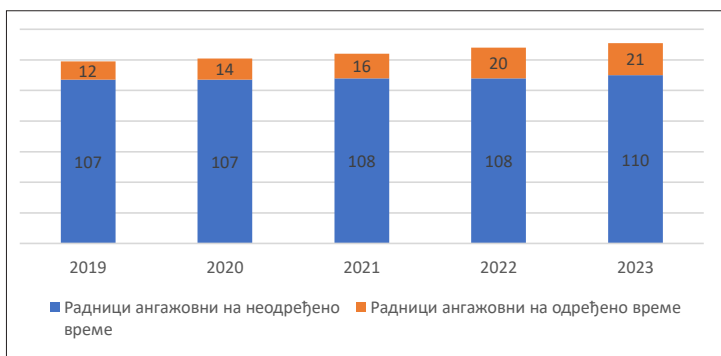
2.1. Број и структура запослених

Број радника ангажованих на пружању услуга домског смештаја у периоду од 2019. до 2023. године је са тенденцијом врло благог повећања броја радника који су ангажовани на неодређено (од 107 у 2019. годи-



ни до 110 у 2023. години) и значајног повећања броја ангажованих на одређено време (од 12 у 2019. години до 21 у 2023. години). Подаци су представљени у графикону бр. 1 који следи.

Графикон бр. 1. Подаци о свим ангажованим радницима у установи, на домском смештају према статусу запослених, 2019–2023. године



2.2. Запослени на услузи домског смештаја

У структури запослених и ангажованих радника на услузи домског смештаја, на крају 2023. године, према врсти радних места највећи удео од 25% имају технички радници, затим стручни радници 21%, стручни сарадници 18% и сарадници имају удео од 18%, финансијско административни радници 11% и руководећи кадар чини удео од 7%, у односу на укупан број запослених.

2.3. Структура кадра према полу

У установама за децу без родитељског старања у структури укупног броја радника према полу, доминира женски пол са 70% удела.

У овој анализи истражени су подаци о полној структури према врсти радних места, као и на управљачким позицијама у овим установама.

Из података о броју запослених у установама за децу без родитељског старања, видимо да је удео жена најмањи на позицији стручних сарадника, конкретно на радном месту васпитача (46% у односу на мушки пол са уделом од 54%), а затим на руководећим местима где је удео жена 56%. На осталим позицијама је већи – на финансијско рачуноводственим пословима 64%, међу техничким радницима 70%, стручним радницима 86% и сарадницима 87%.

Удео жена међу запосленима у систему социјалне заштите је генерално већи у односу на удео мушкараца, што је у складу са општим



статистичким показатељима о заступљености жена која је већа на пословима неге и услуга.

Поређења ради, у центрима за социјални рад у АП Војводини, у полној структури укупног броја запослених, женски пол има још значајнији удео од 84%, него што је добијен податак за установе које су обухваћене овом анализом. Што се тиче руководећих позиција, иако процентуална заступљеност жена на руководећим позицијама у центрима за социјални рад износи чак 81%, ипак је најнижа у односу на све друге позиције у центрима (стручни кадар, финансијско рачуноводствени и технички кадар).

2.4. Недостајући број и структура запослених

Из података добијених у овој анализи потврђује се да се све установе за смештај деце и младих суочавају са истим изазовом, а то је на који начин, уз актуелан број и структуру запослених, адекватно организовати стручни и васпитни рад са децом и младима и одговорити на потребе актуелне структуре корисника на смештају, с обзиром да је на смештају све већи број и удео деце и младих који испољавају проблеме у понашању. Оваква структура корисника захтева више надзора и индивидуалног приступа, како би се превенирале инцидентне ситуације и осигурала пре свега безбедност свих корисника на смештају.

Додатно, од стране свих установа указано је да постоји проблем недостатка понуде квалификованих радника на тржишту рада, пре свега стручног кадра, уз истовремено одсуство мотивисаности за запошљавање и рад у сектору социјалне заштите, с обзиром на карактеристике посла – сменски рад, карактеристике популације са којом се ради, ниво одговорности, висину плате и сл.

На основу података прикупљених упитником може се закључити да су стручним усавршавањем у установи најчешће обухваћени стручни радници. Знатно ређе се стручни сарадници и сарадници упућују на едукације и обуке релевантне за непосредан рад са децом и младима. У складу са малим износом финансијских средстава које установе имају на располагању за стручно усавршавање, критеријум за избор конкретних обука на које се упућују запослени, према речима појединих руководиоца установа, често је тај да су бесплатне за установу, а знатно ређе је реч о обукама које су у складу са исказаним потребама за обукама и едукацијама тј. у складу са планом стручног усавршавања установе.

Када је реч о обукама и стручном усавршавању у области родне равноправности, дискриминације и репродуктивног здравља у две установе за децу и младе без родитељског старања, стручни радници, стручни сарадници и сарадници у протекле три године нису похађали обуке



на наведене теме, док је у друге две установе број едукација и стручних радника обухваћених овом темом мали. Подаци приказани у табели указују да није препознат значај тема из области родне равноправности и дискриминације.

Табела бр. 4. Обуке, семинари, радионице и други видови стручног усавршавања на тему родне равноправности, дискриминације, репродуктивног здравља и сл.

Установа	Назив едукације/обуке	Број стручних радника	Број стручних сарадника	Број сарадника
„Вера Радивојевић” Бела Црква	/	/	/	/
„Споменак” Панчево	1. Међународна конференција „Установе социјалне заштите резиденцијалног типа. Стваран живот корисника у светлу остваривања људских права”	1		
	2. Међународна конференција „Друштвене и родне норме и насиље у школама-резултати регионалног истраживања”	1		
	3. Трибина „Утицај савременог друштва на породичне вредности и традицију”	1		
„Мирослав Мика Антић” Сомбор	/	/	/	/
„Др Милора Паловић” Сремска Каменица	1. Светски дан контрацепције” (учесник, презентација) .	1		
	2. Округли сто „Управљање ризицима по здравље и безбедност запослених и корисника;		3	
	3. „Промена је у нама” – Црвена линија (Људска права, ХИВ, недискриминативни приступ)	1		
УКУПНО		5	3	



Увидом у Каталог¹ акредитованих програма обуке у систему социјалне заштите може се констатовати да постоји веома мали број програма обуке у вези са родном равноправношћу и оне су углавном усмерене на родно засновано насиље.

2.5. Недостајућа знања и вештине

На питање у упитнику о недостајућим знањима и вештинама стручних радника, стручних сарадника и сарадника, како би се на најбољи могући начин одговорило на потребе деце и младих на смештају, установе су даље следеће одговоре приказане у табели бр. 5.

Табела бр. 5. Недостајућа знања и вештине

Назив установе	Недостајућа знања и вештине стручних радника, стручних сарадника и сарадника
„Вера Радивојевић” Бела Црква	Рад са децом и младима са проблемима у понашању; Рад са децом са сметњама у развоју; Припрема и подршка за осамостаљивање младих
„Мирослав Мика Антић” Сомбор	Едукације из области поремећаја понашања деце и младих
„Др Милорад Павловић” Сремска Каменица	Ментално здравље и тешкоће у области менталног здравља деце и младих; Упознавање са различитим улогама и актерима у систему социјалне заштите; Методологија вођења случаја;
„Споменак” Панчево	Рад са децом са проблемима у понашању, рад са децом са проблемом агресивности, вршњачко насиље, самоповређивање – усвајање конкретних техника и вештина рада

Приказани подаци у табели бр. 5 указују да се у сва четири дома за децу и младе без родитељског старања као недостајућа знања и вештине идентификују рад са децом и младима са тешкоћама, тј. сметњама у развоју, проблемима у понашању тј. проблемима у области менталног здравља. Исказане потребе за стручним усваршавањем у директној су вези са актуелном структуром корисника у овим домовима, где чак 48% деце и младих има сметње или тешкоће у развоју, а актуелно чак 51 дете/младој особи је прописана терапија од стране психијатра.



2.6. План стручног усавршавања, недостајућа знања и вештине и исказане потребе за стручним усавршавањем

Анализа планова стручног усавршавања четири дома за децу без родитељског старања указује на проблем веома ниског износа финансијских средстава које се планирају за ове намене. У једној од установа, у финансијском плану не постоје средства за стручно усавршавање запослених, док у другој установи планирана средства за стручно усавршавање износе само 1.830 динара.

Према речима руководиоца већине установа, разлог за овакво планирање је ограничен буџет установа, односно стављање приоритета у буџету на задовољавање основних потреба деце и младих на смештају (комунални трошкови, исхрана, обућа и одећа и сл). Такође, планом стручног усавршавања, управо из разлога ограничених финансијских средстава, приоритет је стручно усавршавање стручних радника, али не и стручних сарадника и сарадника који нису обухваћени обавезним лиценцирањем тј. остваривањем одређеног броја бодова у циљу обнављања лиценце за основе стручне послове у социјалној заштити.

Само у једној од установа (Дому Дечје село „Др Милорад Павловић”) планирана су средства за стручно усавршавање запослених више-струко већа у односу на све друге установе (435.000 динара).

Анализа тема планираних обука указује да је у све четири установе приоритет стављен на стручно усавршавање у области непосредног рада са децом и младима са тешкоћама у развоју, пре свега деце са поремећајем у понашању, проблемима у менталном здрављу, са агресивним понашањем и сл.

3. Тешкоће установа у организацији рада, стручног и васпитног рада са корисницима

Све установе суочавају са изазовом да уз актуелан број и структуру запослених адекватно организују стручни и васпитни рад са децом и младима, имајући у виду потребе свих корисника на смештају и све већи удео деце и младих који испољавају проблеме у понашању. У даљем тексту дајемо приказ узрасне и полне структуре корисника и по врстама сметњи у развоју и процењеном степену потребне подршке.

3.1. Кретање броја корисника домског смештаја и структура корисника

Кретање укупног броја деце и младих на смештају варира, у претходних пет година, без јасне тенденције смањења, имајући увиди да је

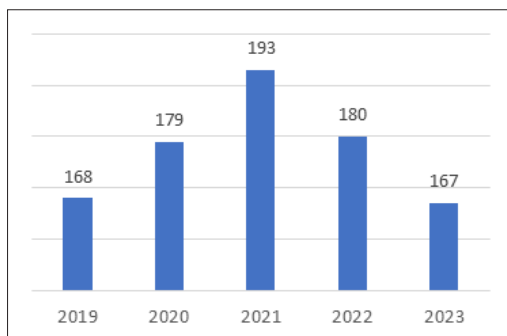


ово било за очекивати према стратешким циљевима деинституционализације.

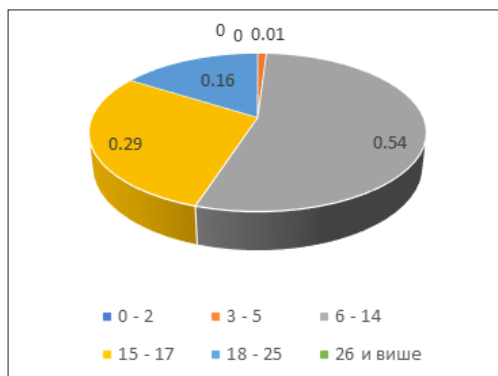
Укупан број корисника смештаја на дан 31.12.2023. године је 167 деце и младих. Највећи број корисника је узраста између шест и 14 година и износи 54%, следи група корисника узраста од 15 до 17 година са уделом од 29%. Узрасна групација од 18 до 25 година чини 16% од укупног броја деце и младих на смештају. Дакле, важно је истаћи да чак 45% корисника на смештају чине млади – узраста од 15 до 26 година. Најмање заступљена је група деце узраста између три и пет година, и чини само 1% укупног броја. Деца до три године нису корисници услуга домског смештаја.

Графикон бр. 2. Кретање броја и структура корисника по узрасту

Кретање броја корисника 2019–2023.



Структура корисника по узрасту, 2023.



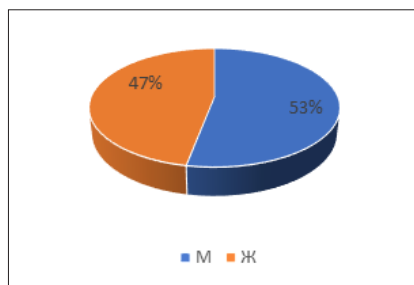
Од укупног броја корисника 53% су мушког пола, а 47% су женског пола. У структури по полу и узрасту удео мушког пола је већи у две уз-



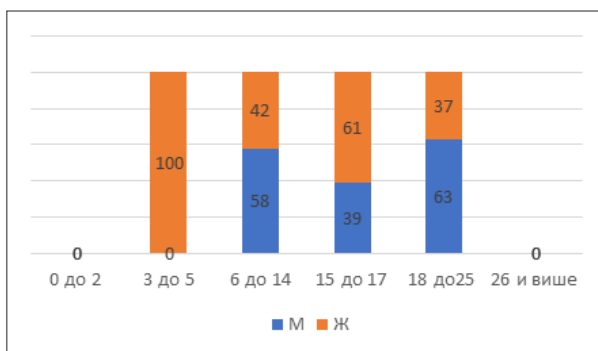
расне групације: – шест до 14 и 18 – 25 година, док је удео женског пола већи на узрасту 15-17 и 35 година (у овој узрасној групацији је само једна девојчица).

Графикон бр. 3: Структура по полу и по узрасту

Структура по полу, 2023.



Структура по полу и узрасту, 2023.



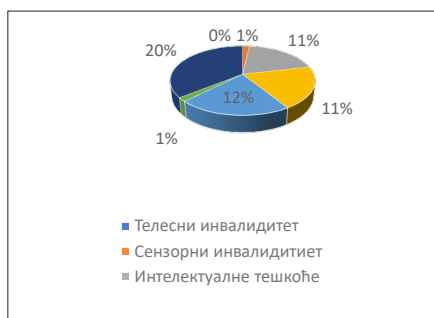
Од укупног броја корисника смештаја, 81 корисник деце и младих је са неком врстом сметње у развоју/инвалидитета, што износи чак 48% од укупног броја на смештају (стање на дан 31.12.2023. године).

Подједнака је заступљеност броја деце са интелектуалним и менталним тешкоћама и деце и младих са вишеструким сметњама које карактерише присуство две или више сметњи. Удео деце са интелектуалним тешкоћама је 11%, менталним сметњама 11% и вишеструким сметњама 12%. Евидентира се и значајан удео од 20% корисника са неким другим неспецификованим сметњама.

У структури корисника према степенима подршке највећи удео од 56% су корисници трећег степена подршке.



Графикон бр. 4. Корисници према врстама сметњи у развоју, 2023.



У оквиру ове анализе, упитником су додатно прикупљени подаци о броју корисника који имају дијагностикован поремећај у понашању и који су под психијатријском терапијом. На смештају у домовима укупно је 57. деце и младих са дијагностикованим поремећајем у понашању, од чега је 53. под психијатријском терапијом, што је око трећине укупног броја деце (33%).

Деца и млади са поремећајем у понашању имају потребу за интензивнијим радом, индивидуалним приступом и континуираним надзором, што уз расположиве људске ресурсе у установама отежава рад и утиче на квалитет стручног и васпитног рада. Деца која су под психијатријском терапијом имају потребу за континуираним контролама и надзором надлежних здравствених установа, односно лекара. Поједине установе (Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић”, Бела Црква и Дом за децу и омладину „Мирослав Мика Антић” Сомбор) имају тешкоће у вези са обезбеђивањем здравствене заштите с обзиром да се установе налазе у местима где потребу за лечењем у секундарним и терцијалним здравственим установама није могуће обавити у ближем окружењу, већ у већим градовима, што изискује путовања, пратњу и самим тим додатна новчана средства и људске ресурсе. За кориснике из поменуте две установе, контроле код надлежних дечијих психијатара обављају се у Клиничком центру у Новом Саду. За разлику од две поменуте установе, Дом за децу и омладину „Споменак” у Панчеву и Установа за децу и младе Дечије село „Др Милорад Павловић” Сремска Каменица, не сусрећу се са овим проблемом и редовне контроле и прегледи код дечијих психијатара одвијају се у надлежним здравственим установама у Београду и Новом Саду.

Све установе (изузимајући Дечије село „Др Милорад Павловић”, које у кадровској структури има неговатељице) истакле су потребу за запошљавањем неговатељица, што би значајно олакшало организацију посла у том смислу што би ресурси стручних радника и стручних сарад-



ника могли да се растерете послова неговатељица и у већој мери да буду усмерени на конкретан стручни и васпитни рад.

Значајне изазове у раду представља агресивно понашање корисника и у односу на друге кориснике и у односу на запослене, самоповређивање, самовољно напуштање установе од стране корисника. С тим у вези инциденти који се дешавају у локалној заједници, дужа одсуства из установе (бекства) корисника, нередовно похађање школе, ризично сексуално понашање девојчица, као и заснивање ванбрачних заједница, што је, такође, карактеристично за девојчице. Истакнут је и проблем дијагностификовања зависности од ПАС и лечења зависности на ПАС, као и реализације васпитне мере посебне обавезе укључивања у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

У две од четири анализиране установе (Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић”, Бела Црква, Дом за децу и омладину Дечије село „Др Милорад Павловић”, Сремска Каменица), примењује се као метод рада са децом и младима Систем бодовања и нивоа (СБН). Он ++представља третмански приступ, тј. облик бихејвиор менаџмент програма базиран на принципима теорије социјалног учења. Усмерен је на изградњу жељених и смањивање нежељених облика понашања.

У графикону бр.1, приказан је број запослених који су у непосредном раду са корисницима (укључујући поред стручних радника и стручних сарадника и сараднике/неговатељице). Имајући у виду да организација рада у установама подразумева 24-часовни надзор, рад у сменама током целе године, приказани број запослених у непосредном раду са децом није довољан да задовољи потребе актуелне структуре корисника која захтева интензиван третман и индивидуални приступ.

3.2. Интерна евалуација услуге домског смештаја

Све четири анализиране установе интерну евалуацију спроводе кроз испитивање задовољства корисника услугом, упитником посебно креираном за те намене. Резултати испитивања задовољства деце и младих на смештају показују да су најчешће генерално задовољни услугом која им се пружа у Дому, такође најчешће су задовољна, ређе делимично задовољна односом васпитача према њима, а такође, чешће изражавају задовољство активностима и садржајима који су им понуђени у установи или локалној заједници.

Када су у питању предлози и притужбе деце и младих на смештају, оне су разноврсне, различите у појединачним установама и односе се на: област исхране (тражи се промена јеловника, више грицкалица, слаткиша, инстант јела, промене сатнице obroка или начина припреме obroка);



област слободних активности (желе већи број рачунара, интернет и кабловску тв мрежу, више играчака, мрежу за одбојку, опрему за спортску салу, више екскурзија и излета, кућне љубимце, музички студио, сони-плејстејшн, билијар, мобилни телефон и сл.); област просторних услова и опреме (нов или бољи намештај и опрема у собама); промене у Кућном реду (померање времена устајања, продужење времена за изласке увече и сл.); однос са вршњацима (више разумевања и мање конфликта); однос са васпитачима (више индивидуалне пажње и разумевања и подршке деци када је она потребна).

У теренским обилазцима све четири установе и у разговору са представницима Домске заједнице као и деце и младих на смештају, стручни тим ПЗСЗ имао је прилике да разговора о горе наведеним темама. У разговору, корисници изражавају генерално задовољство усло+вима живота у дому и односом запослених према њима и наводе предлоге и потребе за унапређење услуге, а који су и наведени у резултатима испитивања задовољства корисника.

4. Закључци

- Укупни капацитет домског смештаја у установама за смештај деце и младих на територији АП Војводине², предвиђен Уредбом, је 272 места, а просечна попуњеност капацитета у односу на прописани, у протеклих пет година, од 2019. закључно са 2023. годином, износила је 65%.
- Током 2023. године, у све четири установе поднето је 220 захтева за смештај, а реализовано 28 пријема. Дисбаланс броја упућених и реализованих захтева је у директној вези са карактеристикама корисника за које је упућен захтев за смештај. Значајан број захтева за пријем односио се на децу и младе који имају теже облике поремећаја у понашању, на чије потребе установе не би могле адекватно да одговоре.
- Укупни капацитет за додатне услуге за све четири анализиране установе по Уредби износи 198, али је искоришћеност ових капацитета веома мала. Услуге социјалне заштите актуелно се пружају у оквиру само једне од укупно четири установе – у Дому „Споменак” у Панчеву. У оквиру ове установе пружа

² Анализом су обухваћене четири које пружају услугу домског смештаја деци и младима без родитељског старања: Дом за децу и омладину „Вера Радивојевић” Бела Црква, Дом за децу и омладину Дечије село „Др Милорад Павловић” Сремска Каменица, Дом за децу и омладину „Мирослав Мика Антић” Сомбор и Дом за децу и омладину без родитељског старања „Споменак” Панчево.



се услуга Прихватилишта за децу и младе, капацитета осам и услуга становања уз подршку за младе, који се осамостаљују, капацитета 15. Установа нема лиценце за пружање наведених услуга. Просечна попуњеност капацитета обе услуге у периоду од 2019. закључно са 2023. годином била је на око трећини од капацитета, за Прихватилиште процентуално је износила 37%, а за Становање уз подршку 33%.

- У претходном периоду, у оквиру две установе пружана је услуга прихватилишта: у Дому „Вера Радивојевић”, Бела Црква услуга прихватилишта за жене и децу жртве насиља у породици и у Дому „Мирослав Мика Антић” у Сомбору – прихватилиште за децу. Пружање услуга прекинуто је из финансијско-административних разлога, односно недовољне сензибилисаности локалних самоуправа и спремности да наставе финансирање услуга. У оквиру Дома – Дечије село „Др Милорад Павловић” Сремска Каменица, у континуитету се реализују, као програмске активности, услуга Породичног сарадника и Становања уз подршку, док је у Дому „Мирослав Мика Антић” Сомбор, у току 2023. године, реализована краткорочна програмска активност на подршци младима који су напустили установу.
- Може се закључити да је у наредном периоду неопходно радити на успостављању одрживих услуга у складу са предвиђеним капацитетима за додатне услуге, за шта је неопходно сачинити конкретне планове трансформација установа, радити на сензибилизацији локалних самоуправа за успостављање услуга и укључивању установа у стратешко планирање социјалне заштите на локалном и регионалном нивоу.
- У сарадњи са организацијама и појединцима из локалне заједнице и шире, у установама се реализују различите програмске активности које за циљ имају подршку деци и младима на домском смештају и унапређење квалитета услуге домског смештаја. Програми се односе на: подршку деци и младима у учењу; организован боравак деце ван установе: летовања, зимовања, излете, учешће на различитим манифестацијама; укључивање у спортске и рекреативне активности; креативне активности и радионице; стипендирање и други облици подршке деци и младима при осамостаљивању и усвајању животних и професионалних вештина. У организовању додатних програмских активности посебно се истичу Дом Дечје село „Др Милорад Павловић” и Дом „Вера Радивојевић” у Белој Цркви. За развој програмских активности у друге две установе неопходна је



подршка у тешњем повезивању са институцијама и организацијама у локалној заједници.

- У даљој перспективи свог развоја, установе процењују да имају капацитете за пружање следећих услуга: Дом „Вера Радивојевић” у Белој Цркви за пружање услуге Прихватилишта и смештаја деце и младих из угрожених група и деце са инвалидитетом (имајући у виду да је један од објеката опремљен према стандардима приступачности), у сврху организовања спортско – рекреативних садржаја (излета, дечијих кампова и сл.). Дом „Споменак” у Панчеву има капацитет да настави са пружањем услуге Прихватилишта за децу и младе и Становања уз подршку за младе у процесу осамостаљивања, а поред две наведене услуге, и за трансформацију у правцу специјализоване установе за децу и младе са поремећајем у понашању. Перспективе даљег развоја Дома „Мирослав Мика Антић” би, по процени директорке Дома, требало да иду у правцу специјализације установе за смештај деце без родитељског старања и деце са сметњама у развоју, али нижег календарског – основношколског узраста. Дом Дечије село „Др Милорад Павловић” препознаје да има капацитет за успостављање Центра за децу и породицу као пружаоца више услуга усмерених на децу, младе и породицу. Такође, установа има капацитет за наставак пружања услуге Породичног сарадника и успостављање услуге Становања уз подршку за младе.
- Сва четири дома за децу и младе немају лиценце за пружање услуге домског смештаја, као ни лиценце за додатне услуге које пружају.
- Све установе су смештене на одговарајућим локацијама (насељено место, доступност јавног превоза). Установе поседују довољно зелених површина.
- Све установе имају просторне услове за пружање услуге домског смештаја у складу са капацитетом броја корисника прописаних Уредбом о мрежи установа.
- У три од четири установе (Дом за децу „Вера Радивојевић” Бела Црква, Дом за децу „Мирослав Мика Антић” Сомбор и Дом за децу „Споменак” Панчево) постоје просторни капацитети који се актуелно не користе.
- Све установе имају возни парк од најмање два возила, али је у свим установама, са изузетком Дома Дечије село „Др Милорад Павловић”, возни парк дотрајао и потребно је његово обнављање.



- Све установе располажу интернет мрежом која је на располагању запосленима и корисницима, с тим да се од установе до установе разликује временско ограничење коришћења интернета за кориснике. Изузимајући Дом у Белој Цркви, све остале установе не ажурирају редовно своје веб сајтове и не промовишу установу и своје активности на овај начин.
- У односу на специфичне потребе дечака и девојчица ни једна од установа није исказала потребе у погледу простора, опреме, намештаја, хигијене и сл.
- Установе су исказале следеће потребе у погледу простора, опреме и финансијских средстава:
 - 1) Дечије село „Др Милорад Павловић”: установка располаже довољним просторним капацитетом за обављање активности и једино што недостаје је мања спортска сала, исказана је потреба за новим возилима за услугу Породични сарадник, што је унето у План и Програм рада Установе за 2024. годину.
 - 2) Дом „Вера Радивојевић”: набавка новог путничког возила са пет седишта, потребно је и више финансијских средстава у циљу израде материјала за промовисање рада.
 - 3) Дом „Споменак” Панчево: недостаје намештај за дечје собе, рачунари за кориснике, као и довољно новчаних средстава за храну, хигијену и за одећу. Постоји потреба за набавком нових возила, првенствено путничког возила. И поред значајних инвестиционих улагања у предходном периоду, евидентно је да су неопходна и даља улагања за унапређење просторних услова и опреме: замена дотрајалог намештаја, санација купатила, уређење дневног боравка за кориснике.
 - 4) Дом „Мирослав Мика Антић” Сомбор: исказана је потреба за набавком новог путничког возила, што је назначено као приоритетно. Представници установе су мишљења да било би пожељно заменити постојећи комби и обезбедити већа улагања у остала возила.
- У анализирана четири дома, на дан 31.12.2023. године, било је запослено укупно 110 радника, од којих 70% женског пола. У периоду од претходних пет година, запажа се незнатно повећање броја радника ангажованих на неодређено време, а значајније повећање ангажованих на одређено време, при чему, указујемо и на податак да је међу стручним радницима, у 2023. години, висок удео запослених на одређено време који износи



18%. Све наведено указује да установе имају потребу за додатним кадром како би се квалитет рада одржао.

- У структури радника према врсти радних места, на крају 2023. године, највећи удео, од 25%, имали су технички радници, стручни радници су заступљени са уделом од 21%, стручни сарадници 18%, сарадници са 18%, финансијско административни радници 11% и руководећи кадар имао је удео од 7%. У две од четири установе, удео стручних радника је мањи од 60% у односу на укупан број запослених стручних радника и стручних сарадника, што показује неусклађеност са прописаним стандардима који се односе на кадрове.
- Уколико поредимо број радника који је у непосредном раду са корисницима – стручних радника, стручних сарадника и сарадника/неговатељица (62) са бројем корисника на смештају (167), добијамо податак о односу који износи приближно 3 детета по једном раднику. Међутим, имајући у виду да организација рада у установама подразумева 24 часовни надзор и рад у сменама током целе године, у пракси – на дневном нивоу, однос броја деце и броја запослених у непосредном раду са децом је вишеструко већи, односно указује на недовољан број запослених у непосредном раду са корисницима, посебно имајући у виду потребе актуелне структуре корисника за индивидуалним приступом и интензивним третманом.
- Из података добијених у овој Анализи потврђује се да се све установе за смештај деце и младих суочавају са изазовом да уз актуелан број и структуру запослених на домском смештају, адекватно организују стручни и васпитни рад и одговоре на потребе актуелне структуре корисника. Укупан број радних места утврђен Решењем Министарства за све четири установе износи 153 радна места, док је број радних места утврђен правилницима о унутрашњој организацији и систематизацији радних места установа 142. Актуелно је упражњено 11 радних места, од којих чак за пет стручних радника. Поред наведених упражњених радних места, установе су исказале и потребу за додатним кадром како би се унапредио квалитет рада и одговорило на потребе деце и младих на смештају. У структури додатно потребног кадра истиче се потреба за васпитачима/стручним радницима, медицинским сестрама/неговатељицама и службеницима за јавне набавке.
- Стручно усавршавање стручних радника, стручних сарадника и сарадника у домовима за децу и младе без родитељског ста-



рања условљено је износом финансијских средстава које установама стоје на располагање за ову намену. Све четири установе имају сачињен план стручног усавршавања у којима је приоритет дат обукама и едукацијама из области непосредног рада са децом са сметњама у развоју и децом са поремећајем у понашању, а као одговор на актуелне потребе установа и актуелну структуру корисника. С обзиром на недовољна финансијска средства за стручно усавршавање, већина установа приоритет даје стручном усавршавању стручних радника, док су обукама знатно ређе обухваћени стручни сарадници и сарадници. Само у Дому Дечје село „Др Милорад Павловић” планирана су значајна финансијска средства и у складу са тим већи је и обухват обукама како стручних радника, тако и стручних сарадника и сарадника.

- У сва четири дома препознају се потребе за додатним стручним усавршавањем запослених у областима рада са децом и младима са сметњама у развоју, проблемима у понашању и, генерално, проблемима менталног здравља, што је директан одраз потреба запослених да на професионалан начин одговоре специфичним захтевима актуелне структуре корисника у овим домовима.
- Када је реч о обукама и стручном усавршавању у области родне равноправности, дискриминације и репродуктивног здравља, у две установе за децу и младе без родитељског старања – стручни радници, стручни сарадници и сарадници у протекле три године нису похађали обуке на наведене теме, док је у друге две установе број едукација и стручних радника, обухваћених овом темом, мали. Закључујемо да је од стране установа недовољно препознат значај тема из ових области, при чему се и увидом у Каталог акредитованих програма обука у систему социјалне заштите види да је понуда програма у вези са родном равноправношћу мала и усмерена пре свега на родно засновано насиље. Родна равноправност и превенција родно заснованог насиља су теме које би требало да буду више заступљене у стручном усавршавању и у директном раду са децом и нарочито младима, имајући у виду присуство проблема као што су рано ступање у сексуалне односе, ризичне односе, промискуитет, рани бракови итд, а који се често јављају када су питању млади на смештају, нарочито девојчице и девојке.
- Иако је било очекивано, према стратешким циљевима деинституционализације, анализа кретања укупног броја деце и младих



на смештају, у току претходних пет година, не показује тенденцију смањења њиховог броја. Укупан број корисника смештаја на дан 31.12.2023. године је 167 деце и младих. Највећи број корисника је узраста између шест и 14 година и износи 54%, чак 45% корисника на смештају чине млади – узраста од 15 до 26 година.

- У структури корисника доминирају деца и млади са сметњама у развоју/инвалидитетом, са чак 48% у односу на укупан број на смештају, а додатно прикупљени подаци говоре да је на смештају 57 деце и младих са дијагностикованим поремећајем у понашању, од којих је 53 под психијатријском терапијом, што је око трећине укупног броја деце (33%). Деца и млади са сметњама у развоју/инвалидитетом и менталним сметњама, имају потребу за интензивнијим радом, индивидуалним приступом и континуираним надзором, што уз расположиве људске ресурсе у установама отежава рад и утиче на квалитет стручног и васпитног рада. Деца са поремећајем у понашању, која су под психијатријском терапијом, имају потребу и за континуираним контролама и надзором надлежних здравствених установа, односно лекара. Анализа је показала да поједине установе имају тешкоће у вези са обезбеђивањем здравствене заштите с обзиром да се налазе у местима где потребу за лечењем у секундарним и терцијалним здравственим установама није могуће обавити у ближем окружењу, већ у већим градовима, што изискује путовања, пратњу и самим тим додатна новчана средства и људске ресурсе.
- У две од четири анализиране установе примењује се, као метод рада са децом и младима, Систем бодовања и нивоа (СБН). Поред примене овог Програма, потребно је развијати и уводити нове и другачије програме рада и третмана деце и младих, посебно, имајући у виду специфичне потребе и проблеме свих корисника на смештају, а приоритетно је потребно размотрити увођење програма третмана за децу са поремећајима у понашању.
- Све анализиране установе истакле су исте изазове у раду са корисницима који произлазе из специфичности актуелне структуре корисника на смештају. Могућности за унапређење стручног рада представници установа виде кроз подршку која би подразумевала стварање услова да се корисници установа у већој мери укључују у активности у локалној заједници што подразумева додатне материјалне трошкове, повећан број радника и рад са спољним сарадницима. Установе препознају по-



требу за подршком адекватног стручног кадра за рад са децом са интелектуалним сметњама у развоју и поремећајем у понашању, затим, неопходна је и већа доступност услуге дечијег психијатра и континуирано доступна услуга психотерапије за децу и младе на смештају којима је то потребно. Као једно од могућих решења установе виде и у постојању специјализоване установе за децу и младе са поремећајима у понашању. Унапређењу стручног рада значајно би допринело организовање супервизије за ангажовано особље, што је прописано у чл. 20. Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, при чему установе, у овом времену, немају систематизована радна места супервизора, нити финансијска средства за његово ангажовање.

Литература

- Законом о социјалној заштити („Сл. гласник РС” 24/11.);
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Сл.гласник РС”, бр. 42/2013, 89/2018, 73/2019);
- Правилник о лиценцирању организација социјалне заштите („Сл. гласник РС”, бр.42/2013);
- Правилник о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити („Сл. гласник РС” бр. 42/2013);
- Правилник о стручним пословима у социјалној заштити са изменама и допунама овог Правилника („Сл. гласник РС”, бр. 1/2012 и 42/2013);
- Уредба о мрежи установа социјалне заштите („Сл. гласник РС”, бр. 16/2012 и 12/2013);
- Закон о забрани дискриминације („Службени гласник РС”, бр. 22/09, 52/21);
- Закон о родној равноправности („Службени гласник РС”, бр. 52/21).



Милица Ђорђевић*, мастер социјални радник
Дом за децу и омладину „Душко Радовић” у Нишу

НАСИЉЕ МЕЂУ ДЕЦОМ И МЛАДИМА У ИНСТИТУЦИОНАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Резиме: Насиље представља значајан друштвени проблем са озбиљним последицама по појединце и заједницу у целини. Различити облици физичког, психичког и другог манифестованог насиља угрожавају живот, телесни интегритет и добробит жртава, нарушавајући основна људска права. Савремени приступ овом феномену наглашава његову друштвену природу, истичући потребу за благовременом и свеобухватном реакцијом државе кроз кривичноправне и социјалноправне механизме, како би се обезбедила адекватна заштита жртвама и утврдила одговорност починилаца.

Иако је разумевање насиља у контексту институционалне заштите деце од кључног значаја, истраживања у овој области су ретка. Посебно је занемарено вршњачко насиље у домовима за децу и омладину, прихватилиштима и васпитно-поправним домовима, упркос значајном броју деце која користе услуге система социјалне заштите.

Подаци Републичког завода за социјалну заштиту, који годишње објављује извештаје о деци у систему социјалне заштите и раду установа за смештај деце и младих, указују на велики број корисника домског смештаја. Ова чињеница додатно потенцира потребу за истраживањем вршњачког насиља у овим установама.

Такође, у данашње време, сведоци смо, нажалост, све бројнијих свирепих убиства и тежих облика физичког кажњавања што додатно наглашава потребу за истраживањем вршњачког насиља.

Кључне речи: насиље међу децом и младима, вршњачко насиље, домови за децу и младе, прихватилишта за децу и младе, социјална заштита

*milicadjordjevic321@gmail.com



1. Увод

Насиље постоји одувек и кроз историју се испољавало у разним облицима. Окрутност се појављивала као облик забаве, људска жртва је служила за уживање празноверја, ропство је служило као средство за уштеду рада, освајање као изјава о мисији владе, геноцид као средство стицања некретнина, мучење и сакаћење као рутинско кажњавање, смртна казна за прекршаје и различита мишљења, атентат као механизам политичке сукцесије, силовање као ратни плен, убиство као главни облик решавања сукоба (Pinker, 2007).

У данашње време, насиљем се сматра чин употребе физичке силе према другој особи у намери да се угрози, или непосредно повреди, њен живот, здравље, тело, сигурност и слично. Према ширем схватању, насиље је сваки утицај на другу особу којим се код те особе изазива осећај страха, несигурности и зависности (Derenčević i Getoš, 2008).

Насиље, као непожељан облик понашања, прожима све сегменте друштва и све је присутније међу децом и омладином (Марковић-Крстић и Милошевић-Радуловић, 2016: 181). Када говоримо о насиљу међу децом и младима, углавном користимо термин *вршњачко насиље* и овај појам углавном се везује за школски систем. Међутим, у овом раду фокусираћемо се на вршњачко насиље у институцијама за смештај деце и младих (домови за незбринуту децу и омладину, васпитно поправни домови, прихватилишта за децу и младе, итд).

Насиље међу децом у домовима за децу досада није било у фокусу истраживачког интереса код нас, за разлику од насиља међу децом у школама. Та разлика је неоправдана јер деца у домовима имају једнаке потребе и права као и сва друга деца, па тако и на решава. То је посебно потребно због тога што је деци издвојеној из својих примарних породица, због различитих трауматских искустава, потребан емоционални, социјални и когнитивни опоравак. За њих се може рећи да су у највећем броју случајева у психосоцијалном ризику. Имају слабо развијене социјалне вештине, премало пријатеља свог узраста, лошију слику о себи, не добијају довољно пажње и потпоре одраслих особа (Sladović Franz, 2003 према: Јaman, 2009: 302).

Када узмемо у обзир да су деца и млади смештени у институцијама социјалне заштите углавном деца и млади без адекватног родитељског старања, деца жртве насиља у породици, деца са проблемима у понашању, деца из породица у кризи, деца са сметњама у развоју, материјално угрожена деца, можемо само да претпоставимо колико је њихов положај лошији у односу на већински део популације.



Иако је неспорно да се деца и млади који се налазе у институцијама сусрећу са великим изазовима и проблемима, ми смо се у овом раду фокусирали на насиље којем су ова деца и млади изложени у установама.

Циљ рада је свеобухватно сагледавање насиља међу децом и младима у систему социјалне заштите, како кроз теоријска разматрања, тако и кроз постојећи емпиријски садржај и праксу, а све у циљу указивања на постојеће проблеме у вези са сузбијањем насиља унутар институционалне заштите деце и младих и потребних механизма заштите и превенције. Испитивање ће се базирати на искуству насиља на које наилазе деца смештена у институције социјалне заштите, како би указали на њихов положај и импликације изложености насиљу и према томе дали предлоге мера превенције, које би показале добре резултате за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Приликом проучавања насиља неопходно је да се узме у обзир друштвени контекст. Проблемом вршњачког насиља треба да се бави целокупно друштво, како његове институције, породица, тако и друге друштвене групе, које могу дати значајан допринос борби против насиља. Насиљу међу децом на институционалном смештају мора се дати одговарајућа пажња и третман. Реакције заједнице на појаву насиља морају бити ефикасне и адекватне. Неопходно је деловати на свеобухватну изградњу свести о забрани било ког вида насиља и другог понижавајућег поступања према деци, а у оквиру домова за смештај деце, као приоритет поставити превенцију вршњачког насиља, едуковати стручне раднике и сараднике, децу, законске старатеље и, не само тежити изградњи безбеднијег окружења, већ га и градити, користећи већу примену постојећих програма и пракси ка ресоцијализацији деце починилаца насиља у заједници.

2. Теоријски оквир насиља међу децом и младима

Да бисмо на прави начин сагледали значење појма насиља неопходно је постојање свести о огромном утицају које оно има у друштвеним односима. Многи аутори су склони површном тумачењу насиља, гдесе оно поима само као примена силе јачег над слабијим. Супротно томе, постоје и мишљења о насиљу које није лако препознатљиво (Глигорић, 2018: 141).

Насилно понашање деце и омладине проблем је који привлачи пажњу научне и стручне јавности и условљава потребу читавог низа друштвених субјеката да осмисле, организују и предузму активности превентивног карактера, које би успешно допринеле снижавању нивоа испољавања, одржавања и развијања насилних облика понашања при-



падника младе генерације. Насиље је као динамична појава од вајкада привлачило пажњу истраживача из више разлога. Најпре, насиље је појава својствена човековом друштву која поприма најразноврсније облике и на основу тога можемо извршити различите класификације (по разложениости, средствима, сложености). Затим, насиље као феномен кореспондира и са животињским светом, где се јавља у форми агресије, као врста инстинктивног понашања (Базић, 2013: 382).

Иако постоји општа сагласност да је насиље озбиљан проблем, не постоји јединствена теоријска нити операционална дефиниција тог појма. Истраживачи покушавају на различите начине да дефинишу појам насиља, неки – водећи се основним елементима тог понашања, неки – образложavajuћи његове појавне облике.

Анализирајући постојећу литературу, издвојићемо неколико дефиниција појма насиља, како би се стекао бољи увид у значај истраживања ове тематике.

Светска здравствена организација дефинише насиље као намерно коришћење физичке снаге и моћи, претњом или акцијом, према самоме себи, према другој особи, или према групи људи или читавој заједници, што би могло резултирати или резултира повредом, смрћу, психолошким последицама, неразвијеношћу или депривацијом (Ракић, 2015:62). Овако дефинисање представља једно од ширих одређења појма насиља.

Једну од најприхваћенијих дефиниција насиља код у нас, дао је Драган Симеуновић који истиче да „насиље није проста употреба силе, већ је оно њен рад, као облик људске делатности, у којој се директно или индиректно користи сила” (Симеуновић, 2002 према: Глигорић, 2018: 141). Према истом аутору, насиље се доводи у везу са дисбалансом моћи и снаге, будући да насилник скоро никада неће напасти онога који је по његовој процени јачи од њега.

Срна, (2003), одређује насиље као нелегалну и неморалну употребу силе којом се чини штета себи, другима и средини. Насиље се врши са реалном или опаженом намером да се нанесе бол или повреда другом. За насилни акт, по овом одређењу, карактеристичне су две ствари: намера и повреда. Она угрожава људски живот, физички, психички и социјални интегритет човека, његово здравље и развој.

По Милосављевићу, (1998), под насиљем се подразумевају различити акти, поступци и понашања појединаца, група, друштвених институција, организација или друштава у односима према људима који укључују примену физичке, психичке, политичке или неке друге силе и којима се угрожава интегритет човека и изазивају различита физичка и психичка оштећења и друге непријатне последице.



Многи аутори користе дефиницију коју је дао Дан Олвеус. Према овом аутору, вршњачко насиље је појава поновљене и трајне изложености ученика негативним поступцима од стране једног или више ученика (Olweus, 1998 према: Недимовић, 2010).

Под негативним понашањем подразумева се понашање усмерено на наношење повреде или нелагодности другоме. Повреда или нелагодности могу бити нанете директно (ударањем), или индиректно (социјалном манипулацијом или искључивањем). Основне компоненте насилног понашања ученика су: усмереност понашања ка наношењу штете другоме, трајност односно понављање и неравнотежа снаге или моћи између насилника и жртве. Насиље може укључити интеракцију између једног насилника и једне жртве, између неколико насилника и једне жртве и између једног насилника и неколико жртава. Према томе, једна особа може у једној интеракцији бити насилник, а у другој жртва (Нинковић, 2010 према: Базић, 2013). Ово је, уједно, и најцитиранија дефиниција вршњачког насиља.

Драган Попадић, у потрази за довољно добром и не превише опширном дефиницијом, под насиљем подразумева намерно и неоправдано наношење штете другоме. Аутор казује да је понашање којим се наноси штета разноврсно и сложено колико уопште људска комуникација може бити разноврсна и сложена, али га грубо можемо разврстати на вербално и невербално, и може се састојати у физичком повређивању, наношењу материјалне штете, или психолошком повређивању, као што су застрашивање, срамоћење, социјална изолација и слично. Неоправданост се састоји у нелегитимности, незаслужености, прекомерности или непримерености таквог поступка Попадић, 2009: 13).

Насиље је често дефинисано и од стране институција. Министарство просвете републике Србије, (2013), одређује насиље као сваки облик једанпут учињеног или поновљеног вербалног или невербалног понашања које за циљ има последицу у виду стварног или потенцијалног угрожавања здравља, развоја и достојанства детета/ученика. Такође, наводе се и различите форме насиља, па се тако спомињу физичко насиље, емоционално/психолошко насиље, социјално насиље, сексуално насиље и злоупотреба детета, занемаривање и немарно поступање, експлоатација деце, као и, у складу са развојем савремених информационих технологија, све присутније насиље које настаје коришћењем информационих технологија (електронско насиље).

Појава вршњачког насиља стара је колико и друштво, али се овом проблему, као и последицама које проузрокује, дуго времена није придавала посебна пажња, већ се сматрало да је то природан и нормалан начин одрастања. Насиље угрожава основно право на физички, психички и со-



цијални интегритет човека и као такво увек је болно и разорно не само за појединца већ и за друштво (Ракић, 2013).

Анализирајући дефиниције насиља различитих аутора можемо рећи да је насиље негативна друштвена појава, која траје већ дуго кроз људску историју, па и данас. Насиље се посматра као наношење штете другоме, што за последицу има негативне ефекте, па чак и последице опасне по живот. Мноштва примера вршњачког насиља широм света доводе до тога да је неопходно да све чланице УН усвоје заједничку дефиницију вршњачког насиља како би се лакше идентификовало, а потом и једнако поступало у свакој земљи, у складу са правилима и законима из те области (Глигорић, 2018: 146).

3. Деца и млади у систему социјалне заштите

Републички завод за социјалну заштиту подноси, сваке године статистички Извештај о деци и младима у различитим областима социјалне заштите, као и Извештај о раду установа за смештај деце и младих. Циљ ових извештаја је да се, путем статистичких података, омогући увид у ефекте које систем социјалне заштите постиже када је реч о положају деце у друштву, као и да се сагледавањем потреба корисника и праћењем података о поступцима, мерама и услугама из домена социјалне заштите, омогући планирање и унапређивање социјалне заштите, односно да се креирају и спроведу политике усмерене на отклањање неједнакости и последица социјалне искључености. Такође, циљ извештаја о раду установа за смештај деце и младих јесте приказ установа које пружају смештај и капацитети тих установа као и увид у основна обележја корисника као што су: полна и старосна структура, разлози смештаја, дужина смештаја, пребивалиште и средина из које корисници долазе и слично (Републички завод за социјалну заштиту, 2023).

Како текуће године још увек није јавности доступан Извештај из система за 2024. годину, у овом раду користиће се подаци из Извештаја за 2023. годину.

Извештај „Деца у систему социјалне заштите 2023” приказује да је у Србији, у 2023. години, било 1.150.050 деце, док је удео деце у укупној популацији Србије 17,4%, колико износи и десетогодишњи просек. У периоду 2014–2023. година, број деце у Србији смањено се за 7,3%. Такође, према Попису становништва, 2022. године, дошло је до континуираног пада удела деце у становништву, и предвиђа се да ће се то кретање наставити. У току 2022. године на евиденцији ЦСР било је укупно 179.802 деце, а на дан 31.12.2022. године 145.475 деце. У 2022. години, на евиденцији ЦСР било је 14,5% од укупног броја деце у Србији, односно



остваривало је права, користило услуге или су према њима примењиване мере из области социјалне и породично – правне заштите. Посматрано према регионима, највећи удео деце корисника система социјалне заштите у односу на укупан број деце по том критеријуму, забележен је у региону Јужне и Источне Србије и Војводине, а најмање деце на евиденцији ЦСР је у региону Београда.

4. Методолошки приступ проблему истраживања

Проблем истраживања темељи се на упознавању са појавним облицима, учесталошћу насиља и факторима ризика за појаву насиља међу децом и младима смештених у установи. У овом истраживању фокус је првенствено на личном искуству деце о вршњачком насиљу, затим и запажањима стручних радника о појави насиља у установи.

Основни циљ рада био је свеобухватно сагледавање насиља међу децом и младима у систему социјалне заштите, кроз теоријска разматрања, и кроз постојећи емпиријски садржај и праксу, а све у циљу указивања на постојеће проблеме у вези са сузбијањем насиља унутар институционалне заштите деце и младих и потребних механизма заштите и превенције. Испитивање се базирало на искуству о насиљу на које наилазе деца смештена у институције социјалне заштите, како би указали на њихов положај и импликације изложености насиљу и према томе дали предлоге мера превенције које су показале добре резултате за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Истраживање је спроведено у граду Нишу, и то у Дому за незбринуту децу и омладину „Душко Радовић” и Прихватилишту за децу и младе које се актуелно реализује као пројекат у оквиру Дома. Такође, истраживање је спроведено током септембра 2024. године.

Истраживањем су били обухваћени штићеници који се актуелно налазе на смештају у Дому за незбринуту децу и омладину „Душко Радовић” и Прихватилишту за децу и младе при Дому. Такође, истраживањем су били обухваћени и стручни радници који поседују лиценцу за рад у социјалној заштити, и запослени су на пословима социјалног радника, психолога и васпитача у поменутом дому.

5. Резултати истраживања

5.1. Резултати анкетања корисника

Први део анкетног упитника намењеног корисницима састојао се из социо-демографских питања о самим испитаницима, односно деци и младима смештених у установи социјалне заштите. Половина испитани-



ка, који су учествовали у истраживању, била је мушког пола, 48% женског пола, док 2% њих није желело да се изјасни о полу. Истраживање је било намењено деци и младима који се налазе на смештају, деци и младима од седам до 26 година старости. Највећи удео имали су испитаници адолесцентне доби. Узраст испитаника од 17 година имао је удео од 26%, на другом месту били су испитаници узраста од 13 година, са заступљеношћу од 20% а на трећем месту били су испитаници узраста од 16 година са уделом од 16%. По питању националности, највећи број испитаника, 58% испитаника исјаснило се да припада Ромској националној мањини, док се њих 42% изјаснило да је српске националности. Највећи број испитаника се у тренутку истраживања налазило на домском смештају (62%), док је смештајем у прихватилишту за децу и младе било збринуто 38% испитаника. Такође, на смештају се дуже од једне године налазило 38% испитаника, 18% испитаника је било на смештају између шест месеци и једне године, док је 44% испитаника на смештају било краће од шест месеци.

Након сагледавања демографских података испитаника, уследила су питања о доживљеном насиљу током боравка у установи. На питање „Да ли је икада доживео неки вид насиља, највећи број корисника, чак 72% корисника, одговорило је потврдно, док се 28 % корисника изјаснило да није никада доживело насиље. Корисници који нису никада доживели насиље у установи, овим питањем су завршили даље попуњавање упитника.

Карактеристике насилника су веома битна при истраживању насиља, с тим у вези испитаници су насилнике углавном описивали као старије кориснике (63,9%), физички јаче (83,3%), оне који су незаинтересовани за формално образовање и имају негативистички однос према школи (38,9%), ромске националне мањине (61,1%).

Испитаници који су одговорили потврдно да питање „Да ли си икада доживео/ла неки облик насиља у установи?“, њих 72%, у наставку анкетног упитника одговарали су на одређене тврдње, тако што су означили степен присутности на Ликетртовој петостепеној скали, при чему је: 1 – никад, 2 – ретко, 3 – понекад, 4 – често, 5 – свакодневно. У табелама (које следе) унети су проценти који се односе само на оне испитанике који су доживели неки облик насиља у установи.



Табела бр. 1. Врсте доживљеног насиља у установи

	Учесталост насиља	Никад	Ретко	Поне- кад	Често	Свако- дневно
1.	Други корисници/це су ме тукли.	38,9% (14)	38,9% (14)	13,9% (5)	5,6% (2)	2,8% (1)
2.	Други корисници/це су ме у пролазу гурали или ударили.	63,9% (23)	16,7% (6)	16,7% (6)	2,8% (1)	/
3.	Други корисници/це су ми крали новац и личне ствари.	25% (9)	27,8% (10)	25% (9)	13,9 (5)	8,3% (3)
4.	Други корисници/це су ми ломили и уништа- вали личне ствари и предмете.	55,6% (20)	19,4% (7)	16,7% (6)	5,6% (2)	2,8% (1)
5.	Други корисници/це су ме називали погрдним именима и вређали ме.	8,3% (3)	36,1% (13)	41,7% (15)	8,3% (3)	5,6% (2)
6.	Други корисници/це су ми претили.	16,7% (6)	38,9% (14)	33,3% (12)	5,6% (2)	5,6% (2)
7.	Други корисници/це су покушавали да окрену остале кориснике/це против мене тако што су ме оговарали и причали лажи о мени.	16,7% (6)	36,1% (13)	33,3% (12)	8,3% (3)	5,6% (2)
8.	Други корисници/це су ме присиљавали/е да чиним оно што нисам хтео/ла.	66,7% (24)	19,4% (7)	13,9% (5)	/	/
9.	Други корисници/це су ме избегавали због моје националности.	69,4% (25)	19,4% (7)	5,6% (2)	2,8% (1)	2,8% (1)
10.	Други корисници/це су ме снимали када то нисам желео.	80,6% (29)	11,1% (4)	5,6% (2)	2,8% (1)	/
11.	Други корисници/це су ми слали претеће и увредљиве поруке преко телефона, мејла или друштвених мрежа.	69,4% (25)	19,4% (7)	5,6% (2)	5,6% (2)	/



12.	Други корисници/це су ме додиривали на начин који ми је био непријатан, сексуално ме узнемиравали.	83,3% (30)	13,9% (5)	2,8% (1)	/	/
-----	--	---------------	--------------	-------------	---	---

Последњи део упитника био је намењен свим корисницима који су доживели неки облик насиља током боравка у установи и односи се на саму пријаву насиља и систем подршке на који су се ослонили.

Највећи број испитаника пријавио је претрпљено насиље, при чему је 80,6% испитаника пријавило, док 16,7% испитаника није пријавило доживљено насиље. Корисници су се након претрпљеног насиља углавном обраћали васпитачу и од њега добили подршку (63,9%). У мањем броју су се за доживљено насиље обраћали стручном тиму и осталим битним особама из окружења детета или младе особе. Стручном тиму се за доживљено насиље у установи обратило 5,6% испитаника, родитељу/старатељу обратило 8,3% испитаника, док се један испитаник (2,8%) обратио другу/другарици.

Графикон бр. 1. Препоруке за превенцију насиља у установи



Последње питање у упитнику било је отвореног типа, па су испитаници имали могућност да искажу својим речима и на основу свог искуства евентуалне мере ради спречавања насиља у установи.

Питање је гласило: „Шта мислиш да би требало урадити да би се спречило насиље у установи?”. Одговори на постављено питање су раз-



нолики, међутим велики број испитаника није знао шта да одговори и које мере превенције да предложи, 22% испитаника (8) је на постављено питање одговорило са „не знам”.

У графикону бр. 1 представљени су одговори на постављено питање.

5.2. Резултати полуструктурисаног интервјуа намењеног запосленима

У оквиру квалитативног дела истраживања обављено је 10 интервјуа са запосленим стручним радницима из Дома за незбринуту децу и омладину „Душко Радовић”.

• Учесталост насиља и присутни облици

Када је у питању насиље у установи и учесталост насиља, сви испитаници су потврдили присуство насиља у установи, при чему је најчешће помињано вербално насиље, које се манифестује кроз увреде и понижавања, псовке породице, некада кроз ширење лажи и оговарања. Физичко насиље, иако је мање учестало, често је последица претходних вербалних конфронтација или такмичења за борбу, као и кроз борбу око заједничких ствари, као што су рачунари и друга опрема. Инциденти сексуалног насиља су ретки и бележе се у просеку једном или ниједном годишње. Најчешће се јављају код корисника са сложенијим понашањем, укључујући оне са сексуалним понашањима која одступају од норме. Дигитално насиље је ретка појава, са само једним евидентираним случајем који није имао директну везу са другим корисницима установе.

• Узроци насиља

Идентификовано је неколико кључних фактора који доприносе честим сукобима међу корисницима. Ови сукоби, који се најчешће јављају у вези са дељењем заједничких простора и ресурса, као што су дневни простор, видео игре, компјутери, и последица су различитих фактора, укључујући: хетерогеност групе корисника, недостатак ефикасних комуникацијских вештина, ниску толеранцију на фрустрацију и, у многим случајевима, претходно искуство са насиљем у породици.

Испитаници су се сложили да су најчешћи окидачи насиља међу децом вербални сукоби, који често укључују увреде, псовке и међусобно понижавања. Поред тога, мањи инциденти крађе или неовлашћеног узимања туђих ствари, као што су новац или мобилни телефони, такође доприносе ескалацији насиља.



• Одлике насилника/ жртви

Анализом разговора са запосленима могу се разликовати подкатегорије насилника: „чиста жртва или чист насилник” као и „жртва и насилник истовремено”.

Не постоји једнозначан профил насилника, као ни жртви. Насилно понашање се подједнако јавља код дечака и девојчица, без обзира на њихову националну припадност. Улоге жртве и насилника често се смењују. Особа која је једном била жртва може касније постати насилник и обрнуто. Иако су жртве често физички слабије, постоје бројни примери вербалног злостављања јачих особа од стране оних који су физички слабији.

Насилници су углавном корисници адолесцентног узраста, често најстарији у групи, углавном ромске националне мањине, али искључиво на страну тога што на смештају преовладавају деца и млади ромске националности. Насилнике карактерише ниска толеранција на фрустрацију, недовољна свест о последицама својих поступака, негативан однос према ауторитету и правилима и често недостатак мотивације за школовање. Иако су чешће дечаки, насилно понашање се јавља и код девојчица сличног профила, посебно изражено кроз вербално насиље и социјалну изолацију.

Жртве насиља су често млађи корисници, углавном ученици основних школа, који су физички мање развијени и мање самоуверени од својих вршњака. Деца и млади који су подложнији, склонији повлачењу и који су претходно доживели искуство насиља у породици, често су жртве насиља у установи. Ниско самопоштовање, социјална изолација и потешкоће у успостављању односа са вршњацима додатно повећавају њихову рањивост. Деца са интелектуалним или психијатријским потешкоћама посебно су угрожена јер им је теже препознати насиље и заштити се.

• Посредовање

Сви испитаници наводе да свакодневно посредују у ситуацијама насиља, првенствено кроз пружање подршке корисницима, као и да је то део њихове „улоге”. Вебалне сукобе настоје решити дијалогом, док у случају физичког насиља, одмах раздвајају кориснике, и у зависности од „тежине ситуације”, обавештавају надлежне органе. У свим случајевима, пружа се помоћ и следе се утврђене процедуре установе.

• Последице насиља

Анализом разговора, последице насиља могу се поделити на подкатегорије: „физичке повреде” и „психичке последице”.

Последице насиља су хетерогене и зависе од врсте, интензитета и трајања насилног понашања. Као последице насиља код жртве се могу јавити узнемиреност, страх, анксиозност, бес и низ других краткотрајниј



емоционалних реакција. Физичке повреде представљају још један вид последица, а њихова тежина зависи од интензитета насилног чина.

„Последице насиља могу бити разнолике. Од лакших облика, попут емоционалне узнемирености након вербалних сукоба, до тежих последица као што су физичке повреде. До физичких повреда долази ретко, али битно је споменути их. Супортативно и саветодавно разговарамо о последицама, међутим уколико је дошло до тежих облика насиља следимо протокол у установи и обавештавамо друге надлежне институције попут полиције, ЦСР-а и хитне медицинске помоћи”.

• Протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања

У установи постоји Протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања у установама социјалне заштите, те се редовно поступа по Протоколу у свим ситуацијама насиља, уколико је угрожено психичко или физичко здравље жртве. Циљ Протокола је да обезбеди адекватну заштиту сваком детету које је изложено било ком облику насиља. По сазнању о постојању насиља у установи, формира се интерни тим који чине психолог, педагог и правник. Интерни тим прикупља изјаве насилника, жртве, сведока и дежурног васпитача, који се прслеђује екстерном тиму Центра за социјални рад, ради израде плана заштите. По Протоколу се поступа, без изузетка, у свим ситуацијама физичког насиља и злостављања у установи. Међутим, пракса испитаника показује да Протокол често не даје жељене резултате, као и да када резултати постоје, потребно је више времена како би се у потпуности евалуирала учинковитост овог приступа.

• Превенција насиља

Сви учесници у истраживању су изјавили да се свакодневно ради на превенцији насиља кроз бројне активности укључујући: индивидуалне и групне саветодавне разговоре, групне радионице, едукативне програме, предочавањем евентуалних последица, информисањем о постојању Протокола за заштиту од злостављања и занемаривања у установи.

• Сарадња са другим институцијама

На питање сарадње са другим институцијама, одговори испитаника су подељени. Већина испитаника наводи како има успешну сарадњу по питању превенције, док неколицина испитаника наводи да сарадња постоји, али није дала жељене резултате. Сарадња на превенцији насиља међу децом и младима постоји са Центром за социјални рад, школама и, као најчешће навођена, сарадња са Министарством унутрашњих посло-



ва. Један испитаник је навео сарадњу са Центром за заштиту менталног здравља.

• Изазови у политикама и пракси

Истраживање је показало да већина корисника има историју изложености различитим облицима насиља у породици, што доприноси развоју проблематичних образаца понашања. Иако се интензивно ради на корекцији непримерених образаца понашања унутар установе, важно је нагласити да је превенција кључна, а да су могућности за интервенцију ограничене.

Ефикасно смањење насиља у установи захтева мултидисциплинарни приступ који обухвата интензивирање превентивних активности, успостављање чвршће сарадње са релевантим институцијама, и у случају потребе, смештај корисника са израженим насилничким понашањем у специјализоване васпитне установе. Индивидуализован приступ, који укључује психолошку подршку, неопходан је за дугорочну корекцију проблематичног понашања.

6. Закључак

Насиље је, нажалост, постало свеprisутна појава у савременом друштву и проблем је ширег друштвеног контекста. Сведоци смо свакодневних инцидената који се дешавају у школама, на улицама и, све чешће, у виртуелном простору друштвених мрежа. Облици насиља су разнолики, од вербалног злостављања, преко физичких сукоба, па све до најтежих облика насиља, попут сексуалног злостављања или убиства.

Сви смо, у неком тренутку свог живота, били сведоци или жртве неког облика насиља, што нас обавезује да саосећамо са сваким ко се суочава са овим проблемом. Не смемо затворити очи пред насиљем и морамо активно учествовати у његовом спречавању. Последице насиља по ментално здравље жртава могу бити дуготрајне и озбиљне, остављајући дубоке трауме. Зато је од кључне важности пружити подршку како жртвама, тако и насилницима, како бисмо спречили понављање насилних понашања и створили сигурније окружење за све.

О присуству насиља у домовима говоре не само одговори деце, већ и запослених. Ово истраживање, засновано на квантитативним и квалитативним подацима, указује на то да значајан број корисника установа за смештај деце и младих трпи различите облике насиља, и да је вршњачко насиље значајан проблем у овим установама. Слично одговорима деце и одрасли наводе, као најчешће присутне облике насиља – вербално насиље. Вербално злостављање, које се манифестује кроз увреде, одова-



рања и искључивање, као и физичко насиље, у виду физичких туча и неоснованог гурања и ударања, представљају најчешће облике насиља којима су корисници изложени.

Резултати су у складу са претходним истраживањима која су идентификовала повећану учесталост насиља у институционалним срединама. Ови налази упућују на потребу за предузимање мера како би се заштитила права и добробит деце у овим установама.

Зауставити насиље у установи није нимало једноставан задатак. С обзиром на тешке последице које насиље проузрокује важно је укључити све актере који могу допринети отклањању истих. Мисли се пре свега на деловању најуже средине, превасходно чланова породице, родитеља или старатеља, васпитача и осталих стручних радника и, на крају, целокупног система, како социјалне заштите тако и правног, здравственог и образовног. Ефикасност реаговања целокупног друштвеног система је јако битно за превазилажење последица изазваних насиљем, међутим, најефикаснија превенција је да до тога уопште не дође. Превенција подразумева, пре свега, пораст свести друштва о проблему насиља, па тек онда проучавање ризичних и протективних фактора на нивоу појединаца, заједнице и друштва. Потребно је изградити свеобухватни програм, након детаљно извршених анализа, тако да држава може да спроводи политику у складу са истим, како би се правовремено утицало на факторе који проузрокују и подстичу насиље.

Мере превенције вршњачког насиља треба спроводити још у предшколском стадијуму, како би се на време код деце развили образци друштвеног понашања који воде међусобном разумевању (Глигорић, 2018: 150). Рад на превенцији насиља треба да буде константан и континуиран. Деци треба показати да се позитивно понашање цени, подстиче и награђује, насупрот насилном понашању које је неприхватљиво и за које следе санкције, наравно, сразмерно узрасту и кривици.

Превенција насиља међу децом и младима смештених у установе социјалне заштите представља императив савременог друштва. С обзиром да се ради о посебно рањивој популацији, која се често суочава са вишеструким облицима депривације, неопходно је успоставити свеобухватан систем заштите заснован на мултидисциплинарном приступу. Кроз организовање и спровођење ефикасних превентивних мера, те креирање окружења које подстиче здрав психофизички и социјални развој, могуће је значајно смањити ризик од насиља и обезбедити адекватну заштиту сваког корисника.



На основу спроведеног истраживања, дате су неке од препорука за сузбијање насиља у установи које ћемо, на следећи начин груписати:

1) Превентивне мере:

- Обука запослених: Редовна едукација запослених о препознавању и превенцији насиља, као и о примени различитих метода за решавање конфликта.
- Програми социјалних вештина: Имплементација програма који ће деци и младима помоћи у развијању социјалне комуникације, емпатије, сарадње и решавању проблема.
- Стварање позитивне атмосфере: Промовисање културе толеранције, поштовања и уважавања различитости.
- Јачање осећаја припадности и заједнице: Организовање заједничких групних активности и радионица, како би се подстакло међусобно повезивање и сарадња.
- Менторски програми: Спаривање старије деце са млађима како би се створила позитивна улога модела и пружила подршка.
- Традиција и обичаји: Оживљавање традиција и обичаја који промовишу заједништво и солидарност.
- Промовисање здравих животних стилова: Организовање спортских активности и рекреације; едукација о важности здравих животних навика и превенције зависности.
- Индивидуални приступ: Редовни разговори са децом и младима како би се учили њихови проблеми и потребе; систематско праћење ситуације и идентификација раних знакова потенцијалног насиља; пружање индивидуалне подршке деци и младима који су изложени ризику од насиља или који су починитељи насиља.
- Отворени форум: Организовање редовних састанака на којима сви могу изразити своје мисли и осећања.

2) Интервенције у случају насиља:

- Обука запослених: Редовна обука запослених о поступању у кризним ситуацијама и пружању прве помоћи жртвама.
- Брза реакција: Јасно дефинисане процедуре за пријављивање свих инцидената насиља.
- Мултидисциплинарни тим: Формирање тима који ће се бавити сваким случајем насиља, укључујући представнике различитих струка (социјални радник, психолог, васпитач-стручни радник).
- Документација: Детаљно документовање свих инцидената, укључујући изјаве сведока, како би се обезбедили докази и омогућило праћење ситуације.



- Подршка жртвама: Креирање индивидуалних планова подршке за сваку жртву; пружање психолошке подршке и заштите жртвама насиља; обезбеђивање сигурног окружења за жртву.
- Рад са насилницима: Индивидуални или групни рад са насилницима усмерен на разумевање узрока њиховог понашања и развијање алтернативних начина изражавања љутње и фрустрације; учење вештина управљања љутњом (релаксационе технике); подстицање развоја емпатије и разумевање последица њихових поступака.

3) Сарадња:

- Сарадња са породицом: Уколико је породица заинтересована за одржавање контаката и рад са дететом, треба је укључити у процес рехабилитације и подршке деци и младима.
- Сарадња са другим институцијама: Успостављање сарадње са другим институцијама, као што су школе, здравствене установе и правосудни органи, како би се осигурала свеобухватна подршка деци и младима.
- Укључивање деце и младих: Укључивање деце и младих у процес доношења одлука и развоја програма који се тичу њихових живота.

4) Евалуација и унапређење програма:

- Редовна евалуација: Праћење учинковитости различитих програма и мера те прилагођавање програма према потребама.
- Истраживање: Спровођење истраживања како би се стекло дубље разумевање узрока насиља и фактора који доприносе његовој превенцији.

Будућа истраживања би требало да се фокусирају на развој дугорочних интервенција које ће се спроводити у различитим типовима установа за децу и младе.

Такође, важно је истраживати улогу различитих фактора ризика и заштите, као и ефекте различитих интервенција на различите групе деце.

Ово истраживање има неколико ограничења која треба имати на уму. Првенствено, узорак је био релативно мали и ограничен на једну установу, што ограничава генерализацију резултата. Друго, истраживање се великим делом ослањало на исказе деце и младих и њиховог самопријављивања, што може довести до потцењивања обима насиља.



Литература

- Базих, Б. (2013). *Феномен вршњачког насиља и облици његовог испољавања*, БАШТИНА, Приштина – Лепосавић : Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, св. 35, 381–393.
- Глигорић, М. (2018). *Мере у циљу спречавања вршњачког насиља у школама у Србији*. Политичка ревија, 57, 139–170.
- Derenčinović, D., Getoš, A.-M. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava: Introduction to criminology with criminal law basics*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Jaman, A. (2009). *Nasilje među decom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi*, Školski vjesnik 58, 301–313.
- Milosavljević, M. (ur.)(1998). *Nasilje nad decom*. Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Марковић Крстић, С. и Л. Милошевић Радуловић (2016). „Проблем насиља у школама у неким земљама Балкана и улога васпитно-образовног процеса у превенцији насиља”, Хуманистичка димензија образовања младих у контексту савремених друштвених промена, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, стр.180-199.
- Nedimović, T. (2010). *Vršnjačko nasilje u školama: pojavni oblici, učestalost i faktori rizika* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Pinker, S. (2007). *A history of violence*. New Republic, 236(4809), 18.
- Popadić, D. (2009): *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Ракић, Ј. (2015). *Појам и облици вршњачког насиља*. Правне теме: часопис департмана за правне науке Универзитета у Новом Пазару. (год. 3, бр. 5, 2015 [шт. 2016], стр. 59–67).
- Републички завод за социјалну заштиту (2024). *Деца у систему социјалне заштите 2023.*, Београд: Републички завод за социјалну заштиту.
- Srna, J. (2003). *Nasilje*. Beograd: IP „Žarko Albulj”.



Љубиша Јовановић, психолог

Центар за заштиту одојчади, деце и омладине

**„ПОРОДИЦА КОЈА НЕДОСТАЈЕ – КОНСТРУКТ
ПОРОДИЦЕ ДЕТЕТА БЕЗ РОДИТЕЉСКОГ СТАРАЊА”
(Попуњавање празнине у пољу породице која недостаје)**

Резиме: Свако дете има родитеље, то је чињеница коју често заборавимо када су деца без родитељског старања у питању. Значај родитеља не престаје ни када су односи поремећени, ослабљени или потпуно прекинути, чак ни када родитељи нису познати, тако да феномен детета без родитеља фактички не постоји. Но, постоје родитељи који у одређеним периодима живота или трајно, из различитих разлога, не могу да брину о свом детету и тада говоримо о детету лишеном родитељског старања, или о породици која недостаје. Овај рад говори о томе како феноменолошки изгледа доживљај детета и његове биолошке породице, који су то разлози који доводе до тога да породица не може да брине о детету. Говори о важним теоријским концептима који помажу да се те, понекад тешко разумљиве позиције у пољу, у коме се налазимо и ми, као стручњаци и лаици, боље разумеју: афективна везаност, траума, напуштање, губици, опоравак од трауме, процес жаловања, ривалски односи, конфликт лојалности. На крају ћемо се бавити концептима и интервенцијама којима стручњаци и други подржаваоци, могу да помогну детету и биолошкој породици: план сталности, тимски рад, књига живота, неговање односа детета и породице, услуге подршке биолошкој породици. За све нас, за дете посебно, за породицу и за стручњаке важно је да то разумевање произведе делотворну акцију, која ће довести до смањења ризика од издвајања детета, прекида односа и трајне празнине која остаје иза породице која недостаје.

Кључни појмови: породица, деца без родитељског старања, афективна везаност, траума, попуњавање празнине.



„... они очајни, једноставно су нестали, заборавили и правили се да су заборављени, елем, свака од тих људских судбина била би, сама по себи, довољна за роман, прича о томе шта су, на крају, успели да буду, па чак и ако нису успели ништа, то је другачије ништа јер два истоветна ништа не постоје”¹.

1. Увод

За почетак вредно је запитати се **зашто је важно проучавати феномен породице детета без родитељског старања?** Можемо издвојити најмање три разлога: први, да разумемо позицију и понашање детета без родитељског старања, како је оно настало и како да помогнемо детету; други, да разумемо саму породицу и подржимо је како би тиме подржали и дете; и трећи, да помогнемо особама које су одрасле као деца без родитељског старања.

Сваки од ова три разлога разоткрива кључне ставове у вези са питањима заштите деце без родитељског старања и представља једну врсту „коперниканског обрта” – од фокуса на дете на фокус на породицу и шире, на заједницу.

Следеће питање које се поставља јесте – **Да ли је појам породице детета без родитељског старања уопште конзистентан ентитет?** У стручној литератури и у правним прописима дефинисан је појам детета без родитељског старања (у даљем тексту, такође: ДБРС), док се дефиницијом породице ове деце стручњаци, па и правни акти углавном не баве. Фокус на дете је разумљив и зато што се оно овде појављује као жртва, често као корисник у социјалној заштити, пацијент у здравству или клијент у психотерапији. Пођимо, онда, од дефиниције детета без родитељског старања: „деца без родитељског старања (су) сва деца која не живе бар са једним од родитеља, без обзира на разлоге и околности” (United Nations Children’s Fund, 2009b, тачка 28a:6). Аналогно овој дефиницији, породица детета без родитељског старања јесте она породица која не може да обезбеди да дете живи бар са једним родитељем, без обзира на разлоге и околности. Било би добро овде рашчистити две честе предрасуде: прво, да то нису деца без родитеља, што као феномен свакако и не постоји, заправо оно што њима недостаје јесте старање; и друго, да то нису деца нужно без породице, већ без старања родитеља, што отвара простор за старање од стране других чланова породице. Ово

¹ Жозе Сарاماго, „Камени сплав”, стр. 42. (1986. / српско издање у преводу Ане Кузмановић Јовановић, Београд, Лагуна, 2017.)



су суштинска питања, која значајно мењају угао гледања на појаву, а посебно начин на који ћемо у пракси приступити појави.

Делује помало чудно, али је у ствари логично, да су ове дефиниције, на неки начин, циркуларне, јер да би смо одредили дете без родитељског старања, морамо да одредимо статус родитеља (што цитирано законско одређење најбоље показује) и обратно. Ова циркуларност није логичка погрешка, већ суштинска карактеристика појаве детета без родитељског старања, у оквиру које дете и родитељ остају, на неки начин, целоживотно повезани без обзира на касније животне околности.

Како би ово постало јасније, размотримо: **Шта су суштински елементи или аспекти родитељства?** Прво, само рођење детета, што је неизменљиво, стога се о породици порекла детета говори као о биолошкој породици; друго, брига и васпитање или како Породични закон каже „чување и подизање”; и треће, законско заступање или старатељство, што је право и дужност сваког пунолетног родитеља, чим се уведе у матичну књигу рођених за дете (FICE Србија, 2007).

Први аспект родитељства често се заборавља, мада се у народу некада пренаглашава („нико не може да воли и брине о детету као мајка”, „мајка је незаменљива”, и сл.) или се потцењује („она га је само родила” и друге). Оцу се обично још мање придаје значаја. Но, рођење детета, као аспект родитељства, носи пуно тога значајног: генетске диспозиције, које наравно нису само негативне; корене – расну, етничку, територијалну и фамилијарну припадност; важна обележја идентитета (мада се идентитет касније дограђује); околности и сам догађај рођења; заједничко искуство током трудноће (мајке и детета, па и оца или других особа који су били уз мајку током трудноће); породичну историју, итд. Овај аспект родитељства не смемо ни потценити ни преценити, он нам често указује на потребе детета, које су у директној вези са чињеницом рођења.

Други аспект родитељства, брига о детету, чување, подизање и васпитање, односи се на непосредно старање о детету, заједнички живот, заштиту безбедности детета, задовољавање његових потреба, развој емотивног односа и привржености – афективна везаност или атачмент, учење детета и припрему за живот. Посебно значајно је успостављање афективне везаности, коју Болби дефинише као *специфичан, неравноправан однос који се у најранијем детињству успоставља између особе која негује дете и самог детета. То је систем понашања помоћу којих јединка остварује и одржава близину с другом јединком која служи као извор заштите, неге, утехе*. Функција афективне везаности је преживљавање. Новија схватања кажу да везаност није само систем понашања, већ је њена функција остваривање психолошке сигурности (Стефановић-Станојевић, 2010).



Трећи аспект, законско заступање или старатељство над дететом подразумева заштиту интереса детета, живота, здравља, имовине и других неотуђивих права детета и не подразумева нужно непосредну бригу о детету.

Други и трећи аспект родитељства, иако природно припадају родитељима, јесу отуђиви, и могу се пренети на друге особе. Када сами родитељи одлучују о томе, водећи рачуна о интересима, правима и потребама детета, пратећи и подржавајући, колико им околности дозвољавају, бригу и старање других лица – тзв. неформално алтернативно старање, онда обично не говоримо о детету без родитељског старања. Треба нагласити да родитељи тада задржавају пуну одговорност, која укључује очувану безбедност, могућности развоја и заштиту најбољег интереса детета.

За разлику од тога, формално алтернативно старање о деци јесте ситуација када се укључују установе социјалне заштите, јер родитељи не могу властитом одлуком да реше животне изазове родитељства. То је ситуација када је старање „обезбеђено у породичном окружењу или резиденцијалној установи, што обухвата и установе из приватног сектора, које су уредили одговарајући административни или овлашћени стручни органи и службе, без обзира на то да ли ово уређење јесте или није резултат административних или законских мера које се односе на добровољност смештаја” (UN Guidelines, 2009b). У том случају, један или оба отуђива аспекта родитељства, брига и васпитање односно законско заступништво, преносе се формално, односно одлуком центра за социјални рад (ЦСР) или суда, на установу или друге особе. Тада свакако говоримо о детету без родитељског старања.

Аналогно томе, породица детета без родитељског старања је она породица из које потиче дете без родитељског старања, а која не успева да самостално, и без укључивања социјалних служби, обезбеди детету бригу и васпитање односно законско заступање.

2. Стање, тенденције и акције у систему заштите

Колико уопште има таквих породица? Број породица се заправо не прати, већ се региструје број деце без родитељског старања, што је једна од манифестација раније поменутог фокуса на дете. Бројке су се значајно мењале у последњих 20-ак година. Како би могло да се пореди ситуација у различитим земљама света, ова инцидентација се рачуна као број деце у заштити (укупно издвојене деце без обзира где су смештене) или број деце на институционалном смештају на 10.000 деце у општој популацији. Кад је у питању прва мера – број деце у заштити – најмање деце има Јапан (17 деце у заштити на 10.000 деце у популацији); потом



земље Западне Европе, Аустралија и САД – између 38 и 76; док земље Источне Европе имају највећи број деце у заштити – од 146 до 305 у Русији. Најмање деце на смештају у институцији имају Ирска, Аустралија, Енглеска и САД – испод 10; већина земаља Западне Европе и Јапан имају средњи рацио – од 15 до 41; док највиши рацио имају земље Источне Европе – преко 100 (Whittaker, J. K., del Valle, J. F. & Holmes, L., 2015.). Ово су подаци углавном с краја прве деценије овог века. У Србији се ситуација значајно променила, поредећи стање у првих неколико година 21. века са садашњом ситуацијом. Године 2001. у Србији је било око 4.000 деце без родитељског старања у заштити, и то око 50% на смештају у хранитељским породицама и око 50% у установама социјалне заштите (Кузмановић и сар., 2002). У последњих 15-ак година дошло је до значајне промене, тако да је сада на смештају у установи око осморо деце на 10.000 у популацији (Жегарац и сар., 2014.), што је у самом врху деинституционалних процеса у свету, и чини само 10% укупног броја деце у заштити, али се број деце у заштити повећао и сада је на око 68 деце на 10.000 у популацији, док је почетком века било око 40.

Ови подаци показују да је дошло, ипак, до повећања броја породица чија деца остају без родитељског старања, што може бити последица општих друштвених изазова (инерционих процеса после ратова у окружењу, бомбардовања, санкција, економске кризе и дугогодишње транзиције), као и пратећих процеса слабења и разарања породица, криминализације друштва, опште трауматизације, али и повећане осетљивости и реактивности система на породичне дисфункционалности и проблеме деце.

Постоје ли, дакле, заједничке карактеристике породица деце без родитељског старања? Нажалост, код нас не постоји много истраживања у вези ове теме. У последњих 20 година, истраживања у Србији, односно СРЈ, реализовали су: Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2002., са тимом стручњака које је предводио проф др Бора Кузмановић (Кузмановић, 2002); и Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду Факултета политичких наука Универзитета у Београду, са тимом стручњака који је предводила проф др Невенка Жегарац (Жегарац, 2014).

Оба истраживања рађена су на основу анализе документације, која је обухватала укупан узорак досијеа на више репрезентативних локација, као и податке добијене директно од актера – родитеља/чланова породице, деце на смештају, стручњака и заменских одгајатеља/хранитеља, на узорку. Овде ћемо навести само главне резултате који се односе на карактеристике породица деце без родитељског старања:

- 1) **Мултипроблемске породице** – обилују проблемима у функционисању. У 97 од 98 породица обухваћених узорком регистро-



вано је више од три ризико – фактора, а у 72 од 98 породица регистровано је више од седам ризико – фактора, у неким чак и до 17 (Кузмановић, 2002).

- 2) **Специфичан склоп доминантних проблема у породици.** У овим породицама постоји бар једна, а често – у узорку 51% (Кузмановић, 2002.) – и све четири групе фактора ризика: *социо-економски проблеми породице* (38% изјавило је да нема никаквих примања; 22% испод минимума; 64% на рубу издржљивости; 23% прима социјалну помоћ; 65% родитеља има озбиљне стамбене проблеме – спавају ван куће, у крајње неусловном простору); *партнерски и породични/релацијски проблеми* (код 66% породица партнери су у сталном сукобу); *здравствени проблеми* (58% има озбиљне здравствене проблеме; 23% душевних болесника; 52% родитеља тврди да је алкохолизам деструктивно деловао на њихову породицу) и *деструктивни модели понашања* – физички сукоби и насиље (83%).
- 3) **Запуштене проблемске ситуације** – проблеми се годинама неуспешно решавају односно ескалирају, понављају се у новим ситуацијама, односно постоји образац понашања, стално се додају нови фактори ризика који једни друге појачавају и стварају доживљај пуне немоћи, не само породица већ и читавог система подршке;
- 4) **Трансгенерацијски пренос патологије породице.** У обухваћеном узорку, 57% родитеља ДБРС одрасло је у лошим условима, а 43% имало је веома озбиљне проблеме у породици порекла, „20 родитеља су и сами одрасли у институцији или туђој кући, а још 14 зна људе из непосредног окружења који су издвајани као деца” (Кузмановић, 2002.), што говори и о некој врсти стварања културног обрасца понашања.
- 5) **Слаба мрежа социјалне подршке.** „Рођачка мрежа је у овој социјалној групи веома бројна, али не функционише као подршка у ситуацијама кризе” (Кузмановић, 2002., стр. 96). У обухваћеном узорку овог истраживања, 19% рођака је одбило да помогне; 74% родитеља није тражило подршку од рођачке мреже; 49% каже да их нико не помаже. Важно је нагласити да мрежа сродника и других значајних особа за породицу постоји, али да је она често неактивна, уморна од проблема ове породице, још чешће од властитих проблема, склона одустајању и повлачењу, чак и међусобном сукобљавању, уз постојање хроничне тензије у међусобним односима, која додатно оптерећује породицу у којој је дете угрожено.



- 6) **Једнородитељске породице** – обично мајке (ређе очеви) једно време самостално брину о детету, без партнера, чак мимо воље целе породице. „У 68% случајева родитељ који даје податке не зна шта је с другим родитељем” (Кузмановић, 2002).
- 7) **Многочлане породице**, често са више деце (у односу на просек у Србији). Више од четворо деце има 35% породица (Кузмановић, 2002).
- 8) **Значајан број ромских породица** – у узорку истраживања тима Невенке Жегарац 26% деце на смештају потиче из ромских породица, што је у поређењу са учешћем ромске у општој популацији диспропорција од око 3,7 и она највероватније одражава реално стање у целом систему (Жегарац, 2014).
- 9) Ово су, такође, породице које **често мењају место пребивалишта**, још чешће боравишта. „Природни родитељи (деце без родитељског старања/ДБРС) су врло покретна социјална група и не ажурирају своје кретање” (Кузмановић, 2002).
- 10) **Низак ниво образовања, едукативна, културна и когнитивна депривација**, што происходи слабу полазну позицију за запошљавање и низак социјални углед: у узорку, 82% родитеља ДБРС има лоше или никакво образовање; 10% има занат; 71% нема занимање; (Кузмановић, 2002).

Норвешка ауторка, Кари Килен, у књизи „Издани – злостављана дјеца су одговорност свих нас” (Killen, 2001) наводи, четириглавне димензије личности родитеља занемарене и злостављане деце: 1) незрелост – понашање попут детета, коју дели на примарну (пренета из детињства) и секундарну (регресија након неког трауматског догађаја, губитка или кризе), а незреле мајке, које обично тешко занемарују децу, сврстава у а) апатично неделотворне и б) нагонски вођене (Polansky и сар., 1970., према: Killen, 2001); 2) емоционалне тешкоће; 3) психоза, различите форме, а посебно постпорођајна психоза и 4) ментална заосталост. Додатни фактор који се често „удружује” са овим димензијама личности је зависност од алкохола или психоактивних супстанци, што на крају происходи неадекватно родитељство и веома често замену улога у породици, тако да деца више брину о родитељима. За праксу је важно да се процењује квалитет бриге о детету, и то је пресудно, а не сви ови фактори, који се могу мењати, и на боље и на горе, а да родитељска брига не прати те промене (Killen, 2001).

Оно што је, такође, карактеристика у вези са породицама ДБРС јесте недостатак података **тамне бројке** – у досијеима, али често и у анамнестичким и хетероанамнестичким подацима, добијеним директно



од корисника, других чланова породице, деце, стручњака или заменских одгајатеља. „Упадљиво је да у досијеима недостаје велики број основних података о родитељима деце на смештају” (Жегарац, 2014), што се односи чак и на име и презиме, датум и место рођења, актуелно пребивалиште/боравиште, податке о широј породици, карактеристикама детета, родитеља, породичним околностима, итд. Ово је вишеструко значајна информација, која говори о породицама ДБРС, али исто тако и о окружењу, односно систему подршке. Наведена истраживања не утврђују екзактно разлог зашто нема података, али интервјуи дају неке елементе за претпоставке: скривање информација због стида од окружења, као и због лакшег остваривања права, манипулација; несигурно сећање корисника, непоуздани подаци који нису забележени; емоционално потискивање искуства и сећања; резигнација, односно непридавање значаја породичној историји и подацима везаним за породицу, па чак и за себе лично; породични табуи; затурена документација у неадекватним стамбеним условима и приликом честих пресељења; немарни однос према документацији; неажурност у прибављању документације и регистровању код надлежних служби; нерегулисан статус због разних спољних околности; несистематично прибављање и бележење података од надлежних служби; неажурност надлежних служби у поступцима којим се регулише статус корисника или прибављају подаци; непридавање значаја подацима који се у моменту прикупљања чине недовољно важним или неактуелним; и други. Ова дуга листа разлога, који се чују у пракси, даје пуно материјала за феноменолошки приступ породици и систему подршке. Уједно, представља једну од карактеристика породица ДБРС и њиховог окружења (поља) – **склоност ка невидљивости, општој редукцији која обухвата и информације**. То води ка стварању празнина у животној историји породице и детета, што значајно утиче на њихов доживљај себе и свог живота, као и на социјалну позицију. Доживљај празнине карактерише често, не само породице и децу, већ и читаво окружење/поље и систем подршке. Један од централних аспеката укупног репаративног процеса јесте – **попуњавање те празнине**.

Као што се из података види, ради се о доминантним, процентуално већинским или значајно израженијим појавама него у општој популацији, али ако погледамо с друге стране, има доста породица ДБРС које немају понеку од ових карактеристика, а неке се чак углавном не уклапају у ову универзалну слику. Има породица ДБРС које до сада нису имале искуство да не могу да брину о деци; које немају дугу историју неуспешних покушаја, већ се ради о акутној, недавно насталој кризи; које имају само једно дете; са присутном породичном мрежом спремној да помогне; са оба присутна родитеља, који су заједнички у проблему; без



израженог насиља; релативно стабилног економског положаја. У пракси наилазимо на породице које су у претходним генерацијама имале социјални углед, штавише истакнуте појединце. Стога је неопходно сваку породицу посматрати као јединствени потпуно индивидуализовани систем и избегавати полазишта заснована на генерализацијама и културним стереотипима.

Као изузетак који потврђује правило, постоје чак богате породице, високо позициониране у друштвеној хијерархији, које неадекватно брину о својој деци, родитељи нису довољно присутни, физички ни психички, деца су препуштена бризи других особа, које се често мењају, не успостављају базичну афективну везаност (атачмент), понекад су грубо занемарена или злостављана, а у адолесценцији и одраслом добу често манифестују разне облике поремећаја понашања, зависност од супстанци, агресивност, депресивност до суицидалности, и сл. Међутим, најчешће се ове породице не појављују у систему социјалне заштите, а ретко и у другим системима, проблеми се скривају или се решавају неформално, везама и новцем. Динамика односа у овим породицама, као и цела породична историја је веома занимљива за посебно истраживање и разматрање, мада на базичном нивоу не посебно различита у односу на било коју другу породицу са израженим проблемима.

С друге стране, улога сиромаштва као фактора у генерисању изостанка адекватне породичне бриге често се пренаглашава. Прописи кажу да деца не могу бити издвојена из породице искључиво због сиромаштва, у том случају државне службе су у обавези да пруже подршку породици у економском оснаживању². Та подршка често није довољна. Многе породице у истраживачким интервјуима изјављују да дете није са њима зато што немају од чега или где да живе. Међутим, као што наведени подаци показују скоро увек се ради о породицама које имају вишеструке проблеме: здравствене, релацијске, насиље у породици, и друге. Понекад је тешко рећи шта је почетни узрок. Најчешће се ради о мултифакторској међуусловљености догађаја, стања, поступака и образаца понашања у породици и породичном окружењу, које циркуларно делују једни на друге, тако да у моменту породичне кризе и постављања питања да ли породица може да брине о свом детету представљају узајамно увезани склоп фактора, који стварају осећање беспомоћности и код породице

² Смернице UN за алтернативну бригу о деци (2009b, параграф 15) наводе да сиромаштво или услови који су повезани са сиромаштвом никада не треба да буду образложење за одвајање детета од родитеља, за смештање детета на алтернативну негу или за спречавање повратка детета у родитељску породицу. Сиромаштво се, према Конвенцији о правима детета UN (1990.) у овом документу разуме као знак да постоји потреба да породица добије одговарајућу подршку (Жегарац, 2014).



и код система подршке. Стога се, неретко, убрзо приступа неодложној интервенцији, односно издвајању детета из породице, привремено или трајно. „Највећи број деце је смештен током првог месеца рада ЦСР са породицом” – 26,8% у узорку, а „када посматрамо децу која су смештена током прве године, њих 71,7% је смештено током прва два месеца од пријаве” (Жегарац, 2014.).

Као доминантни разлози за прво издвајање детета из родитељске породице у досијеима корисника се наводе ризик од занемаривања (45%), напуштање детета (36,9%), сиромаштво породице (27,%), ризик од злостављања (12,7%), смрт родитеља или одгајатеља (11,8%) и други разлози (16,7%) (Жегарац, 2014). Исти извор наводи да се 10,7% деце издваја услед додатне потребе за негом, односно сметњи у развоју детета, као доминантни разлог.

3. Феноменолошка позиција детета без родитељског старања

Поставља се питање да ли је и колико породица ДБРС различита од породице било ког детета о којима родитељи брину? Ово је веома важно питање, које се, између осталог, тиче дискриминације, могућности инклузије и приступа овој популацији, не само од државног система подршке, већ и од друштва у целини. Да ли у породицама које (још увек) брину о деци има неадекватне бриге? Да ли и друге породице имају проблеме са сиромаштвом, болестима, конфликтним односима, насиљем у породици и окружењу? Да ли су и друге породице оптерећене бригом о више деце, других чланова породице или су сведене на једнородитељске? Да ли и у другим породицама недостаје шире породичне и фамилијарне подршке? Да ли и у окружењу других породица има бројних препрека и недостатака у заједници за одгајање деце? Да ли се и у породицама свих нас јављају доживљаји да смо изоловани, непримећени, невидљиви, да нас најближи не познају довољно, не уважавају, занемарују, на неки начин малтретирају, да нисмо довољно блиски и да се плашимо да ћемо се удаљити и чак прекинути односе? Много би времена изгубили када бисмо наводили истраживања, као и практична искуства стручњака, па и животна искуства свих нас, која на сва ова питања одговарају са – да. Прикладнија су питања – колико и како? Но, општа популација, а посебно породице ДБРС, осећају тај јаз, као пукотину између два света. Многа деца одрасла без родитељског старања или у ризику да то постану, као и чланови њихових породица, осећају се различито, другачије, а истовремено желе да буду као други. То су поларности које постоје у овом пољу и између којих постоји читав универзум индивидуалних наратива.



Оно што је свима заједничко, то је да породица постоји. Неко је некога родио, носио девет месеци, неки су доживљаји креирани у том периоду, неки су се догађаји одвијали у тим моментима. Сви имамо то искуство, пуно је питања постављано у то време: да ли уопште желимо да имамо децу, да ли у овом тренутку, да ли баш са овим партнером, да ли ће нас прихватити породица кад се дете роди, да ли имамо услове за одгајање детета, да ли смо способни да „добитојемо” дете, да ли смо способни да од њега „направимо” човека? Неки се и нису много питали, једноставно се десило. Повезује нас значи чињеница да сви имамо породицу, да имамо искуство у вези са њом, да имамо бројне заједничке изазове, да живимо у истом друштву, да имамо сличне доживљаје (мисли, питања, емоције). И на том се заснива могућност да се повежемо и да емпатишемо, да бар повремено срушимо јаз између, што је неопходно да бисмо помогли, свако из своје улоге, породицама чије је родитељство озбиљно угрожено или парцијализовано између различитих особа и институција.

Породица заправо недостаје целом пољу односно окружењу детета без родитељског старања, не само детету, већ сваком члану његове породице, широј фамилији, комшијама, пријатељима, целом систему подршке, односно професионалцима у установама и организацијама које пружају услуге породици. **На који начин породица недостаје?** Она понекад недостаје физички, заправо није присутна, иако постоји или је постојала. Најчешће и највише недостаје у доживљају и са њом недостаје много тога, суштински важно за човека, а посебно за дете. Шта то све недостаје? Детету недостаје непосредна брига, благовремено задовољавање базичних потреба, развојних потреба, сигурност, а често и безбедност, доживљај укорееености, афективна везаност. Без неког ко те воли и прихвата таквог какав јеси полако нестаје смисао, порив да се устане ујутро, да се иде у школу, да се нешто постигне у животу. Недостаје подлога, јавља се примарни страх од измицања подлоге, и то оне базичне, животне. Уместо тога јача чежња за породицом, стални покрет дохватања, досезања, надања. На том месту се код детета формира доживљај празнине, која није празна, са сталним доживљајем да ту нешто постоји, а да не може да се дохвати. Када биолошка породица физички постоји негде, ближе или даље, уз контакт или без контакта са дететом, дете пре свега посеже за њом, а када је она физички далека или је недоступна, потпуно незаинтересована или непозната, онда се тај покрет све више усмерава ка другим заменским особама које се затекну у том пољу детета или се доведу у то поље да би бринули о њему. Базични доживљај немогућности пуног контакта односно досезања других људи често обележава и контакт са заменским одгајатељима и свим другим људима. То осећају и ти други, мање или више значајни, формално или неформално



у односу са децом, они често имају доживљај да не могу да досегну дете, а заправо оно што они не могу да досегну то је та породица која детету недостаје и зато она недостаје и тим значајним другим, посебно тамо где се креирају блиски емоционално прожети односи. И осећају ту празнину која зјапи.

Својевремено је у установу дошла жена од 36 година са захтевом да начини увид у досије. Нашла је само један папир у досијеу, у коме стоји да је као бебу пронашао милиционер на степеништу зграде у једном мултиетничком граду на југу бивше СФРЈ. Трагала је за детаљнијим информацијама, али их није било, пошто је милиционер умро, а није утврђено ко су јој родитељи, нити су остали икакви трагови да би даље трагала. Кратко је била на смештају у нашој установи и убрзо усвојена од стране жене из овог региона и њеног мужа са севера Европе, где и данас живи, прихваћена, вољена, материјално осигурана. Пошто није имала никаквих података о коренима, одлучила је да направи филм о усвојењу. Снимала је интервјуе са људима који се баве децом без родитељског старања, између осталог и са мном. Поред осталог, питала ме је да ли можемо да одредимо етничку припадност детета на основу изгледа. Реаговао сам политички коректно, као да ме новинарка интервјуише, а онда сам обратио пажњу на њу – она је била потрешена. У њеним очима пуних суза видео сам зјапећу празнину недоступних корена биолошке породице, која ће вечно остати у несазнатљивој прошлости. У том часу као да је недостатак њене породице обузео и мене.

Оно што посебно узнемирава одрасле, укључујући и професионалце, као и укупну јавност, јесу случајеви злостављања деце. Деца без родитељског старања, у укупној популацији деце јесу чешће злостављана у односу на општу популацију – 23,6% (Жегарац, 2014). Нажалост, још увек велики број злостављане деце и даље живи са својим родитељима и породицом, а да ланац злостављања није прекинут или се повремено прекине променама у породици, или променом породице (мајка заснује други брак или још чешће ванбрачну везу), па се опет настави, смањи или повећа. Међутим, ова деца се не третирају као деца без родитељског старања. Издвајање детета обично доводи до прекида дотадашњег ланца злостављања, изузев у неким случајевима, када дете и даље, без контроле, контактира са родитељем или другом особом из породичног окружења која га злоставља. Но, у институционалним условима чешће се дешава вршњачко насиље, а повремено и од стране других одраслих, те издвајање детета у институцију неретко представља замену једних фактора ризика по дете другима.



Феноменолошка позиција детета са искуством злостављања, што доводи до развоја тзв. сложене трауме описана је у књизи Џ. Л. Херман, „Траума и опоравак: структура трауматског доживљаја”.

„Преживели описују карактеристичан склоп тоталитарне контроле наметнуте насиљем и претњама смрћу, ћудљивим наметањем безначајних правила, повременим наградама и уништавањем свих других односа посредством изолованости, тајновитости и издајства. Деца одрасла у оваквој клими доминације развијају чак више него одрасли, патолошку везаност управо за оне који их злостављају и занемарују; везаност коју ће настојати да очувају чак по цену жртвовања сопствене добробити, сопствене стварности, или сопственог живота.” (стр. 166.)

Поједини родитељи злоупотребљавају своју моћ и поверење које дете, посебно у почетку, има у њих:

„У злостављачкој породичној средини, спровођење родитељске моћи је произвољно, хировито и асполутно. Правила су непредвидљива, недоследна и очигледно неправична.” (стр. 167.) „Иако већина злостављаних у детињству истичу хаотично и непредвидљиво наметање правила, неки описују веома уређен образац кажњавања и принуда” (стр. 168).

Јавност се обично пита како је могуће да злостављање тако дуго траје и да га нико не примећује или не реагује. Породица, читаво поље, или окружење детета, са искуством злостављања је често изоловано и затворено изнутра:

„Данас је општепознато да су породице у којима се злостављају деца, социјално изоловане. Али, мање је општепознато да се социјална изолација не дешава тек тако, сама од себе; њу често намеће злостављач како би сачувао издвојеност и контролу над другим члановима породице. Преживели често описују образац љубоморне сталне контроле свих социјалних веза” (стр. 170).

... али и споља:

„Злостављано дете је изоловано од других чланова породице као и од ширег друштва. Оно свакодневно опажа, не само да су најмоћније одрасле особе у његовом интимном животу опасне по њега, већ и да га не штите други одрасли, дужни да се старају о њему.” (стр. 170/171) „Једна жена која је преживела инцест, описује свој бес према породици: „Пуна сам гнева, не толико према ономе шта



се дешавало у кући, колико према томе што нико није хтео да зна за то” (стр. 171).

У детету са искуством злостављања развија се специфична психичка динамика и доживљаји који често споља изгледају контрадикторно, а заправо представљају примитивне, али у почетку једино могуће и ефикасне стратегије преживљавања и ублажавања патње.

„Дубоко осећање унутрашње рђавости постаје језгро око кога се образује идентитет злостављаног детета и упорно траје у животу одрасле особе. Злоћудно осећање унутрашње рђавости често је замаскирано сталним покушајима злостављаног детета да буде добро” (стр. 178).

Честе су предрасуде у погледу склоности деце са искуством злостављања.

„Постоје много већи изгледи да ће жртве злостављања у детињству бити виктимизоване или да ће озлеђивати себе него да ће виктимизовати друге људе. У ствари, зачуђујуће је да преживели не постају чешће злостављачи. Изгледа да су преживеле особе можда због дубоко усађеног самогнушања много склоније да усмеравају агресију на себе. Док су покушаји самоубиства и самоозлеђивања чврсто повезани са злостављањем у детињству, веза између злостављања у детињству и антисоцијалног понашања у зрелом добу је релативно слаба” (стр. 189), (Killen, 2001. наводи истраживање G. R. Brown and B. Anderson, „Psychiatric Morbidity in Adult Inpatients with Childhood Histories of Sexual and Physical Abuse”. American Journal of Psychiatry 148 (1991): 55–61).

Познато је да је злостављање деце чешће у оквиру породице, односно од стране познатог и поверљивог лица. Но, важно је рећи да злостављање није увек засновано на „изопаченој потреби починиоца” (мада код сексуалног злостављања углавном јесте), већ чак и чешће када је у питању физичко насиље према детету – као васпитни стил, дубоко културолошки укореван у патријархалну средину, као научено понашање родитеља, праћено чврстим системом уверења и вредности. Неретко, родитељи чине физичко насиље над децом као вид немоћи да постигну дисциплину или чак заштите дете, те као вид губитка контроле над сопственим афектом, када и сами родитељи доживљавају своју укупну позицију као неподношљиву и крајње узнемишавајућу.

Међутим, веома често, чак и када су у питању родитељи или чланови породице који повремено или континуирано чине насиље над дететом,



они су понекад или неретко извор утехе за дете, у појединим периодима или када су у таквом расположењу, знају да буду нежни и брижни према детету. Стога, многа деца са оваквим искуством, а посебно деца без родитељског старања, развијају снажну амбиваленцију према родитељима/члановима породице, с тим да у млађем добу доминира приврженост, а у адолесценцији љутња.

4. Феноменолошка позиција породице детета без родитељског старања

Каква је феноменолошка позиција родитеља ДБРС? Видели смо са колико ризико – фактора/животних изазова се сусрећу ове породице. Потпуно је јасно да су оне изложене хроничном стресу који често превазилази одбрамбене снаге организма. Према широј дефиницији трауме – „стање нарушеног осећања сигурности, доминантне беспомоћности и рањивости у свету који се доживљава као опасан, а настаје као резултат екстремно стресних догађаја” (Нељдехин-Иванишевић и др., 2010: 16) – могли би говорити да су родитељи ДБРС трауматизовани. То је несумњиво код многих родитеља који су преживели трауматска искуства у детињству или их још увек доживљавају у одраслом добу, пре свега као породично насиље, као и друге врсте трауматског догађаја. Чак и само рођење детета може бити трауматски догађај за родитеље, посебно када је нежељено или непланирано, неприхваћено од средине, скривано или са великим здравственим ризиком по себе и дете. Обично се рођење детета десило у контексту трауматских породичних догађаја и искустава, тако да је делом или у потпуности променило значење за родитеље и породицу, и уместо радости и поноса, донело доминантно или парцијално осећање опасности, губитка, стида, страха, преплављујуће одговорности, одбачености (заједно са дететом), понижења, осуде, беса... Сва ова осећања су део трауматског доживљаја преплављености, губитка базичне подршке и безбедности, елементарног самопоштовања и контроле над властитим животом. Поједине жене, посебно када су веома младе или чак малолетне, без своје воље ступају у ванбрачне и брачне везе и остају трудне, понекад и насилно, иако се то нигде не пријављује, већ се просто културолошки сматра „нормалним” да у тим годинама добије дете. Чак и сама жена/девојка/девојчица сматра да је то нормално, више и не размишља о томе, тако да се и не ради о некој аутентичној, самосталној, зрелој и одговорној одлуци. Има ситуација у којима жена користи трудноћу да постигне одређени циљ, као што је: везивање жељеног мушкарца за себе, бекство из сувише контролишуће примарне породице, остваривање одређених права, пре свега материјалних, чак и побољшање



свог социјалног статуса, односно доказ да су одрасле и да заслужују поштовање, што понекад улога мајке донесе. Врло често се дешава да се тај циљ не постигне и да рођење детета, поред одређених секундарних добити, у живот будуће мајке и целе породице унесе пуно тог нежељеног и неочекиваног.

Имајући у виду да се ради о личном и често породичном, штавише, трансгенерацијском искуству и обрасцу понашања, људи више и не размишљају о последицама, све то доживљавају потпуно фаталистички. На позив да о томе размишљају и дају своје мишљење, током интервјуа у установама социјалне заштите, или у истраживањима, они се просто зачуде питањем и не знају како да одговоре. Томе снажно доприноси трауматски доживљај, који доводи до тога да особа није у стању да мисли и промишљено делује, већ функционише по аутоматизму, махом несвесно. Тело је десензитизовано, нема свесности о телесним доживљајима, чак нема ни телесних сензација, изузев једног генерализованог осећаја анксиозности, понекад чак ни то. Нема свесности о емоцијама које доживљавају, не могу да их препознају, а камоли да их изразе. То не значи да сензације не постоје, да нешто не осећају, штавише осећају пуно тога, али то је тако преплављујуће и акумулирано дуго година, кроз генерације, тако да би, с друге стране, било превише болно да се доводи у свест. Томе треба додати и образовну, језичку и когнитивну депривацију, тако да „немају речи да изразе оно што је њихов доживљај”. Остављају утисак празне особе, дистанциране и хладне, незаинтересоване за живот детета, а неретко и за властити живот. Неки то и вербализују.

У последње време у Србији, све чешће, без родитељског старања остају деца са сметњама у развоју. Када се утврди да је њихово дете са сметњама у развоју, родитељи то доживљавају као тежак губитак, често пожелеле да је дете умрло, неки то тако и представе родбини. Они су у првих 40 дана по рођењу детета или по сазнању да је дете са сметњама у развоју у стању шока и неверице, неспремни да мисле нити одлучују. У тим моментима, обично породица врши притисак да се дете склони, измести у установу, чему обично јак допринос дају и лекари својим мишљењем да дете неће дуго живети и да ће негативно утицати на друго дете типичног развоја у тој породици. Поједини родитељи пристану на смештај детета, понекад са идејом да то буде привремено. Међутим, заправо породица почиње да живи са чињеницом да је њихово дете другачије, са сметњама у развоју, да вероватно никада неће бити као друга деца. У неким породицама долази до међусобног оптуживања, развија се осећање кривице, чак неки од родитеља напуштају породицу, чешће очеви, па други родитељ остаје самохран, шира породица се повлачи, не уме да помогне, нема речи утехе, а неретко се плаши одговорности и



„урока” (наша средина је још увек пуна предрасуда када је ова тема у питању). Самохрани родитељ, најчешће мајка, не може да ради и да брине о детету. Породица постаје депривирана иако то раније није била. У прво време, родитељи сами или на позив установе контактирају са дететом, али им је тешко при сваком контакту и то чине све ређе, полако одустају. Многа деца са сметњама у развоју смештена у установу тако остају трајно без родитељског старања, и то трајно институционализована, јер су ретке заменске (сродничке, хранитељске или усвојитељске) породице које су спремне да их прихвате.

Описане феноменолошке позиције детета и родитеља/породице детета БРС обично изазивају контратрансферне реакције у особама које су у контакту са њима, па и професионалцима. Иако је на површини све углавном празно, у позадини се осећа напетост и пуно садржаја, који утиче на окружење, тиме и на професионалце у комуникацији са родитељима/породицом ДБРС, и „дира” им њихове унутрашње процесе, посебно оне које су везане за властиту породицу (непрорађени губици, трауматска искуства у породици, разводи, немогућност да имају своју децу, раздвојеност и разне врсте сепарација, и друго). И на тај начин, породица недостаје целом пољу, не само детету, самој породици, већ и помагачима. Контратрансферне реакције, неосвешћене и неконтролисане, као и освешћене и контролисане, наравно, утичу на то како окружење, и професионалци, делују у овом осетљивом пољу.

5. Услуге, програм и интервенције у подршци биолошкој породици

Када породица испољи значајне слабости у функционисању које угрожавају базичне потребе детета, први корак је подржати родитеље/породицу у превладавању тешкоћа у вези са укупним породичним функционисањем: економско оснаживање, регулисање односа у породици, окупљање и снажење породичне мреже, подршка у остваривању права и повезивању са локалном заједницом, подршка у вођењу домаћинства и организацији породичног живота, подршка у ненасилном решавању сукоба унутар породице и са спољном средином. Наравно, родитељима/породици треба посебно пружити подршку у основној бризи и васпитању деце, развијати њихове родитељске компетенције и „бринути о родитељу уместо да то чини дете” (Killen, 2001). У нашој земљи актуелно се ради на успостављању услуге интензивне подршке биолошкој породици. Пилотирана је услуга „Породични сарадник” у државном сектору, а развијају се сличне услуге и у организацијама цивилног друштва. Окосница ових услуга је интензиван теренски рад стручњака у породици и зајед-



ници, са основним циљем да се породица оснажи како не би дошло до даљег угрожавања детета и издвајања, а, такође, оваква подршка може се пружити и породицама чија су деца издвојена, како би дошло до одрживе реунификације.

Друга група мера која се може предузети, у ситуацијама када родитељи не могу да брину о детету, јесте организовање најближих сродника и породичне мреже да преузму бригу о детету, васпитање и старатељство. Ова мера има велике предности у односу на издвајање детета из породичне средине, јер се умањују губици које дете доживљава издвајањем: дете остаје уз познате особе, са којима је можда и до сада било изузетно блиско, чак најближе, у истом простору и локалној заједници, уз друге значајне односе (вршњачке, комшијске, школске), са истим рутинама и обичајима. Тако се чува идентитет детета, а врло често дете остаје у ближем контакту са родитељем/има, уколико су безбедни.

Ипак, када ови напори понекад не буду правовремено начињени или довољно успешни, па надлежне службе процене да је дете сувише угрожено у породици и предузму се мере издвајања, од кључног интереса за дете је како ће породица наставити да постоји за њега убудуће. Ма колико трауматично само по себи, издвајање детета из породице односно смештај у установу или заменску породицу, није „крај односа детета и породице”.

Пре свега, то може бити само привремена мера да би се породица опоравила у свом укупном функционисању и поново преузела одговорну и безбедну бригу о детету. Повратак детета у биолошку породицу, уз родитеље или блиске чланове породице, називамо реунификацијом. То је свакако први циљ након смештаја детета. Дете се обично прво смешта у прихватилиште или на ургентни смештај у хранитељску породицу, где се планира краткорочна брига до највише шест месеци, односно два месеца за децу до три године старости. Могућ је, такође, смештај детета заједно са мајком (тзв. Матерински дом) до навршене треће године живота детета са главним циљем очувања везе између детета и мајке, уколико у том односу нема грубог занемаривања, злостављања и/или злоупотребе. Пракса показује да су првих шест месеци од кључног значаја за остваривање циља реунификације и зато је тада потребно интензивно радити на подршци породици да успостави услове за повратак детета и одржавати њихове односе, упоредо са опоравком детета.



6. Неговање односа детета и биолошке породице, када постоји перспектива реунификације и када не постоји

Током процеса заштите детета, након процене сачињавају се планови који треба да буду засновани на концепту сталности, који подразумева живот у безбедном породичном окружењу, уз одржавање целоживотних односа, пуноправно чланство детета у породици, која задовољава физичке, емоционалне, социјалне, когнитивне и духовне потребе детета/младе особе, а истовремено одржава целоживотне везе са широм породицом, другим значајним особама, породичном историјом и традицијом, етничким и расним наслеђем, културом, религијом и језиком (Жегарац, 2016).

Уколико не успе пружање подршке биолошкој породици да настави бригу о детету, те дође до издвајања детета из породице, а постоји процена да се ти односи могу обновити, тада професионалци обично чине напоре да дође до реунификације. Важно је да постоји активни напор да се контакти између детета и породице одрже и унапреде, без обзира на степен иницијативе која долази од саме породице, што услед наведених процеса десензитизације и депривације може бити ниског интензитета. У закључцима истраживања, проф. Кузмановића и сарадника наводи се да „... сваки дан које дете проведе с родитељем залог је за њихов трајнији однос и већу блискост” (Кузмановић, 2002. стр. 117).

Понекад родитељи/породица стално иницирају контакте и инсистирају на што бржем повратку детета, чак и некритички. Стога је битно да им се јасно предочава шта раде на добробит, а шта на штету детета, шта треба да исправе у свом понашању, све то искрено и на време, дајући подршку не само детету, већ и родитељству.

Међутим, поједини родитељи, односно поједине породице, нису у стању да преузму дете, било да то и сами увиђају или да су некритични у том погледу. „Дајући дете у институцију они су га изгубили као члана домаћинства, али не морају га изгубити као члана породице” (Кузмановић и сар. 2002. стр. 117). Дешава се да, из разних разлога, дете не може да се врати у биолошку породицу. На пример, мајка је напустила претходну заједницу у којој је било насиља и засновала нову безбеднију ван/брачну заједницу, али садашњи партнер не прихвата дете из њене претходне везе или брака, а има и бројних других, мање – више, разумљивих разлога. Уколико није покренут или окончан процес лишавања родитељског права, а посебно ако у широј породици постоје безбедни и релативно хранљиви односи чланова са дететом, дужност професионалаца је да негују те односе. Понекад надјача културолошки став да нема смисла развијати тај однос, уколико није перспективан повратак детета у породици („шта га посећује и заварава, кад не мисли/не може да га узме



код себе”). Овај став се среће и код професионалаца, уз понекад снажну емоцију љутње према родитељима/породици. Међутим, за дете је значајно да одржи и негује однос са родитељима/породицом, чак и уколико се никада неће вратити у биолошку породицу, под условом да се нису створили услови за усвојење. Дете, очувањем односа са породицом, развија однос привржености, који је додуше обично врло амбивалентан, али у свом позитивном полу од кључног значаја за основне развојне потребе детета: поверење, базична сигурност, аутономност, иницијатива, слободно истраживање.

Када је дете дуго на смештају и изгуби се она почетна нада да ће доћи до реунификације „Време чини своје и свакодневица једне породице обликује се према онима који живе у њој. Дете (на смештају) не живи у породици, оно је део неког другог система. То је чињеница коју треба уважити. Зато нам се чини да би напори институције требало да иду у *правцу негована породичне припадности*, а не у правцу подгревања илузије да је дете члан домаћинства у коме живи природни родитељ” (Кузмановић и сар. 2002. стр. 118). Аутори овог истраживања, у овим ситуацијама, препоручују „*модел драгог рођака*” (стр. 117), и то тако што ће се породична припадност неговати кроз односе са широм породицом, узајамне посете; обраћање и помоћ у кризним ситуацијама; консултације око важних питања; заједничке празнике/рођендане; заједничке породичне приче, породичне успомене, лепе и ружне; заједничке породичне светиње; заједничке породичне митове, приче о прецима и њиховим доживљајима...

Приближавање детета породици може да изазове осећање угрожености родитеља/његове нове породице. Често следи одбрамбена агресија родитеља, која понавља трауму детета. Стога, „*Дете треба да се приближи родитељима и родитељи детету, само до оне раздаљине која неће угрожити ни једног ни другог*. Та дистанца, која гарантује сигурност за обе стране, вероватно је различита за различите породице. Процену о томе треба да начине стручњаци који брину о детету” (Кузмановић, 2002., стр. 118).

И коначно, уколико не постоје услови чак ни за одржавање непосредних контаката, било да је дете усвојено; на смештају, али га родитељи/породица фактички не посећују, а нема могућности за усвојење или дете/млада особа то не прихвата; или су родитељи непознати – чак и у тим ситуацијама, дете треба да зна ко је, из које породице, етничке групе, културе, краја – потиче. Не треба заборавити нашу базичну потребу за укореењеношћу, да знамо одакле потичемо, да познајемо наш базични идентитет. Идентитет се гради и током живота и њему се додају нови елементи у средини у којој одрастамо или живимо. Међутим, уколико не



знамо одакле потичемо или исувише мало о томе знамо, стално ће нам недостајати тај део идентитета да комплетира наш доживљај целовитости. Поред тога, деца која не знају ко су им родитељи, култура и народ коме припадају и крај из кога долазе, несигурна су, не могу јасно да се позиционирају у окружењу у коме тренутно живе, друга деца их задиркују, у конфликту им пребацују да су без корена, да немају маму и тату, углавном и много „ружније” изречено. Детету је угрожено самопоштовање, оно нема речи да се „одбрани”, нема аргументе, нема елементарне информације, па понекад посеже за аргументима силе или узајамног вређања, што се тумачи као „проблематично” понашање, или се једноставно повлачи и социјално изолује, што се такође често тумачи као „неприлагођеност”, другачијост, чак и „лудост”.

Стога је важно да дете има информације о својој породици, о својој породичној и личној историји. Уколико то не учини породица, професионалци треба да чувају те податке, фотографије, играчке, ствари из куће детета, поклоне које је добијало. Препоручљиво је да се отвори кутија успомена, коју ће заменски одгајатељ да чува за дете и да му да када дете буде способно да то само чува или да понесе у нову средину у коју иде. То је чување животног континуитета и интегритета, као суштинских потреба сваког човека. Са дететом се може радити „*књига живота*”, као свеска у коју дете, заједно са одгајатељем, васпитачем или другим професионалцем, уноси информације о свом животу, о оном што воли или не воли, о оном што је доживело, о свим значајним људима и догађајима из свог и живота своје биолошке породице, о томе где је све живело, шта жели и чему тежи. У раном детињству родитељи обично за дете воде тзв. „Радосницу”, у адолесценцији се то некад (можда и сад) зове „Споменар”, који води само дете/млада особа. Искуство показује да „*књига живота*” и „*кутија успомена*” благотворно делују на дететов опоравак од трауме и сазревање, негујући његов доживљај идентитета, континуитета и интегритета. Тако се попуњава она зјапећа празнина, која сада све мање боли и све мање плаши.

7. Закључна разматрања

И на крају важно је извести закључке који су од значаја за праксу:

- Дефинисати довољно добро родитељство, односно баланс, између базичних и развојних потреба детета које родитељ може да задовољи и степена угрожености детета у породици, односно трајности могуће штете за дете.
- Поставити јасне критеријуме успешног родитељства, односно разменити јасне информације са родитељима, дететом и поро-



дицом, шта треба да учине да би дете остало у породици, вратило се у породицу, или да би се одобрили чешћи контакти без надзора.

- Сачинити план заснован на сталности за дете уз алтернативне мере са временским одредницама.
- Проценити степен узајамног приближавања родитеља породица и детета/деце која су на смештају до нивоа који не угрожава ни једну страну, а посебно дете.
- Укључити све значајне особе у индивидуални план за дете, тако да свако у почетку има мали задатак који може и жели да испуни у подршци детету, а онда према учинку и том искуству повећавати или смањивати очекивања.
- Препознавати оба пола родитељског функционисања: адекватног и неадекватног.
- Прикупити и чувати сваку информацију и материјале о детету, породици и њиховој прошлости, без обзира на актуелну релевантност.
- Попуњавати празнине у информацијама, материјалу и доживљају важних за дете и креирати артефакте и доживљај тамо где недостаје реални оригинални материјал (нпр. дати детету да нацрта како замишља своје родитеље/своју породицу).
- Када је дете издвојено, радити упоредо са дететом и биолошком породицом и током заштите повезивати та два процеса.
- При успостављању односа са дететом „не заузимати позицију” која припада некој другој особи у постојећим односима детета односно креирати свој однос са дететом тако да буде јединствен и довољно значајан за дете.
- Избегавати генерализације, односно сагледавати сваку особу/породицу као јединствену у потпуно јединственом контексту.
- Омогућити детету да развије најбољи могући однос са примарном фигуром афективне везаности (родитељ и/или други чланови породице), или, ако му је недоступна, помоћи детету да заснује однос примарне афективне везаности са заменском особом у некој новој породици.

Све до сада речено, а посебно значај укупног поља детета без родитељског старања, указује на то да породица ДБРС може да се посматра као социјални конструкт, у који сви ми уграђујемо наше пројекције и радимо нешто, не само за дете и породицу, већ и за себе саме.

Стога, наш уобичајени фокус на подршку детету постиже врло ограничене ефекте, јер заправо треба да се промени окружење детета,



породица пре свега, али до промена нужно долази или треба да дође и у систему подршке, код професионалаца, чак и код доносиоца одлука. У том смислу, субјект интервенције је поље, све оно и сви они што чине окружење детета, актуелно и прошло, а не само дете или само породица.

Литература

- Кузмановић, Б., Лукић – Хавелка, Д., Сератлић, Д., Плут, Д., Крњаић, З., Павловић – Бабић, Д., Родић, М., Митић, М., Пешикан, А., Степановић, И. и Видановић, И. (2002). *Деца без родитељског старања*. Београд: Универзитет у Београду Филозофски факултет Институт за психологију, Save the Children UK.
- Жегарац, Н. (ур.). (2014). *У лавиринту социјалне заштите: Поуке истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду.
- Whittaker, J. K., del Valle, J. F. & Holmes, L. (2015). *Therapeutic Residential Care for Children and Youth: Developing Evidence-Based International Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Killen, K. (2001). *Издани: злостављана деца су одговорност свих нас* (Л. Арамбашић и В. Визек Видовић, прев.). Загреб: Друштво за психолошку помоћ.
- Херман, Ц. Л. (2012). *Траума и опоравак: структура трауматског доживљаја* (Љ. Миочиновић, прев.). Нови Сад: Психополис институт д.о.о.
- Мек Конвил, М. *Адолесценција: Психотерапија и селф у настајању*.
- Жегарац, Н., Влаховић, В., Ђорђевић, Љ. и Дражовић, С. (2016). *„Смернице за планирање сталности у центрима за социјални рад*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије.
- Нељдехин-Иванишевић, Љ., Радовановић, Ј., Вуковић-Јовановић, М. (2010). *Ургентно хранитељство – водич за хранитеље и професионалце*. Београд: Центар за породични смештај деце и омладине.
- Породични закон*. (2005). Службени гласник Републике Србије.
- Одељење државе Илиноис за услуге породици и деци (2007). *PRIDE књига за хранитеље и усвојитеље* (Звездана Поповић, прев.). Београд: FICE Србија.
- Стефановић-Станојевић, Т. (2010). *Афективна везаност, развој, модалитети и процена*. Ниш: Филозофски факултет.
- United Nations Children's Fund (2009b) *UN Guidelines for the Alternative Care of Children*, <http://issssi.org/2009/assets/files/guidelines/ANG/Guidelines%20for%20the%20Alternative%20Care%20of%20Children%20.pdf>, posećeno 14. januara 2013.



Владана Миленковић*, МА социјални радник
Дом за смештај одраслих и старијих лица *Чегарска долина*
Ниш, ул. Генерала Боже Јанковића 1

СОЦИЈАЛНА И ЕМОЦИОНАЛНА УСАМЉЕНОСТ СТАРИЈИХ ЛИЦА У ДОМУ ЗА СТАРЕ

Резиме: Овај рад посвећен је разумевању доживљаја усамљености код старијих особа смештених у домовима за старе, уз посебан осврт на социјалну и емоционалну димензију усамљености. Полазећи од чињенице да издвојеност из познатог окружења и породице може повећати осетљивост на нежељена осећања туге, изолације и безнађа, у раду се анализирају главни фактори који утичу на квалитет живота старије популације у институционалном смештају. Кроз теоријски приказ и приказ емпиријских налаза, посебно се разматра улога породице, пријатеља, партнерских односа, али и запослених у дому, који својим ставом и односом према корисницима могу значајно утицати на смањење доживљаја усамљености. Показује се да активне, смислене друштвене и културне активности, као и самосталан допринос корисника у заједници, помажу у задржавању достојанства и осећања личне корисности.

На основу анализе теоријских и истраживачких увида, рад указује на неопходност холистичког приступа у третману и превенцији усамљености у домовима за старе, уз пуно уважавање индивидуалних потреба корисника и њихових могућности за социјалну интеракцију.

Кључне речи: усамљеност, дом за старе, социјална подршка, партнерски односи, квалитет живота.

* vladanamilenkovic9@gmail.com



1. Увод

Старење становништва последњих деценија постало је глобални феномен, како у развијеним земљама, тако и у земљама у развоју. У оквиру овог процеса, све већа пажња усмерава се на разумевање квалитета живота старијих особа, као и ризичних фактора који могу угрозити њихово психичко и физичко благостање. Један од најчешћих и најтежих изазова јесте појава усамљености, која се у научној литератури описује као комплексно, непријатно и субјективно осећање друштвене изолованости.

Одлазак у дом за старе, уместо боравка у сопственом дому, за многе особе носи одређен степен губитка аутономије, промену начина живота и сужавање друштвених контаката. Иако су установе социјалне заштите значајно напредовале и пружају различите врсте подршке (од медицинске до психосоцијалне), искуство усамљености и даље представља чест проблем.

Циљ овог рада је да, полазећи од досадашњих сазнања и резултата истраживања, пружи свеобухватан приказ социјалне и емоционалне усамљености старијих лица у домовима за старе, укаже на факторе ризика и заштите, као и да предложи могуће правце унапређења програма подршке.

2. Старост и старење

Старење је природан процес који доноси значајне биолошке, психолошке и социјалне промене. Према демографским подацима, Србија се налази међу „старијим” друштвима са значајним уделом људи преко 65 година. Иако многе функције у старости објективно слабе, савремени приступ наглашава могућност активног и достојанственог старења, кроз подршку породице, заједнице и државе.

У том смислу издвајају се три подгрупе старијих:

- „Младо старо” становништво (65–74),
- „Старо” становништво (75–84),
- „Најстарије старо” становништво (85 и више).

Старење је, дакле, индивидуалан и сложен процес, јединствен за сваког човека. Према речима аутора Рањзина (Ranjzin, 2010), препознаје се концепт „аутентичног” старења где је од изузетне важности самоприхватање, потом и прихватање старења, развој личних потенцијала и уважавање социјалне улоге коју старија особа има у друштву. На овај начин поштује се културна разноликост и социјална инклузија, стварајући плодно тло за креирање квалитетног и испуњеног живота.



3. Квалитет живота старијих особа

За појединца, квалитет живота би чинило све оно што му је важно за живот из било ког разлога (Поредош, 2002). Ова дефиниција показује колико је концепт квалитетног живота комплексан. Он се мери објективним факторима и субјективним доживљајем. Објективни део чине материјалне околности, стамбени услови, систем здравствене и социјалне заштите, стопа смртности и слично (Жганец и сар., 2007). Субјективни део претежно се односи на психолошку страну личности, систем вредности који поштује, личнозадовољство, особине личности, веровања, ставове и срећу.

Истраживања показују да одржавање блиских односа с породицом и пријатељима знатно повећава задовољство животом, а развој адекватних сервиса подршке (кућна нега, институционално збрињавање) помаже када особа више није способна да се о себи стара без туђе помоћи. Квалитет живота појединца биће у великој мери детерминисан тиме колико се успешно прилагодио променама које су неизбежне у одређеном периоду живота. У старом добу, особа се суочава са променама у чулној осетљивости, психомоторним функцијама, учењу и памћењу, у интелектуалним способностима, сексуалном нагону (Нешић и сар., 2000). Такође, појављују се нове отежавајуће материјалне околности, проузроковане немогућношћу рада, или одласком у пензију.

Емоционални и социјални живот добијају другачију димензију услед губитка или болести животног партнера и пријатеља. Адекватно адаптирање зависи од самог појединца, његовог здравственог стања и ресурса којима располаже, као и од подршке околине.

У литератури се све ове промене означавају као развојни задаци у животу јединке. Теоретичар Ерик Ериксон (Ериксон, 1994) у својој психосоцијалној теорији говори о постојању фаза развоја у животу јединке. Према овој теорији, старо доба обухвата осму фазу развоја – фазу интегритета наспрам очајања. Основна порука која се овде усваја јесте: „ја сам оно што од мене остаје” или супротно „ја сам оно што је могло од мене да остане” (Влајковић, 1998).

4. Неформална и формална опдршка старијима

У условима савремене нуклеарне породице, и брзог темпа живота, јавља се потреба за укључивањем државних и приватних установа које помажу породици у збрињавању старијих. Подршка у пружању интегралне заштите препознаје се првенствено у **неформалном облику**:

- **породица и родбина**, као примарни извор неге (емотивна, практична и финансијска помоћ);



- **пријатељи, комшије** који могу помоћи у свакодневним задацима.

Овај вид подршке је незамењив, али често недовољан у ситуацији када су старије особе тешко болесне или потпуно зависне од туђе неге. Долази се до закључка да је улога државе у пружању подршке, бриге и неге незаобилазна. Њен главни задатак подразумева већа улагања у развој **формалних услуга, а то су:**

- **домови за старе** – институције у којима је обезбеђена целодневна нега и брига, медицинска помоћ, адекватна исхрана и социјалне активности;
- **други облици социјалне заштите** – дневни боравци, помоћ у кући, рехабилитациони центри и сл.

Иако су домови изграђени с намером да се на што адекватнији начин задовоље потребе старијих, немогуће је игнорисати чињеницу да је реч о институционалном смештају где је особа издвојена из своје физичке и социјалне средине. Промена познатог окружења изазива стрес и нелагоду, посебно код старијих људи. Крајњи резултат може бити усамљеност, социјална изолација, неуспешно прилагођавање, осећај незадовољства и брз крај (Штамбук, 1999).

5. Усамљеност код старијих особа

Усамљеност – универзално људско искуство, најчешће дефинисано као осећај изразите непријатности настао услед незадовољене потребе за остваривањем социјалних интеракција (Пеплау и сар., 1982). Разликујемо емоционалну и социјалну усамљеност. Прва настаје као последица недостатка интимне, романтичне везе, при чему је праћена анксиозношћу, немиром и осећајем празнине, док социјална усамљеност настаје као последица недостатка смисленог пријатељства и заједништва, праћена досадом и осећањима социјалне маргиналности.

Усамљеност је готово немогуће дефинисати искључиво као узрок или последицу. Она је део зачараног круга. Усамљена особа преплављена је мислима да је други виде као неспособну, незанимљиву, глупу и да ће је зато увек избегавати, што доводи до још већег повлачења у самоћу и потврђивања својих очекивања. Овим се ствара плодно тло за развој различитих телесних и менталних обољења (Theeke и сар., 2015), физиолошких промена попут појачаног лучења кортизола, поремећено функционисање имуног и кардиоваскуларног система (Сасиорро и сар., 2014), утиче на појаву поремећаја спавања (Сасиорро и сар., 2002), хипер-



тензије (Hawkley и сар., 2006) и доводи до појачаних реакција на стрес (O Luanaigh и сар., 2008).

Како би се боље разумео доживљај усамљености, важно је разликовати га од доживљаја самоће, са којим се често поистовећује у говору. Одговор се може пронаћи у **слободи избора** – самоћу бирамо сами, а усамљеност је наметнута. Самоћа не мора нужно бити повезана са негативним осећањима, јер она може довести до бољег познавања сопствене личности. Насупрот томе, усамљеност представља осећање емоционалне празнине, при чему се особа осећа незадовољном, узнемиреном и тужном. Она се не мора јавити само у ситуацији физичког одсуства других људи. Особа може бити прожета овим нелагодним осећајем и онда када се налази у гомили људи који су јој непознати, далеки. Дакле, уколико постоји чврста социјална мрежа и испуњен социјални и емоционални живот, особа може живети сама, али не и усамљена (Сасиорро и сар., 2014).

5.1. Усамљеност у дому за старе

Старији људи усамљеност посматрају као личну, приватну ствар, коју је тешко описати, и још теже о њој отворено говорити (Stanley и сар., 2010). Често о томе размишљају као о својој слабости коју би желели да прикрију од света. Ризик од усамљености старијих у институционалном смештају може порасти због:

- одвајања од породице и пријатеља;
- промене у друштвеним улогама;
- доживљаја дома као „последње станице” пред сам крај живота;
- зависности од неге, чиме се урушава осећај контроле;
- неадекватне подршке, поготово ако је особа смештена против своје воље.

5.2. „Лекови” за усамљеност

У трагању за излечењем од усамљености, бројни аутори укључили су више животних аспеката на којима треба радити:

- враћање поверења у себе и властите снаге, поверења у друге, промену когнитивних навика, негативних мисли и очекивања у позитивне (Сасиорро и сар., 2014);
- интеракција са породицом – сада када чланови породице више нису главни пружаоци неге, међусобни однос између остарелог родитеља и његовог детета је растерећен (Rosow, 1967);
- пријатељство – подршка је заснована на реципроцитету, подразумевајући истовремено давање и прихватање, због чега се подстиче осећај корисности и расте самопоуздање (Blau, 1973);



- љубав – као активна енергија која повезује људе. Потреба за додиром, загрљајем, нежности, никада не престаје (Fromm, 2000);
- активно учешће у организованим активностима, уместо пасивног посматрања. Вежбање „менталног мишића” смањује ризик од досаде, усамљености, стреса и депресије (Mbuthia и сар., 2011).

5.3. Превенција и смањење усамљености у домовима

Стручњаци се слажу да су за смањење усамљености у домовима за старе важни следећи приступи:

1. **Организовање и вођење групних активности** – културно-уметничке секције, музичке и креативне радионице, друштвене игре, спортске или рекреативне активности у складу са могућностима станара;
2. **Очување аутономије** – омогућити корисницима да учествују у одлукама, да имају приватност и осећај контроле;
3. **Активна подршка породице и пријатеља** – редовне посете, телефонски разговори и сарадња са запосленима у дому. Њихова укљученост посебно је значајна у облику давања специфичних информација о кориснику, његовом карактеру и навикама како би особље успоставило добар однос са корисником на што ефективнији начин;
4. **Стручно особље** – медицинске сестре, неговатељи и социјални радници који умеју да препознају психолошке потребе корисника, да разговарају с њима, мотивишу их и анимирају;
5. **Индивидуални приступ** – свака особа има другачије потребе и интересовања, па је важно осмислити план активности према њеним могућностима.

6. Методолошки аспект

6.1. Предмет истраживања

Предмет истраживања је разумевање социјалне и емоционалне усамљености код старијих особа у дому за старе, анализа њихових ставова и доживљаја овог искуства.



6.2. Значај истраживања

Теоријски значај огледа се у унапређењу знања о постојању социјалне и емоционалне усамљености, разумевању овог доживљаја код старијих лица на институционалном смештају и начину на који утиче на њихов квалитет живота.

Практични значај истраживања могао би бити предлог неких мера и активности које се могу предузети у циљу смањења доживљаја усамљености и побољшања квалитета живота на институционалном смештају.

6.3. Циљеви истраживања

Општи циљ овог истраживања је разумевање социјалног и емоционалног аспекта доживљаја усамљености старијих особа у дому за старе. На основу општег циља формиран су специфични циљеви који обухватају испитивање усамљености у односу на квалитет породичних, партнерских и пријатељских односа, односа са запосленима у институционалном смештају и учествовање у организованим активностима.

6.4. Метод, процедура и начин обраде података

Истраживање је спроведено у приватном дому за старе у Југоисточној Србији. Коришћен је полуструктурирани интервју и посматрање на намерном узорку од 15 испитаника старијих од 65 година. Постојала је тенденција да међу испитаницима буде готово једнак број мушкараца и жена, због чега узорак чини шест особа мушког и девет особа женског пола. Скоро половина испитаника је у дому око три године (46,7%), најновији станари су у дому око годину дана, а најстарији корисник је овде пет година. Више од половине испитаника (53,3%) има основни степен образовања, двоје су са завршеном средњом школом и петоро (33,3%) њих са вишом или високом школом. Сви испитаници су са добро очуваним менатлним здрављем. Разговор обухвата питања о односу појединца са породицом и пријатељима, квалитету комуникације са особљем, задовољству активностима у дому и личним доживљајем старости. За обраду података коришћена је квалитативна анализа садржаја интервјуа.

6.5. Кратак преглед добијених резултата

Резултати су организовани у оквиру седам тема:

1. Породични и родбински односи – структура и динамика;
2. Партнерски односи – доживљај љубави, блискости и старости;
3. Пријатељи – квалитет пријатељских односа, снага социјалне мреже;



4. Однос са запосленима – задовољство услугом, непријатности и значајне особе;
5. Организоване активности у дому – учесталост и препреке у организовању активности;
6. О дому – доживљај дома као институције, очекивања и задовољство животом на смештају и предлози за побољшање квалитета живота;
7. Време за себе – како проводе време када остану сами са собом и колико у томе уживају.

Динамика **породичних односа** показује се као врло значајан фактор у одржавању менталног здравља особе. Редовне посете и телефонски разговори позитивно утичу на расположење корисника дома, као и на њихово задовољство сопственим животом. Ово су потврдила и бројна истраживања, којима се истиче значај породице за психичко здравље старе особе на институционалном смештају (Rosow, 1967). Физичко присуство вољених чланова породице има интензивнији учинак, међутим, уколико је корисник свестан да постоје објективне препреке које отежавају или онемогућавају виђање, телефонски позиви су изузетно вредни. Такође, колико год се радило на одржавању односа, корисници имају потребу и жељу за чешћим виђањима. Посебно значајном особом испитаници су сматрали оног члана породице који је пружао највише подршке, а која се посебно огледа у практичном и социјалном аспекту. Дакле, уколико су деца редовно посећивала своје родитеље, помагала им у вођењу домаћинства или живели под истим кровом, постају цењенији од осталих чланова породице. У исто време, помоћ и подршка се од њих и очекује, јер породица представља извор снаге. Овако једна корисница описује сусрет са својим најмилијима:

*„Много сам срећна кад дођу! Неговатељице ми помогну да се до-
терам и по цео дан певам. Кад дођу у Србију, обично ме посете
овде један дан, а онда ме одведу мало у стару кућу на село где буде-
мо остатак викенда. И њима је лепо, то нам буде као неки излет.
Причају ми како им је тамо, ја им причам како ми је овде, гледамо
неке старе слике, пустимо музику, донесу ми неке нове ствари и
пуно хране. Пуно ми је срце кад знам да су успешни и срећни, али се
растужим сваки пут кад треба да се врате тамо. Тад их загрлим
најјаче што могу и мука ми после тога цео дан”.*

Покретање теме о **љубави** и партнерским односима је отворила причу о бившим парнерима, односно супружницима. Чак 80% испитаника говори о доживљеној великој љубави и огромном губитку који до-



носи смрт партнера. Свој брак описују као чврсту заједницу са најбољим пријатељем и наглашавају њену непоновљивост. Врло јасно и оштро одбацују могућност за имањем новог партнера. Ови резултати се поклапају са резултатима истраживања Ајдуковића и Ручевића (Ајдуковић и сар., 2013), који показују како је особама које су изгубиле романтичног партнера јако тешко да пронађу новог. Њихов став је да је почетак нове везе у граници са немогућим, зато што су стари и самим тим „неспособни да поново воле”. Овим се покреће ново питање – њихово виђење старости, коју изједначавају са појмовима попут: болести, губитка, беспомоћности. Поставили су баријеру и себи одузели право на романтичну љубав. Осталих 20% испитаника још увек верује у љубав и леп живот након смештаја у дом. Своју потребу за нежношћу и блискошћу теже да остваре без обзира на предрасуде које имају остали. Њихово виђење старости употпуњено је и асоцијацијама попут: пуно слободног времена, уживања у природи и друштву, посвећивању стварима за које раније нису имали довољно времена. Један пар у дому потврђује оно што су претходна истраживања показала – усамљенији су они који немају животног партнера него они који имају, под условом да је реч о блиском, чврстом и емотивном односу. Док говоре о својој вези, обоје исказују срећу и испуњеност. Поред тога што су једно другом добри саговорници, велики значај придају и размени нежности. Међутим, осећају репресију и предрасуде које потичу од осталих станара, због чега често осећају и стид када су заједно. Слични резултати добијени су и истраживањем рађеним још 1977. године од стране аутора McKinley и Drew (McKinley и сар., 1977). Овим се потврђује да је разговор о љубави и сексуалности у трећем добу још увек табу тема.

Пријатељство у дому подразумева одржавање квалитетних међуљудских односа. Вршњаци се држе заједно, деле међусобно своја размишљања, осећања, идеје, бриге и радости. Као што истиче Blau (Blau, 1973), постоји реципроцитет у пружању подршке и помоћи, што је испитаницима јако важно, јер се онда осећају корисно и расте им самопоуздање. Имају разумевања једни за друге јер пролазе кроз исте или сличне ствари у овом тренутку живота. Пријатељи у дому својим свакодневним присуством представљају посебно значајне особе у животу јединке која се константно суочава са губицима у овом периоду живота, што можемо видети у следећим изјавама испитаника:

„Кад не можемо да се успавамо ноћу, ми причамо. Нема шта нисмо рекле једна другој. Она ми је најбоља другарица. Делимо и срећу и тугу.”



„Увек уме да ми каже нешто смешно. Овде је атмосфера некад по-прилично мртва, али он је прави шаљивџија и кад се појави, тачно знам да ће дан бољи да ми буде.”

Социјална мрежа ван дома није баш постојана. Тек три испитаника наводи да одржава контакт са некадашњим пријатељима. Иако им недостаје дружење, не замерају им што не долазе јер знају како је тешко старом човеку да се креће. Управо из тог разлога је повезивање у дому још значајније. Многи односи се прекидају, али се истовремено отвара могућност за успостављањем нових.

Однос са запосленима је још један важан сегмент у животу у дому. Начин опхођења медицинских сестара према корисницима је кључан за стварање позитивног доживљаја дома и смањење осећаја усамљености. Неки их доживљавају као део породице, јер оне о њима знају готово све, а корисници са њима деле своје најинтимније тренутке. Отвореност неговатељица за разговор и уредно обављање посла јесу карактеристике које испитаници сматрају посебно значајним. Такође, укљученост запослених у неке активности корисника оснажује њихов међусобни однос, који више није ограничен искључиво на тој пословној релацији, већ добија одређену ноту блискости:

„Попричају са мном, саслушају ме. Упуте ми и понеку лепу реч. А то ми је много важно. Тад ми не буде непријатно што ме неко други чува, него као да ме неко мој пази. Као да смо сви једна велика породица”.

Међутим, иако су основне животне потребе задовољене уз помоћ и подршку медицинског особља, корисницима недостаје особа која би била задужена за неке друге аспекте који су подједнако релевантни за остваривање одређеног квалитета живота. То би била особа која успева да их анимира, мотивише, саслуша и посаветује.

Активности у дому су углавном самоорганизације станара. Стручни радници нису често укључени у осмишљавање и реализацију. Певање и праћење интересантних ТВ програма и манифестација јесу најучесталије активности након разговора и шетње у дворишту. Испитаници кажу да се овде живи „старачки”, објашњавајући да ни не могу да се укључују у неке специјалне активности због болести које имају. Стиче се утисак да су незаинтересовани и немотивисани. Међутим, испитаници који своје здравље оцењују добро, успевају да пронађу активности које им пријају (вежбање, помагање у кухињи), због чега се осећају корисним члановима заједнице и поносни су на себе. Жганец са својим сарадницима управо долази до истог закључка након спровођења истраживања 2007. године



(Жганец, 2007). Ипак, сви испитаници који су бар једном доживели то окупљање у дворишту и дан проведен уз песму, кажу да осећају испуњеност када се присете тог тренутка.

Дом често доживљавају као последњи ресурс који се може искористити. Велики број испитаника је изјавио да је својевољно дошао у ову институцију, међутим иза ових одговора крије се прича о претходном самачком животу који постаје немогућ због неизбежног биолошког пропадања организма. Више нису у могућности да потпуно самостално задовољавају основне потребе и долазе у дом где се осећају много сигурније. Страх од тога да неће добити помоћ у тренутку када им је потребна је снажна мотивација за доношењем овакве одлуке:

„Ја сам живео сам после смрти моје супруге. Једног дана док сам радио нешто по кући, саплетем се и паднем. Не знам колико дуго сам ту лежао, а било је хладно и пао је снег. Да није наишао комшија, ко зна шта би са мном било. Одвели су ме у болницу и предложили ми да дођем овде. Много сам се уплашио да останем опет сам, па сам одлучио да дођем овде. Овде се осећам безбедно”.

Међутим, иако неке студије показују да је мања вероватноћа за јављањем усамљености управо код људи који су сами изразили жељу да дођу у дом (Штамбук, 1999), сви испитаници у овом истраживању, без обзира на то ко је и због чега донео одлуку, говоре о присуству осећања усамљености. Такође, адаптација је свим испитаницима била проблематична. Све се мења, и физичко окружење и људи. То их нагони ка повлачењу у себе, изолацији и туговању, што се даље одражава на недостатак сна, појачану анксиозност и бурније реакције на стрес:

„Првих месец дана сам плакала као киша. Тешко ми било и да се здружим с људима. Што се више повлачим, чини ми се да ме и други мање воле, па по цео дан у соби преседим или за телевизором. Бог да сачува! Некако сам прегурала, ево, сад је све добро”.

Време које посвећују себи, испитаници углавном користе за „сређивање” мисли и осећања. Дакле, уколико се осећају преплављено, одвоје неки део дана када се издвоје од осталих и решавају проблем сами са собом.

„Волим да будем мало сама након што устанем, а пре доручка. Тад направим један круг у дворишту, разбистрим мисли, удахнем дубоко неколико пута, и дан може да почне. Ако неко пожели да ми прави друштво, ја љубазно одбијем. Нико се не љути.”



Понекад се у тој самоизолацији занесу, па уживање у повезивању са собом постане мучење и изазива немир. Осећај празнине се шири, дисање постане отежано, јављају се главобоље, губитак апетита, поремећаји спавања и анксиозност (Сасиорро и сар., 2002). Потенцијална решења испитаници виде у чешћим посетама чланова породице, могућности за одласком својој кући кад год им се јави жеља, раду и помагању другима и проналаску романтичног партнера.

„Некад ме преплави тај чудан осећај да сам сам на свету, остављен и заборављен... небитно је да ли сам сам или у просторији има људи... Просто ми тако дође.”

9. Закључак

Усамљеност је универзалан људски доживљај, болан и присутан у свакој генерацији. У овом истраживању фокус је био на старије особе у дому за стара лица. Они се често сусрећу са ризиком од усамљености која може негативно утицати на њихово здравље и укупно задовољство животом. Емоционална и социјална димензија усамљености испреплетане су и утичу једна на другу, а могу се превенирати или ублажити dobrим организационим решењима у установи, квалитетним радом стручњака, као и активним укључивањем породице. Дакле, требало би омогућити адекватне услове корисницима у којима могу градити здраве и квалитетне односе, радити на развијању свести о слободи исказивања љубави и нежности у трећем добу и подстицати чланове породице на чешће посећивање, односно интензивније одржавање контаката.

Иако установа за смештај старијих сама по себи не може да замени породицу и дотадашње блиске везе, она може постати „нова заједница” у којој становници развијају нове односе, учествују у заједничким активностима и одржавају осећај личне вредности и аутономије. Важно је да човек спозна себе и научи да буде сам са собом, али је за његов дух и благостање кључно да гради и одржава смислене односе.

Литература

- Ајдуковић, М., & Ручевић, С. (2013). *Превенција усамљености код старијих особа*. Психолошка истраживања, 16(2), 225–240.
- Benbow, S. (2014). *Reminiscence therapy for older adults in care homes*. Ageing & Society, 28(4), 551–578.
- Blau, Zena S. (1957). *Old age: A study of change in status*. Unpublished doctoral dissertation, Columbia University.



- Cacioppo, JT, Hawkley, LC, Bernston, GG. (2002). *Do lonely days invade the nights? Potential social modulation of sleep efficiency*. Psychological Science, 13(4): 384–7.
- Cacioppo, J.T., & Patrick, W. (2014). *Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection*. New York: W.W. Norton & Company.
- Drageset, J. (2004). The importance of activities of daily living and social contact for loneliness: A survey among residents in nursing homes. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 18(1), 65–71.
- Erikson, E. (1994). *Identity and the Life Cycle*. W.W. Norton & Company, Inc.
- Fromm, E. (2000). *The art of loving. The centennial edition*. A&C Black.
- Hawkley, LC, Masi, CM, Berry, JD, Cacioppo, JT. (2006). *Loneliness is a unique predictor of age-related differences in systolic blood pressure*. Psychol Aging, 21(1): 152–64.
- Mbuthia, N., & Bambot, M. (2011). *Social Engagement in Long-Term Care Facilities*. Journal of Gerontological Nursing, 37(9), 35–42.
- McKinley, H., & Drew, B. (1977). *The nursing home: death of sexual expression*. Health and Social Work, 2(3), 180.
- Nešić, B., Radomorović, V. (2000). *Osnove razvojne psihologije*. Jagodina: Učiteljski fakultet.
- Ó Luanaigh, C., Lawlor, BA. (2008). *Loneliness and the health of older people*. International Journal of Geriatric Psychiatry, 23(12): 1213–21.
- Peplau, L.A., Perlman, D. (1982). *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. Wiley-Interscience. New York.
- Poredoš, D. (2002). *Utjecaj gubitka u starijoj životnoj dobi na doživljaj kvalitete života*. Magistarski rad, Zagreb: Medicinski fakultet.
- Ranzijn, Rob (2010). *Active Ageing – Another Way to Oppress Marginalized and Disadvantaged Elders? Aboriginal Elders as a Case Study*. Journal of Health Psychology, 15,5: 716–723.
- Rosow, I. (1967). *Socialization to Old Age*. Berkeley: University of California Press.
- Stanley, M., Moyle, W., Ballantyne, A., Jaworski, K., Corlis, M., Oxlade, D., ... Young, B. (2010). *Nowadays you don't even see your neighbours: Loneliness in the everyday lives of older Australians*. Health & Social Care in the Community, 18(4), 407–414. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2010.00923.x>.
- Štambuk, A. (1999). *Povezanost sociodemografskih i psihičkih obilježja kod prilagodbe na život u domu umirovljenika*. Magistarski rad, Zagreb: Medicinski fakultet.
- Theeke, LA, Mallow, JA, Barnes, ER, Theeke, E. (2015). *The Feasibility and Acceptability of LISTEN for Loneliness*. Open Journal of Nursing, 15(5): 416–25.
- Vlajković, J. (1998). *Životne krize i njihovo prevazilaženje*. Beograd: Plato.
- Žganec, N., Rusac, S., Laklija, M. (2007). *Trendovi skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Europske unije*. Revija socijalne politike, 15, 171–188.



Марина Вукотић*, мастер психолог
Покрајински завод за социјалну заштиту

Маја Думнић**, дипломирани психолог
Покрајински завод за социјалну заштиту

Сања Грмуша***, мастер правник
Покрајински завод за социјалну заштиту

АНАЛИЗА УСЛУГЕ СТАНОВАЊА УЗ ПОДРШКУ ЗА ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ У АП ВОЈВОДИНИ

Резиме: Услуга Становање уз подршку (СУП) за особе са инвалидитетом (ОСИ) једна је од најзначајнијих услуга социјалне заштите за успешност процеса деинституционализације и социјалне инклузије. У овом раду представљени су резултати анализе коју је 2024. године урадио Покрајински завод за социјалну заштиту, са циљем сагледавања актуелног стања у пружању услуге СУП за ОСИ на територији АП Војводине и давања препорука у циљу развоја и одрживости услуге. Посебни циљеви анализе били су усмерени на: 1) сагледавање материјалних и кадровских капацитета и услова за пружање ове услуге, начина финансирања и нормативног уређења услуге на локалном нивоу; 2) података о корисницима услуге; 3) идентификовање тешкоћа и примера добре праксе, и 4) идентификовање потребе за унапређењем нормативног уређења услуге и адекватног модела финансирања. Дате су препоруке у односу на нормативно уређење и финансирање услуге, измене и допуне стандарда дефинисаних Правилником

* marina.vukotic@pzs.gov.rs

** dumnic.m@pzs.gov.rs

*** grmusa@pzs.gov.rs



о ближим условима и стандардима услуга социјалне заштите, као и предлози и предуслови за развој и успостављање услуге. Анализом је обухваћено девет организација/установа које пружају услугу СУП, без обзира да ли поседују лиценцу и какав је начин њиховог финансирања.

Кључне речи: Стратегија деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници, услуга Становање уз подршку за особе са инвалидитетом

1. Увод

Израда анализе услуге и становање уз подршку (у даљем тексту услуга СУП) је активност планирана Програмом рада Покрајинског завода за социјалну заштиту за 2024. годину, а у складу са циљевима и мерама дефинисаним Стратегијом деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници за период 2022-2026. године.

Основни циљ Стратегије је остваривање права на живот у заједници корисника социјалне заштите кроз процесе деинституционализације и социјалне инклузије. Овај циљ се остварује кроз сет посебних циљева и активности које ће кроз развој услуга у заједници, обезбеђивање стабилних извора финансирања и услова за интеграцију, превенирати смештај корисника у институције, односно њихов повратак у локалне заједнице. У оквиру другог посебног циља Стратегије „Територијално усклађен развој и одрживост услуга социјалне заштите у заједници”, као мера, између осталих, дефинисано је и развијање СУП за различите корисничке групе у складу са процењеним потребама корисника. СУП је једна од најзначајнијих услуга социјалне заштите за успешност процеса деинституционализације, с обзиром на то да се с једне стране спречава, док са друге омогућава излазак из институције.

2. Методе и циљ истраживања

Општи циљ Анализе био је сагледавање актуелног стања услуге СУП за ОСИ на територији АП Војводине као и давање препорука у циљу развоја и одрживости услуге, док су посебни циљеви били усмерени на: 1) сагледавање материјалних и кадровских капицитета и услова за пружање услуге, начина финансирања и нормативног уређења услуге на локалном нивоу; 2) приказ података о корисницима услуге; 3) идентификовање тешкоћа и примера добре праксе; 4) идентификовање потребе за унапређењем нормативног уређења услуге и дефинисање адекватног модела финасирања.

Истраживањем је обухваћено девет организација/установа које су у току 2023. године пружале услугу СУП, без обзира да ли поседују лицен-



цу и какав је начин њиховог финансирања. У циљу прикупљања података сачињен је упитник за пружаоце услуге СУП, а поред тога коришћени су и подаци из: базе података „Аурора”, наративни годишњи извештаји о раду установа и организација пружалаца услуге као и подаци доступни на веб сајту градова и општина везани за нормативна акта у области социјалне заштите.

3. О услузи Становање уз подршку за ОСИ

Према Закону о социјалној заштити, услуга СУП спада у групу услуга подршке за самосталан живот. Сврха услуге СУП за особе са физичким инвалидитетом, интелектуалним или менталним тешкоћама јесте помоћ и подршка у стицању што већег степена самосталности који им омогућава квалитетнији независан живот у заједници. Становањем уз подршку обезбеђују се одговарајући смештај, стручна помоћ и подршка за што потпуније осамостаљивање и укључивање корисника у заједници. Становање уз подршку обезбеђује се ради спречавања коришћења услуге домског смештаја. Дуготрајно, услуга СУП је доступна особама са физичким инвалидитетом, интелектуалним или менталним тешкоћама, након навршених 15 година.

Услуга СУП за особе са инвалидитетом, према Закону о социјалној заштити (члан 206 и 209) финансира се из буџета Републике Србије, осим у јединицама локалне самоуправе чији је степен развијености, утврђен прописима којима се уређује разврставање јединица локалне самоуправе, изнад републичког просека.

Правилником о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите (Сл.гласник РС бр. 42/2013, 89/2018, 73/2019), поред заједничких минималних структуралних и функционалних стандарда, за услугу СУП дефинисани су посебни минимални структурални стандарди који се односе на локацију објекта и опрему, основне кадрове и број стручних радника и сарадника (чланови 94, 94 и 95 наведеног Правилника).

4. Збирни подаци о услузи Становање уз подршку за ОСИ у АП Војводини

4.1. Пружаоци услуге Становање уз подршку за ОСИ у АП Војводини

На територији АП Војводине током 2023. године услугу СУП за ОСИ пружало је девет пружалаца услуге, од тога: два удружења грађана, једна образовна установа, два дома за децу и младе са сметњама у



развоју, три дома за душевно оболела лица и један дом за лица ометена у менталном развоју. Услуга је доступна у седам градова/општина од укупно 45 општина на територији АП Војводине, што је процентуално изражено 15% од укупног броја градова/општина.

Табела бр. 1. Пружаоци услуге СУП за ОСИ у АП Војводини

Пружалац услуге	Лиценца	Капацитет	Број корисника на дан 31.12.2023.	Број корисника на листи чекања на дан 31.12.2023
УГ „Плава птица” – Кула	Да	10	10	0
УГ „На пола пута” – Панчево	Да	12	9	0
СОШО „Милан Петровић” – Нови Сад	Не	56	46	0
„Колевка” – Суботица	Не	6	6	0
Дом за децу и младе „Ветерник”	Не	10	10	0
Дом „Чуруг” – Чуруг	Није поднет захтев	10	10	0
Дом „Свети Василије Острошки” – Нови Бечеј	Не	21	20	0
Дом „1. октобар” Стари Лец – Планиште	Не	10	9	0
Дом „Срце у Јабуци” Јабука, Панчево	Не	23	23	0
Укупно		158	143	0

4.2. Лиценца за пружање услуге

Од девет пружалаца услуге, два имају лиценце за рад: Удружење грађана „Плава птица” из Куле и Удружење грађана „На пола пута” из Панчева. Преосталих седам пружалаца немају лиценце: Дом „Колевка”, установа која је започела са пружањем услуге у јануару 2023. године и у фази је израде и припреме документације, пет пружалаца је већ више го-



дина у поступку лиценцирања (од 2016. године) и Дом „Чуруг” који није поднео захтев за лиценцу.

4.3. Капацитет за пружање услуге

Укупни капацитет услуге СУП за ОСИ у АП Војводини износи 158 места. Највећи капацитет има СОШО „Милан Петровић” (56 места), а најмањи Дом „Колевка” (шест места). Капацитети домског смештаја за одрасле и старије са менталним, интелектуалним и сензорним сметњама прописани су Уредбом о мрежи установа социјалне заштите („Сл. гласник РС”, бр.16/2012 и 12/2013), а Уредба наводи шест установа у АП Војводини намењених за смештај одраслих и старих лица са менталним, интелектуалним и сензорним сметњама, са укупним капацитетом од 1.775 места. Попуњеност капацитета ових установа на дан 31.12.2023. године износила је 98%. Поменутом капацитету од 1.775 места треба додати и капацитет од 400 места за смештај одраслих са интелектуалним и менталним тешкоћама, у оквиру Радне јединице за одрасле Дома за децу и младе „Ветерник”, што износи укупно 2.175 места. Капацитет услуге СУП за ОСИ износи само 7% укупног капацитета за домски смештај ОСИ у АП Војводини.

4.4. Листа чекања

На листама чекања пружалаца услуга на дан 31.12.2023. године није било корисника, или пружаоци услуга немају листе чекања. Ови подаци нису показатељ реалних потреба за услугом СУП за ОСИ.

4.5. Нормативно уређење услуге на локалном нивоу

Нормативни основ обезбеђења услуга социјалне заштите подразумева постојање општих аката неопходних за њихово пружање. Неопходно је да надлежни органи општине односно града донесу акта из своје надлежности, прописана законом, којима се уређују следећа питања: навођење конкретне услуге коју обезбеђује локална самоуправа; дефинисање корисничке групе којој је услуга намењена; одређивање услова под којима се услуга може користити, уколико су они повољнији од оних прописаних на националном нивоу; обезбеђивање неопходних финансијских средстава (Водич за обезбеђење услуга социјалне заштите у јединицама локалне самоуправе, 2020).

На основу достављених података, у овом истраживању може се закључити да је већи број општина/градова на чијој територији се налазе пружаоци услуге СУП, ову услугу дефинисао својим одлукама о



социјалној заштити. То су учинили: Град Нови Сад, Град Панчево, Град Суботица, Општина Кула, Општина Нови Бечеј и Пландиште. Општина Жабал својом општинском Одлуком није предвидела пружање услуге СУП. Међутим, нормативно уређење обезбеђења услуге задржано је само на нивоу дефинисања услуге општинском/градском Одлуком о социјалној заштити, с обзиром да је само у Граду Панчеву пружање услуге ближе уређено и Правилником о ближим условима, поступку и начину остваривања права на коришћење услуга социјалне заштите и материјалну подршку (Сл.лист Града Панчева број 05/2016). Правилник о партиципацији корисника у трошковима услуге донет је само у једној локалној самоуправи где се услуга СУП пружа (Општина Кула), а интерним правилником пружалац услуге Удружење „На пола пута” у Панчеву уредило је финансијску партиципацију корисника. (Правилником о критеријумима и мерилима за утврђивање цена услуга Становања уз подршку за особе са инвалидитетом за 2023. годину који доноси Удружење „На пола пута”).

4.6. Финансирање услуге

Укупни расходи за услугу СУП у АП Војводини, током 2023. године, износили су 97.038.938,31 динара. Највећи удео ишао је из буџета локалних самоуправа (укупно 87.504.204,31 динара, што је 90% укупних расхода): кроз јавни позив за финансирање услуге социјалне заштите (Град Панчево и Општина Кула за два лиценцирана пружаоца) обезбеђено је 14.863.843,00 динара и кроз Програме унапређења социјалне заштите издвојен је највећи удео средстава – 72.640.361,31 динара (градови Нови Сад, Суботица и Панчево). Из партиципације корисника обезбеђено је 9.534.734,00 динара (10% укупног буџета за услугу СУП). Финансирања из буџета АП Војводине, донација и пројеката који нису финансирани из буџета ЛС, АПВ или РС, током 2023. године није било.

Треба напоменути да укупни расходи од 97.038.938,31 динара који су евидентирани не представљају реалну слику расхода услуге, с обзиром да се услуга финансира у појединим установама искључиво (Домови „Чуруг”, „1. октобар”, „Свети Василије Острошки”) или делом („Срце у јабуци”, Дом „Ветерник”) кроз услугу домског смештаја (из буџета Републике Србије), при чему ти износи нису ушли у укупне расходе који су овде приказани.

4.7. Партиципација корисника у трошковима услуге

У финансијском смислу, корисници су партиципирали у трошковима услуге у укупном износу од 9.534.734,00 динара (око 10% укупног



буцета). Финансијску партиципацију имају предвиђену два од девет пружалаца услуга – у питању су два лиценцирана пружаоца удружења „Плава птица” и „На пола пута”, у складу са правилником локалне самоуправе или интерним правилником Удружења о партиципацији. У установама за смештај корисника у којима се услуга СУП фактички финансира кроз домски смештај, корисници партиципирају у цени услуге у складу са Законом о социјалној заштити и Правилником о учешћу сродника у издржавању корисника права у социјалној заштити („Сл гласник РС”, бр.36/93, 88/93, 20/94, 35/97, 61/2001, 99/2004, 100/2004 и 10/2006).

Табела бр. 2. Извори финансирања услуге СУП

Извор финансирања услуге становања уз подршку	Износ
Из буџета Локалне самоуправе – путем јавног позива за финансирање услуга социјалне заштите	14.863.843,00
Из буџета Локалне самоуправе – кроз Програм унапређења социјалне заштите	72.640.361,31
Из буџета Републике Србије	-
Из буџета АП Војводине	-
Донације и пројекти који нису финансирани из буџета ЛС,АПВ или РС	-
Партиципација корисника	9.534.734,00
Укупни буџет услуге	97.038.938,31

4.8. Услови становања и испуњеност структуралних стандарда

Девет пружалаца услуге СУП за ОСИ у АП Војводини располаже са укупно 34 стамбене једнице у којима се пружа услуга. Број објеката у којима се пружа услуга је 32 (у две куће налазе се по две одвојене стамбене јединице). Већина објеката намењених услузи СУП је приземна, мањи број стамбених једница налази се у оквиру стамбених зграда које су спратне и у већини постоји лифт. За само три стамбене јединице пружаоци услуге наводе да косе равни/рампе на прилазу објекту не постоје или нису адекватне. Можемо закључити да највећи број стамбених јединица у којима се пружа услуга СУП испуњавају услове у погледу заједничких структуралних стандарда – дефинисаних чланом 6 Правилника. У погледу посебних структуралних стандарда – дефинисаних чланом 9 Правилника: Просторије намењене корисницима су приступачне и подови у свим просторијама су од неклизационог материјала, сви пружаоци



испуњавају услове. Када је реч о испуњености услова у погледу посебних структуралних стандарда – дефинисаних чланом 93 Правилника, од укупно 34 стамбене јединице само у једној је на смештају више од шест корисника и у две стамбене јединице број корисника у једној соби већи је од прописаних за по два корисника (собе су трокреветне).

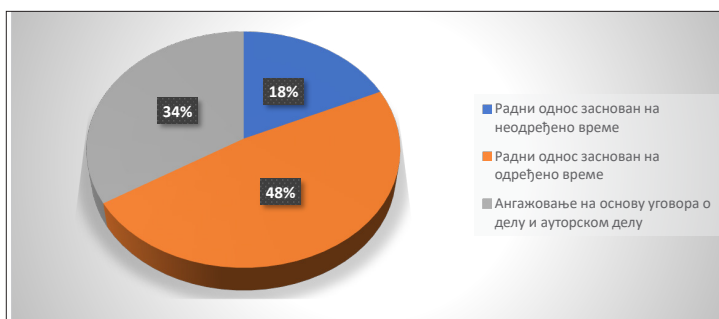
Генерално, може се закључити да пружаоци услуга располажу просторним условима који пружају безбедно окружење за боравак корисника, приступачни су, опремљени потребним намештајем и опремом и усклађени са потребама корисника.

5. Ангажовано особље на пружању услуга

5.1. Ангажовано особље према статусу запослених

Укупан број свих запослених и ангажованих радника на пружању услуге СУП код свих пружалаца услуга, у току 2023. године, био је 82,а на дан 31.12.2023. године, 77. Посматрано према статусу запослених, највећи број – 37 је у радном односу заснованом на одређено време (48%), затим ангажовани на основу уговора о делу и ауторском делу – 26 (34%) и 14 је радника који су у радном односу на неодређено време (18%).

Графикон бр. 1. Број и удео запослених и ангажованих радника на пружању услуге СУП на дан 31.12.2023. године према статусу запослених



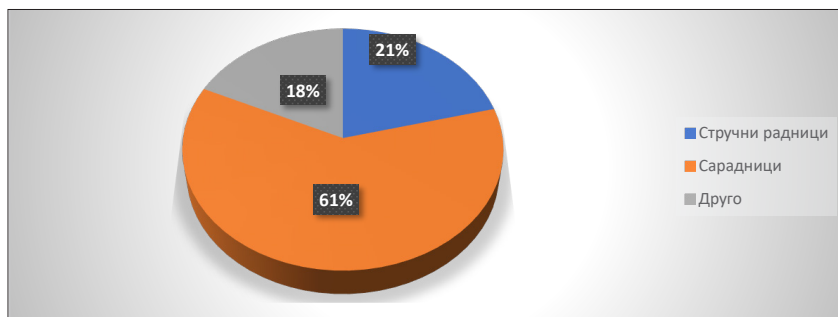
5.2. Ангажовано особље према структури

У структури укупно ангажованог кадра на услузи СУП највећи удео имају сарадници (61%), затим стручни радници (21%) и остали ангажовани кадар, (стручни радници и сарадници који нису захтевани стандардима), који је заступљен са уделом од 18%.



Број **ангажованих стручних радника** је 21: социјални радник (4), лекар (4), дефектолог (4+2 са 40%), правник (2), психолог (1), педагог (1). Када су установе социјалне заштите пружаоци услуге (Домови „Чуруг“, „1. октобар“, „Свети Василије Острошки“ „Срце у јабуци“ и Дом „Ветерник“) , у пракси се одржава ситуација да су стручни радници који су ангажовани на услузи СУП, фактички запослени у установи на пружању услуге домског смештаја, али су ангажовани и на пружању услуге СУП. Број **ангажованих сарадника** је 61: неговатељ/ица (49), радних инструктора (8), медицинских сестара (2), друго (2). У појединим установама ангажовани на услузи СУП су и **стручни сарадници који нису захтевани стандардима, као и техничко особље**, укупно 18 радника: васпитач (3), радно окупациони терапеут (8), виши медицински техничар (1) помоћни кувар (1), возач (1), чистачица (1), домар-мајстор (1), друго (2).

Графикон бр. 2. Структура ангажованог особља на услузи СУП



5.3. Организација рада

Код од укупно девет пружалаца услуге организован је 24 часовни надзор тј. присуство барем једног запосленог у објектима услуге СУП. Код осталих пружалаца услуге (пет пружалаца) ангажовано особље присутно је у дневној смени, али је организовано тзв. пасивно дежурство, тј. ангажована лица доступна су на мобилни телефон и по потреби врше обилазак корисника и станова. Код свих пружалаца услуге СУП корисници су активно укључени у свакодневне животне активности у становима/ објектима: одржавање личне хигијене, хигијене објекта, одеће, припреми obroka у складу са својим способностима тј. процењеним степеном подршке. Код свих пружалаца услуге корисници се укључују у активности у заједници или као што је то карактеристично за установе за смештај, укључују се у радно-терапијске и окупационе активности које се организују у оквиру домског смештаја.



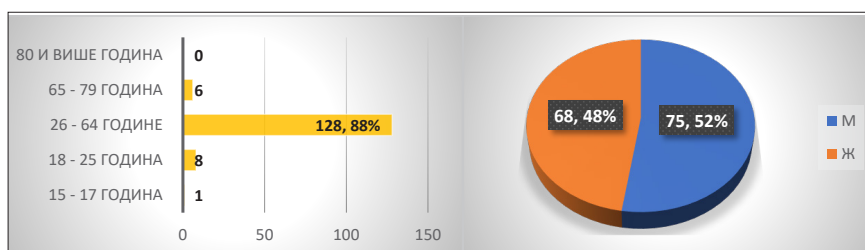
6. Корисници услуге становање уз подршку за ОСИ у АП Војводини

6.1. Број корисника услуге становање уз подршку у току године и на дан 31.12 2023. године према узрастним групацијама

Укупан број корисника услуге СУП у АПВ, у току 2023. године, био је 143, а на дан 31.12. 2023. године, на евиденцији је, такође, било 143 корисника. У структури према узрасту, најбројнији су корисници узраста од 26 до 64 године, 128 корисника (88%), узраста од 18 до 25 година било је осам корисника, од 65 до 79 година шест корисника и узраста од 15 до 17 година један корисник.

Према полној структури број жена и мушкараца је уједначен, мушки корисници су заступљени са уделом од 52%, а жене са 48%.

Графикон бр. 3. Узрасна и полна структура корисника
услуге СУП



6.2. Број нових корисника услуге становање уз подршку, корисници смештени у току 2023. године према старости и полу

Током 2023. године услугу је почело да користи укупно девет корисника, сви корисници узраста од 26 до 64 године, пет мушкараца и четири жене. Већина нових корисника почела је да користи услугу коју пружа Дом „Колевка” (шест корисника/ца), који је током претходне године започео са пружањем услуге.

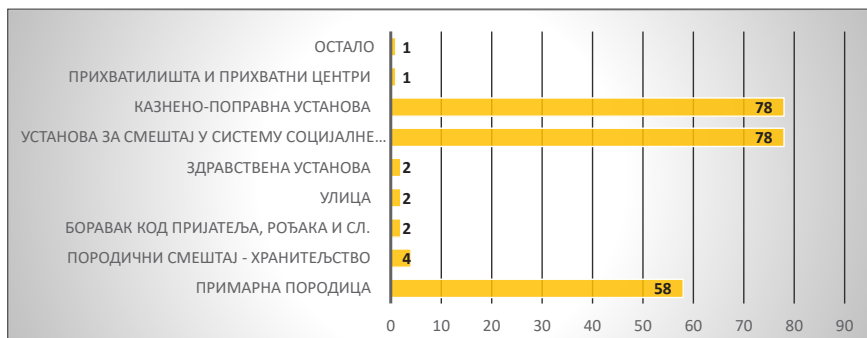
6.3. Структура корисника према средини у којој су боравили пре коришћења услуге становање уз подршку

Корисници услуге СУП пре почетка коришћења услуге били су или у својим примарним породицама или у установама за смештај. Њих 58 (40%) је пре почетка коришћења услуге било у својој породици, а 78 (53%) на смештају у установи. Код пружалаца услуге Дом „1. октобар”,



Дом „Срце у јабуци”, Дом „Свети Василије Острошки” и Дом „Чуруг” сви корисници услуге СУП претходно су били на смештају у овим домовима, а само код Дома „Колевка”, сви корисници претходно су живели у примарној породици. Код преосталих пружалаца структура је мешовита.

Графикон бр. 4. Корисници у току 2023. године према средини у којој су боравили пре коришћења услуге СУП



6.4. Структура корисника услуге према пребивалишту

Подаци о пребивалишту корисника услуге показују да када су установе за смештај пружаоци услуге, онда су корисници услуге доминантно са територија других општина/градова (68 корисника) што је и за очекивати, с обзиром да се код већине пружалаца, услуга СУП пружа за кориснике који су на смештају у тим установама (са изузетком Дома „Колевка”). Три пружаоца услуге (ШОСО „Милан Петровић”, Дом „Колевка” и УГ „Плава птица”) имају кориснике само са територије општине/града где је лоциран и пружалац услуге (75 корисника) – градови Нови Сад и Суботица и Општина Кула.

6.5. Структура корисника услуге према доминантној врсти инвалидитета

Што се тиче врсте инвалидитета који је присутан код корисника услуге СУП, највећи број корисника је са интелектуалним тешкоћама – 72, затим са менталним тешкоћама 35 и са вишеструким сметњама 32 корисника. Углавном су пружаоци услуга профилисани за пружање услуге корисницима са одређеном врстом инвалидитета (интелектуалне или менталне тешкоће), док већина корисника са вишеструким сметњама су корисници ШОСО „Милан Петровић”.



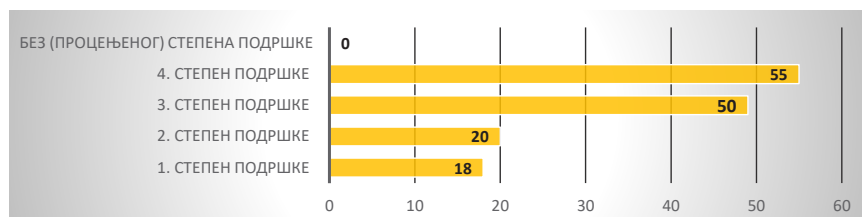
Графикон бр. 5. Корисници у току 2023. године према доминантној врсти инвалидитета



6.6. Структура корисника према степенима подршке

Сви корисници услуге СУП имају процењени степен подршке. Највећи број корисника је са процењеним 3. и 4. степеном подршке. Њих 55 има процењен четврти степен подршке, што значи да корисници самостално, односно уз подсећање могу да обављају своје животне активности, а 50 корисника је са процењеним трећим степеном подршке, односно могу да брину о себи и да се укључе у активности дневног живота у заједници, али им је услед недовољно развијених знања и вештина потребан надзор и подршка другог лица. Један број (20) корисника је са процењеним другим степеном подршке, што значи да могу да брину о себи и да се укључе у активности живота у заједници само уз физичко присуство и помоћ другог лица, а 18 корисника је са процењеним првим степеном подршке, односно то су корисници који нису способни да самостално брину о себи и потребно им је физичко присуство и континуирана помоћ другог лица.

Графикон бр. 6. Корисници услуге у току 2023. године према степенима подршке





6.7. Структура корисника услуге према укључености у образовни систем, коришћење других услуга социјалне заштите и радном ангажовању

Табела бр. 3. Број корисника услуге СУП у току 2023. године укључених у образовање, друге услуге социјалне заштите и радно ангажованих

Број корисника на школовању	2
Број корисника који истовремено користе и услугу дневног боравка	40
Број корисника укључених у Радне центре	12
Број корисника укључених у рад у предузећу за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом	8
Број корисника радно ангажованих у отвореној привреди	8

Од укупно 143 корисника услуге СУП у АП Војводини, само осам (5%) корисника је укључено у рад у предузећу за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом, само осам (5%) корисника је радно ангажовано у отвореној привреди, а 40 корисника истовремено користи и услугу дневног боравка (доминантно корисници услуге СУП при ШОСО „Милан Петровић”). Ови подаци посредно указују да недостају прилике у локалној заједници за радно ангажовање ОСИ и да је потребно много више радити на стварању предуслова за остваривање права ОСИ на рад и запошљавање. У приолог овом закључку говоре и подаци да је од укупно 56 предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање ОСИ са важећом дозволом за рад Министарства за рад, запошљавање борачка и социјална питања, само 16 предузећа регистровано на територији АП Војводине и то у: Новом Саду – седам предузећа, Суботица – три предузећа, Ковин – два, Панчево – један, Стара Моравица – један, Кикинда – један и Зрењанин – један.

У општинама у којима постоји услуга СУП за ОСИ, а не постоји нити једно предузеће за професионалну рехабилитацију и запошљавање ОСИ су: Нови Бечеј, Пландиште, Кула и општина Жабаљ.

Само 12 (8%) корисника укључено је у активности Радног центра који постоји као програмска активност (а не као посебна установа) при ШОСО „Милан Петровић” у Новом Саду и при Удружењу „На пола пута” у Панчеву. У свим другим срединама корисници услуге СУП нису укључени у активности радних центара и не постоје обједињени подаци о њиховом функционисању у локалним заједницама. Треба напоменути да је Радни центар посебан облик установе која обезбеђује радно



ангажовање као радно терапијску активност особа са инвалидитетом које се не могу запослити или одржати запослење, ни под општим, ни под посебним условима, односно чији је радни учинак мањи од једне трећине радног учинка запосленог на уобичајеном радном месту. Радни центар може да обавља делатност под условом да ангажује на радно терапијским активностима најмање пет особа са инвалидитетом, односно да ангажује на радно терапијским активностима најмање 80% особа са инвалидитетом у односу на укупан број радно ангажованих и запослених. Радно ангажовање особа са инвалидитетом у радном центру јесте дуготрајан облик професионалне рехабилитације, у складу са психичким и физичким способностима и жељама особе са инвалидитетом и могућностима радног центра. Радни центар могу да оснују Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, као и организације особа са инвалидитетом или организације њихових законских заступника. Иако Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом предвиђа радне центре као установе (Сл.гласник РС број 36/2009, 32/2013 и 14/2022, члан 43 и 44), није донет потребан подзаконски акт (у надлежности Министарства за рад, запошљавање борачка и социјална питања) који би ближе прописао просторне и техничке услове, стручну оспособљеност запослених и друге услове за рад радних центара.

У наставку изворног текста Анализе дат је приказ свих појединачних пружалаца услуге СУП: основни подаци о пружаоцу услуге, нормативно уређење пружања услуге, модел финансирања, опис услова у погледу простора и опреме и испуњености структуралних стандарда, као и кадровских капацитета и организације рада и подаци о корисницима услуге. Анализа у пуном тексту је доступна на сајту Покрајинског завода за социјалну заштиту, преко линка <https://pzs.gov.rs/analize-i-istrazivanja/>

7. Тешкоће изазови, примери добре праксе и перспективе даљег развоја услуге Становање уз подршку

7.1. Тешкоће са којима се сусрећу пружаоци услуга у реализацији услуге СУП

Четири установе за смештај корисника које пружају услугу СУП, домови у Чуругу, Старом Лецу, Новом Бечеју и Јабуци, истакле су тешкоће у погледу финансирања услуге, с обзиром да се у овим установама



услуга искључиво или делом финансира кроз цену домског смештаја, из чега произлазе проблеми пре свега у погледу ангажовања запослених на услузи, трошкова текућег одржавања објеката и станова и сл. На тешкоће које произлазе из недостатка финансијских средстава указује и Удружење „На пола пута”, као и на чињеницу да уговарање услуге са ЈЛС на краatak период (годину, две) има за собом последицу несигурност и код пружалаца и код корисника услуге.

Поред тога, указује се и на тешкоће у вези са мотивацијом запослених и проналажењем новог кадра, с обзиром на висину хонорара и одговорност посла коју носи рад у социјалној заштити. ШОСО „Милан Петровић” је указао на тешкоћу која се односи на обезбеђивање кадра, јер су ангажовани углавном по уговору о делу, те немају могућност одласка на годишње одморе, боловања нити коришћења замена. Поједине установе указују на тешкоће које се односе генерално на недовољну сензибилизацију актера у систему социјалне заштите да се подржи развој ове услуге, и недовољну нормативну уређеност услуге, на шта указује и ШОСО „Милан Петровић”, конкретно када је Град Нови Сад у питању – да постоји потреба за доношењем нормативних аката на нивоу Града који би уредили пружање услуге СУП. Удружење „На пола пута” указује и на тешкоће које су у вези са непостојањем добре међусекторске сарадње приликом пружања услуга, што води до неефикасности и непотпуног задовољавања потреба корисника, а такође су указали и на недовољну информисаност стручне и шире јавности о сврси, циљу услуге и циљној групи, што доводи, по њиховом мишљењу, до тога да се услуга често поистовећује са домским смештајем. Пружалац услуге „Плава птица” указао је на тешкоће које се односе на ситуације када долази до погоршања здравственог стања корисника или смањења степена функционалности, што условљава већи степен подршке од онога који нуди Становање уз подршку.

7.2. Начини превазилажења тешкоћа са којима се суочавају пружаоци услуга

У циљу превазилажења наведених тешкоћа, пружаоци услуга се ослањају искључиво на сопствене ресурсе, настојећи да финансијским и кадровским капацитетима установе и флексибилном организацијом рада, одрже услуге које пружају (домови у Чуругу, Старом Лецу, Новом Бечеју, Јабуци и Ветернику), док поједине установе настоје да прибаве и додатне изворе финансирања кроз пројекте. Удружење „На пола пута”, такође, се ослања на сопствене ресурсе у превазилажењу тешкоћа, кроз флексибилност организације рада и радног времена, као и „развијањем тимског



рада и духа, и континуираним интерним обукама за запослене”. Удружење „Плава птица” тешкоће које је навело превазилази премештајем корисника у објекат домског смештаја који нуди целодневни надзор и већи степен подршке, а организован је такође при истом Удружењу. ШОСО „Милан Петровић” је упутио иницијативу ка Градској управи за нормативно уређење услуге: неопходна је измена Одлуке о социјалној заштити Града Новог Сада; доношење Правилника о стандардима и нормативима за услугу становања уз подршку; доношење Правилника о цени услуге; увођење могућности партиципације корисника; превазилажење проблема противпожарне заштите и добијање лиценце.

7.3. Примери добре праксе

Без обзира на бројне тешкоће које су истакнуте, а које се пре свега односе на недовољну нормативну уређеност услуге на локалном нивоу и проблеме у вези са финансирањем услуге, општи је утисак да установе социјалне заштите (домови у Чуругу, Старом Лецу, Новом Бечеју и Јабуци) у којима се услуга финансира само или доминантно кроз домски смештај, представљају својеврсан пример добре праксе, у том смислу што су упркос наведеним тешкоћама, ипак успели да расположивим ресурсима одрже услуге сада већ скоро 20 година. Свакако, да пример добре праксе представљају лиценцирани пружаоци услуге из нејавног сектора, који такође имају вишегодишње искуство у пружању ове услуге, а које су успостављене као директан одговор на препознате потребе корисника циљне групе ове услуге. Сви пружаоци услуга истичу као пример добре праксе чињеницу да сама услуга остварује своју сврху – корисници живе самостално у заједницама уз потребан ниво подршке, интегрисани су у заједницу, а поједини корисници су се и потпуно осамосталили или вратили у своје примарне породице. Пример добре праксе представљају и ЈЛС Панчево и Кула које путем јавног позива за финансирање услуга социјалне заштите наручују и кроз јавну набавку финансирају услугу, од лиценцираног пружаоца услуге. Овакав вид наручивања и уговарања услуге је у складу са Законом о социјалној заштити, при чему је обезбеђен очекивани ниво квалитета услуге, с обзиром да се ради о лиценцираним пружаоцима. Као пример добре праксе треба поменути сарадњу коју остварује Удружење „На пола пута” које, од самог почетка пружања услуге, сарађује са пружаоцима услуге из целе Србије: Асоцијација за промовисање инклузије Србије – АПИ Србије из Београда, ШОСО „Милан Петровић” из Новог Сада, Удружење МНРО „Плава птица” из Куле и „Каритас” из Шапца. У току 2024. године започета је и сарадња са пружаоцима услуге СУП чија су циљна група млади који напуштају систем



социјалне заштите. У региону остварују сарадњу са Савезом СУМЕРО из Босне и Херцеговине и ПОРАКА из Северне Македоније. Удружење је и члан Европске асоцијације пружалаца услуга социјалне заштите за особе са инвалидитетом (ЕАСПД) и ИРИС – мреже пружаоца услуга социјалне заштите југоисточне Европе. ШОСО „Милан Петровић” такође је активан пружалац на пољу остваривања сарадње са другим пружаоцима у земљи и региону, пример такве сарадње је са пружаоцем услуге из Хрватске – Организираним становањем при Центру за рехабилитацију у Загребу.

7.4. Перспективе даљег развоја услуге СУП

Већина пружалаца услуге, перспективу даљег развоја услуге коју пружају, види првенствено кроз постојање стабилног извора финансирања. Нормативно уређење услуге на локалном нивоу, истиче ШОСО „Милан Петровић”, као неопходност за даљи развој услуге коју пружа. Поједини пружаоци препознају потребу за проширењем капацитета услуге (УГ „Плава Птица” и Дом „1. октобар”), а препознаје се и потреба за даљим унапређењем развоја услуге у смислу унапређења услова за живот корисника, проширења садржаја услуге, унапређења услова рада асистената/неговатеља и стручног тима, као што наводи УГ „На пола пута”. Дом „1. октобар” наводи да има јасну визију и могућност за понуду разноврсних садржаја спортског, рекреативног, забавног и културног карактера, за кориснике услуге. Дом „Колевка” као нови пружалац услуге у перспективи даљег пружања услуге препознаје важност развоја разноврсних садржаја и активности на свакодневном нивоу, као и што вишег нивоа укључивања корисника у заједницу.

8. Предлози за унапређење нормативног оквира и развоја услуге СУП

8.1. Предлози за унапређење нормативног оквира и начина финансирања

Поједини пружаоци услуга (ШОСО „Милан Петровић”) указали су на потребу доношења недостајућих нормативних аката на нивоу локалне заједнице, а који би нормативно уредили пружање услуге (измена Одлуке о социјалној заштити Града, доношење Правилника о условима и стандардима за пружање услуге СУП; Правилник о критеријумима и мерилима за утврђивање цене услуге; Правилник о мерилима и критеријумима о учешћу корисника и њихових сродника обавезних на издржавање и трошковима услуге становања уз подршку; Решење о утврђивању цене



Година XXV • Број 1–2/2025

услуге). – Ово треба да буде нов пасус – молим Вас, да то исправите. Ја нисам могла!

Установе за душевно оболела лица указале су на потребу уређивања области финансирања услуге СУП, а која се актуелно у овим установама, претежно или искључиво, финансира само кроз цену домског смештаја, а која не обухвата додатне трошкове које код ове услуге постоје (ангажовано особље, стручне раднике и сараднике, трошкове одржавања стамбене заједнице и сл). У складу са Законом о социјалној заштити, предлаже се финансирање услуге из наменских трансфера за ЈЛС 3. и 4. групе развијености (члан 206 став 1 тачка 8) или у потпуности из буџета РС (у складу са чланом 207, став 1 тачка 2). Удружење „На пола пута” указује да успостављање услуге СУП треба бити обавезујуће за све ЈЛС у односу на број становника одређене општине, без обзира да ли се услуге социјалне заштите финансирају из буџета ЈЛС или преко наменских трансфера. Ово Удружење указало је на потребу усаглашавања и измене других прописа који су релевантни за примену услуге и поступак њеног лиценцирања. Тако на пример, указује се на потребу:

- 1) Допуне шифарника занимања – у шифарнику занимања не постоји ниједно занимање које је везано за услугу СУП, а помиње се у Правилнику о ближим условима и стандардима услуга социјалне заштите (саветник за осамостаљивање);
- 2) Правилник о лиценцирању организација социјалне заштите – није усаглашен са другим законима (Закон о санитарном надзору који забрањује надзор у приватном стану);
- 3) Правилник о лиценцирању наводи да се приликом обнављања/проширивања лиценце, (уколико се нешто није променило), сва документација доставља поново, као приликом првог лиценцирања, што додатно отежава посао. Предлог је да се то односи само уколико има промена у односу на основну (прву) лиценцу, поготово везано за стан у коме се пружа услуга;
- 4) У Правилнику о лиценцирању није наведено која врста уговора је предвиђена за запослене (инспектори условљавају да то буде уговор о раду);
- 5) Постоје четири модела коришћења стана за становање уз подршку (изнајмљен, додељен од стране ЈЛС, стан корисника, стан пружаоца услуге), а за сваки се приликом лиценцирања услуге тражи: план зграде, плаца и самог стана, уговори са комуналним предузећима и ЕПС-ом. У Правилнику је наведено да је потребан уговор, а информација која се добија од инспектора јесте да је довољан задњи плаћен рачун као доказ, уговор са станодавцем оверен у Пореској управи-уколико је стан у најму



чак и уколико је стан у власништву корисника услуге и/или родитеља/старатеља;

- б) Пореска управа неће да оверава уговор о бесплатном коришћењу стана, а за лиценцу се тражи оверен уговор. Уколико се и даје стан на бесплатно коришћење, власник стана (корисник услуге или родитељ или неко други) не може да оствари право на отпис пореза на непокретност за тај стан иако је по прописима то предвиђено. Уговор о најму стана Пореска управа третира као пословни простор, а не као стамбени како се у реалности и користи, јер простор користи пружалац услуге који је правно лице. За сваки стан који се користи плаћа се порез на најам у висини од 20% нето цене најма, што представља велико финансијско оптерећење за пружаоца услуге и знатно поскупљује услугу.

8.2. Предлози за измене и допуне функционалних и структуралних стандарда

Један број пружалаца услуге (ШОСО „Милан Петровић”, Дом „Свети Василије Острошки”), Удружења „Плава птица” и „На пола пута”), указују на потребу усклађивања структуралних стандарда са категоријом и степеном подршке корисницима, тј. да минимални број стручних радника и сарадника мора уважавати степен потребне подршке корисницима. Он мора бити већи за кориснике са 1. и 2. степеном подршке, посебно број ангажованих неговатељица, док за кориснике са 3. и 4. степеном подршке предлаже се већи број стручних радника – саветника за осамостаљивање. Удружење „На пола пута” предлаже да се уместо теримина неговатељи (члан 95 Правилника) користи термин *асистент подршке у услузи СУП*. На овакав начин не би долазило до додатног неразумевања и погрешног тумачења сврхе услуге од стране корисника, старатеља и стручних радника. ШОСО „Милан Петровић” предлаже да за кориснике 1. и 2. степена подршке треба дати могућност већег броја корисника по стамбеној јединици. Према мишљењу ове установе, постоји могућност, да се, уз измене подзаконских аката, предвиди и развије нова услуга социјалне заштите на локалном нивоу за ове кориснике (1. и 2. степена подршке). Предлаже се и прецизније дефинисање циљне групе услуге која се односи на особе са инвалидитетом (члан 88 Правилника став 1 – Услуга је дуготрајно доступна особама са физичким инвалидитетом, интелектуалним или менталним тешкоћама, са навршених 15 година).



Дом „Свети Василије Острошки” указује да заједнички структурални стандард дефинисан Правилником у члану 6. став 7. „објекат има систем централног грејања” није адекватан за услугу СУП, односно да у стамбеним објектима могу постојати други системи грејања који обезбеђују адекватну собну температуру. У истом члану 6. Правилника, став 7. који гласи: „Објекат који је спратан за кретање корисника треба да има обезбеђен вертикални транспорт и то: покретну столицу, ако је на свакој етажи смештено до 20 корисника, а лифт ако је на свакој етажи смештено више од 20 корисника или ако је објекат спратности П+3 и више”. Представници ове Установе сматрају да је ограничавајући за развој услуге СУП, односно да га треба прилагодити овој услузи.

8.3. Шта је потребно како би се услуга становања уз подршку развила и у другим локалним заједницама?

Већина пружалаца услуге истиче важност стабилног извора финансирања услуге СУП за њену одрживост, али и успостављање у другим локалним заједницама. Финансирање услуге из републичког буџета препознаје се као стабилан и сигуран извор финансирања услуге. Пружаоци услуге, такође, указују на потребу:

- 1) Координације и сарадње Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарства за локалну самоуправу, у циљу подршке ЈЛС у успостављању и развоју услуге СУП;
- 2) Укључивања других релевантних институција у склопу локалних заједница у промовисање и развој услуге СУП;
- 3) Повећање сензибилитета и идентификовање корисника који имају потребе за овом врстом услуге;
- 4) Развој услуге кроз програме који се финансирају на основу конкурса за унапређење и развој услуга социјалне заштите које спроводи Министарство рада, запошљавања, борачка и социјална питања;
- 5) Омогућити да „новац прати корисника”;
- 6) Информисање стручне јавности, представника ЈЛС, родитеља и потенцијалних корисника о услузи СУП;
- 7) Едукација потенцијалних пружалаца услуге;
- 8) Подстицање ЈЛС да донесу Одлуке о социјалној заштити и Правилнике о пружању услуге и финансирању услуга социјалне заштите и да обезбеде финансирање услуге.



9. Закључци

На територији АП Војводине, током 2023. године, услугу СУП за ОСИ пружало је девет пружалаца услуге: два удружења грађана, једна образовна установа, два дома за децу и младе са сметњама у развоју, три дома за душевно оболела лица и један дом за лица ометена у менталном развоју. Од девет пружалаца услуге, два су лиценцирана. Услуга је пружана у следећим градовима/општинама на територији АП Војводине: Град Нови Сад, Град Панчево, Град Суботица, Општина Жабал, Општина Кула, Општина Нови Бечеј и Општина Пландиште. Дакле, услуга је доступна у само седам градова/општина од укупно 45 на територији АП Војводине, што изражено процентуално износи 15% од укупног броја градова/општина.

Укупни капацитет услуге СУП за ОСИ у АП Војводини износи 158 места, на крају 2023. године, услугу је користило 146 корисника. Капацитет услуге СУП за ОСИ износи само 7% укупног капацитета за домски смештај ОСИ у АП Војводини. На листама чекања пружалаца услуга, на дан 31.12.2023. године, није било корисника, или пружалаца услуга који немају листе чекања.

Нормативно уређење обезбеђења услуге СУП у већини општина/градова задржано је на нивоу дефинисања услуге општинским/градским одлукама о социјалној заштити, док једна општина није ни Одлуком о социјалној заштити предвидела пружање услуге СУП. Само у Граду Панчеву, пружање услуге ближе је уређено Правилником о ближим условима, поступку и начину остваривања права на коришћење услуга социјалне заштите и материјалну подршку, а у Општини Кула – Правилником је уређено учешће корисника у трошковима услуга социјалне заштите. У другим ЈЛС нису донети релевантни правилници у вези са услугом СУП као што су: Правилник о условима и стандардима за пружање услуге Становања уз подршку; Правилник о критеријумима и мерилима за утврђивање цене услуге; Правилник о мерилима и критеријумима о учешћу корисника и њихових сродника обавезних на издржавање и трошковима услуге становања уз подршку.

Укупни расходи за услугу СУП у АП Војводини током 2023. године износили су 97.038.938,31 динара. Највећи удео ишао је из буџета локалних самоуправа (90%), док је из партиципације корисника обезбеђено 10% укупних расхода услуге. Треба напоменути да укупни расходи од 97.038.938,31 динара који су овде приказани не представљају реалну слику укупних расхода, с обзиром да се услуга у три установе финансира искључиво кроз цену домског смештаја (домови у Чуругу, Старом Лецу и Новом Бечеју, а у две установе (домови „Ветерник” и „Срце у јабуци”)



комбиновано, кроз домски смештај и програме унапређења социјалне заштите ЈЛС.

У општинама/градовима где услугу пружају лиценцирани пружаоци, финансирање услуге обезбеђује се из буџета општине/града, кроз јавну набавку и партиципацију корисника (Општина Кула и Град Панчево). У појединим градовима услуга је у целости финансирана из буџета Града – по Програму унапређења социјалне заштите (Нови Сад – за услугу коју пружа ШОСО „Милан Петровић” и у Суботици за услугу коју пружа Дом „Колевка”). Финансирање услуге није уређено када су пружаоци услуге установе социјалне заштите за смештај корисника (домови за душевно оболела лица и лица ометена у менталном развоју), с обзиром да се услуга СУП у овим установама искључиво или делом финансира кроз цену домског смештаја.

Што се тиче просторних услова у којима је организована услуга СУП, сви пружаоци услуга пружају услугу у објектима/кућама или становима, који су у складу са потребама корисника и пружања услуге. Према подацима који су достављени од пружалаца услуга, сви пружаоци испуњавају услове који се односе на локацију објекта, опрему и несметано функционисање корисника и прописани су заједничким структуралним стандардима (чланови 6. и 9. Правилника о минималним стандардима за пружање услуга социјалне заштите). Већина пружалаца испуњава и услове који су прописани посебним структуралним стандардима (члан 93 Правилника), а који се односе на број корисника по стамбеној јединици и соби и на квадратуру стамбеног простора по кориснику. Дакле, можемо закључити да пружаоци услуга располажу просторним условима који пружају безбедно окружење за боравак корисника, приступачни су, опремљени потребним намештајем и опремом и усклађени са потребама корисника.

На пружању услуге СУП ангажовано је укупно 21 стручни радник, 61 сарадник (у највећем броју неговатељица) и 18 радника других профила који нису обавезујући стандардима (на пример радно–окупациони терапеути). Потребно је напоменути да расположиви подаци о ангажованом особљу на услузи не представљају у потпуности реалну слику о капацитетима људских ресурса за услугу СУП, с обзиром да је део од наведеног броја ангажованих радника фактички запослен у установама на пружању услуге домског смештаја, али су ангажовани и на пружању услуге СУП.

Код већине пружалаца услуга ангажовани стручни кадар има лиценце за обављање основних стручних послова у социјалној заштити. Међутим, само код мањег броја пружалаца услуга, ангажовани кадар



ном усавршавању неопходно је посветити већу пажњу, имајући у виду и чињеницу да је у Каталогу акредитованих програма обука у социјалној заштити расположив већи број обука о услузи СУП:

1. „Становање уз подршку – теоријски и практични аспекти пружања услуге” (46 сати);
2. „Пружање услуге становање уз подршку за особе са инвалидитетом” (14 сати);
3. „Становање уз подршку – општи принципи услуге и специфичности у раду са особама са аутизмом” (16 сати);
4. „Становање уз подршку за особе са инвалидитетом – успостављање и пружање услуге” (32 сата).

Код, од укупно девет пружалаца услуге организован је 24 часовни надзор тј. присуство барем једног запосленог у објектима услуге СУП. Код осталих пружалаца услуге ангажовано особље присутно је у дневној смени, али је организовано тзв. пасивно дежурство, тј. ангажована лица доступна су на мобилни телефон и по потреби врше обилазак корисника и станова. Код свих пружалаца услуге СУП корисници су активно укључени у свакодневне животне активности у становима/објектима: одржавање личне хигијене, хигијене објекта, одеће, припреми obroка у складу са својим способностима тј. процењеним степеном подршке. Код свих пружалаца услуге корисници се укључују у активности у заједници или као што је то карактеристично за установе за смештај, укључују се у радно-терапијске и окупационе активности које се организују у оквиру домског смештаја.

На крају 2023. године услугу СУП користило је 146 корисника, а на листама чекања пружалаца услуга на крају године није било корисника. Флукуација корисника је врло мала, што је у складу са сврхом услуге која је дуготрајно доступна особама са инвалидитетом, практично нови корисници услуге током 2023. године су већином корисници новоуспостављене услуге у Суботици.

У старосној структури доминирају корисници старости од 26 до 64 године, са уделом од 88% у односу на укупан број корисника. У полној структури уједначен је број жена и мушкараца, мушки корисници су заступљени са уделом од 52%, а жене са 48%. Корисници услуге су лица са интелектуалним, менталним тешкоћама и вишеструким сметњама. Углавном су пружаоци услуга профилисани за пружање услуге корисницима са одређеном врстом инвалидитета (интелектуалне или менталне тешкоће), док већина корисника са вишеструким сметњама су корисници ШОСО „Милан Петровић”.



Корисници услуге СУП, када су пружаоци услуге домови за душевно оболела лица и лица ометена у менталном развоју, углавном су корисници који су претходно били на домском смештају у овим установама (у формалном смислу и даље су корисници услуге смештаја), али значајан удео од укупног броја корисника (скоро 40%) за коришћење услуге СУП дошло је и из примарних породица, у питању су други пружаоци услуга (ШОСО „Милан Петровић”, Дом „Колевка”, „На пола Пута” и „Плава Птица”).

Од укупно 143 корисника услуге СУП, у АП Војводини, 40 корисника истовремено користи и услугу дневног боравка, само осам (5%) корисника је укључено у рад у предузећу за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом, само осам (5%) корисника је радно ангажованих у отвореној привреди. Само 12 (8%) корисника укључено је у активности Радног центра који постоји као програмска активност при ШОСО „Милан Петровић”, у Новом Саду и Удружењу „На пола пута” у Панчеву, али не као посебна установа. У свим другим срединама, корисници услуге СУП нису укључени у активности Радних центара и нису доступни обједињени подаци о њиховом функционисању у локалним заједницама. Ови подаци посредно указују да недостају прилике у локалној заједници за радно ангажовање ОСИ и да је потребно много више радити на стварању предуслова за остваривање права ОСИ на рад и запошљавање.

10. Препоруке

10.1. Нормативно уређење и финансирање услуге СУП за ОСИ

У циљу одрживости услуга СУП за ОСИ у локалним заједницама у којима је актуелно успостављена, као и циљу успостављања услуге у другим локалним заједницама неопходно је:

- 1) Успостављање/наставак стратешког планирања социјалне заштите у локалним заједницама, а у складу са приоритетима дефинисаним Стратегијом деинституционализације и развоја локалних услуга социјалне заштите. Важан предуслов за стратешко планирање социјалне заштите у локалним заједницама је претходно доношење нове Стратегије развоја социјалне заштите Републике Србије;
- 2) У постојеће Одлуке о социјалној заштити градова/општина уврстити и услугу СУП за ОСИ;
- 3) Доношење релевантних правилника у локалним заједницама у вези са услугом СУП за ОСИ као што су: Правилник о условима и стандардима за пружање услуге Становања уз под-



ршку; Правилник о критеријумима и мерилима за утврђивање цене услуге; Правилник о мерилима и критеријумима о учешћу корисника и њихових сродника обавезних на издржавање и трошковима услуге становања уз подршку;

- 4) Уредити област финансирања услуге СУП за ОСИ кроз: обезбеђивање финансирања услуге из буџета Републике Србије у складу са чланом 206. став 8. Закона о социјалној заштити; обезбеђивање финансирања услуге из буџета ЈЛС у јединицама чији је степен развијености изнад републичког просека у складу са чланом 209. став 3. Закона о социјалној заштити; обезбеђивањем финансирања услуге СУП кроз наменске трансфере из буџета Републике Србије;
- 5) На националном нивоу креирати методологију за формирање цене услуге СУП, која ће представљати методолошки оквир и дати смернице за формирање цене услуге на нивоу ЈЛС;
- 6) У циљу олакшавања процеса лиценцирања услуге СУП поједини пружаоци услуге указали су на потребу допуна и измена (појашњења) Правилника о лиценцирању организација социјалне заштите ("Службени гласник РС", број 42 од 14. маја 2013.);
- 7) Шифрарник занимања допунити занимањем саветника за осамостаљивање.

10.2. Измене и допуне стандарда дефинисаних Правилником о ближим условима и стандардима услуга социјалне заштите

Препоруке у смислу измена и допуна стандарда:

- 1) Прецизније дефинисање циљне групе корисника услуге СУП дате у члану 89 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите;
- 2) Структуралне стандарде везане за основне кадрове дефинисане чланом 94 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите потребно је ускладити са категоријом и степеном подршке корисницима односно, минимални број стручних радника и сарадника мора уважавати степен потребне подршке корисницима. Он мора бити већи за кориснике са 1. и 2. степеном подршке, посебно број ангажованих неговатељица, док за кориснике са 3. и 4. степеном подршке предлаже се већи број стручних радника – саветника за осамостаљивање;



- 3) Размотрити/преиспитати која врста сарадника је потребна за ангажовање на услузи СУП, а актуелно дефинисаних чланом 95 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите (неговатељица или асистент); 4) Заједнички структурални стандард дефинисан у члану 6 став 7 потребно је изменити избацавањем речи „централно”. Наиме, према оцени пружаоца услуге потребно је да објекат у коме се пружа услуга СУП има „систем грејања који који обезбеђује адекватну собну температуру”. Постојећем одредбом да објекат мора имати систем централног грејања не уважавају се актуелни услови у стамбеним објектима (кућама) а који се користе у сврху услуге СУП и који одговарају просечној опремљености кућа у локалној заједници, а чиме се и ограничава могућност за успостављање услуге у другим срединама.

10.3. Предлози и предуслови за развој услуге и успостављање услуге у другим локалним заједницама

Предлози и предуслови за развој услуге и успостављање услуге СУП могу се груписати кроз неколико кључних области:

- 1) Информисање стручне јавности, представника ЈЛС, родитеља и потенцијалних корисника и шире јавности о услузи СУП, правима и потребама ОСИ;
- 2) Промоција услуге СУП кроз примере добре праксе од стране актуелних пружалаца услуге СУП. У активности промоције укључити и друге релевантне установе и организације на локалном нивоу (удружења ОСИ, удружења родитеља ОСИ, ЦСР и сл);
- 3) Едукација стручних радника и сарадника ангажованих на пружању услуге СУП кроз акредитоване програме обука релевантних за услугу и друге видове стручног усавршавања;
- 4) Едукација стручних радника и сарадника пружалаца услуге домског смештаја за ОСИ као и пружалаца других услуга за ОСИ о услузи СУП и њеном покретању кроз реализацију акредитованих програма обуке у систему социјалне заштите;
- 5) Координација и сарадња Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарства за локалну самоуправу у циљу подршке ЈЛС у успостављању и развоју услуге СУП;
- 6) Стручна подршка ЈЛС у изради локалних стратегија развоја социјалне заштите, измени и допуни постојећих одлука о со-



цијалној заштити и доношењу правилника релевантних за услугу СУП;

- 7) Развој услуге кроз програме који се финансирају на основу конкурса за унапређење и развој услуга социјалне заштите које спроводи Министарство рада, запошљавања, борацка и социјална питања и/или конкурса које спроводи АП Војводина и ЈЛС. Дефинисање развоја услуге СУП за ОСИ као приоритетне.

Литература

Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите (Сл. гласник РС бр. 42/2013, 89/2018, 73/2019).

Правилник о лиценцирању организација социјалне заштите („Сл гласник РС”, број 42 од 14. маја 2013).

Правилник о о ближим условима, поступку и начину остваривања права на коришћење услуга социјалне заштите и материјалну подршку (Сл. лист Града Панчева, број 05/2016).

Правилник о учешћу сродника у издржавању корисника права у социјалној заштити (“Сл гласник РС”, бр.36/93, 88/93, 20/94, 35/97, 61/2001, 99/2004, 100/2004 и 10/2006).

Водич за обезбеђење услуга социјалне заштите у јединицама локалне самоуправе, Београд, април 2020.

Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом (Сл.гласник РС број 36/2009, 32/2013 и 14/2022).



**Весна Димитријевић, дипл. педагог, супервизор
Службе за заштиту деце и младих
Центар за социјални рад „Шабац”**

ЖИВОТ ЈЕ ПУТ – ИСКУСТВО И ЕМПАТИЈА У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Године рада у систему социјалне заштите, постепено су ме уводиле у свет писања, као чудесан и исцељујући начин да сваку тешкоћу преточим у писану реч. Писање је отварало невидљива врата лакоће, једноставности и ослобађања. Жеља и потреба да се чује глас свих нас који радимо у социјалној заштити, довела је до идеје о обједињавању свих досадашњих написаних чланака у часопису који издаје Центар за социјални рад „Шабац”, *Мрежа*, Информативном билтену Асоцијације центара за социјални рад Србије – *Глас центара*, локалном листу *Глас Подриња*, на сајту ЦСР „Шабац” и сајту УНИЦЕФ-а, у збирку радова „Живот је пут” – *искуство и емпатија у социјалној заштити*.

Чланци представљају забележна искуства стечена током дугогодишње праксе у систему социјалне заштите, на разним обукама, семинарима и другим видовима професионалног усавршавања, али и као резултат личног, и не мање важног мени веома значајног, животног искуства. Заједничка сазнања, обogaћена и разноврсна, определила су моју мисију, колико год је пут о казивању понекад био болан и захтеван.

Одувек је моја жеља била да укажем најширој јавности са каквим и колико тешким проблемима се суочавају стручни радници у систему социјалне заштите, колико је наш посао хуман и одговоран, и, пре свега, веома важан за једно друштво и једну државу. Нажалост, то се не види увек јасно, свима нам је познато да је лако наћи кривца у једном крхком, готово животно важном, али недовољно видљивом систему.



Пут социјалне заштите којим корачамо није нимало лак ни једноставан. Свакодневно се суочавамо са тешким људским судбинама, исписаних на трновитом путу оних који се обраћају за помоћ - породице, детета, одрасле и старе особе. Оно што видимо често је одраз немоћи укалупљене у нерешивост али и искра наде за једноставношћу и лакоћом живота. Истовремено корачамо и својим путем обогаћујући животно искуство.

Зато се указао изазов да осветлим специфичан професионални поступак и кодекс у оквиру система социјалне заштите, како би постало јасније шта се на том путу дешава, да би смо дошли до најпримеренијих решења засваку особу, дете и породицу. Истовремено, да укажем на важност личне борбе ка достизању својих циљева.

У књизи „Живот је пут” приказане су многобројне теме из области и делокруга рада Службе за заштиту деце и младих, у којој радим дуги низ година – различита искуства приликом реализације смештаја малолетне деце у хранитељске породице, функционалним и нефункционалним породицама, полагају деце у бракоразводним поступцима, постразводном периоду, саветима како постати добар родитељ, улози друштва у најбољем интересу детета, узроцима кривичних дела малолетника, утицају породице и друштва на малолетничку делинквенцију, заштити деце од злостављања и занемаривања, деци улице, деци и интернету, децем свету и правима, децем раду, искуствима из улоге супервизора и руководиоца, нашој професионалној (не)моћи, једном уобичајеном дану у Служби за заштиту деце и младих. Како истовремено радим у Саветовалишту за породицу и младе ЦСР „Шабац”, у улози породичног саветника, представљени су Округли столови у организацији овог Саветовалишта са различитим темама – вршњачко насиље, функционална породица, полагај деце из хранитељских породица, деца без родитељског старања и деца са асоцијалним понашањем, подршка породицама деце са сметњама у развоју.

И поред свих тешкоћа, свакодневни рад у оквиру система социјалне заштите учи нас основним људским вредностима – хуманости, уважавању других, саосећајности, емпатији, слушању, разумевању, прихватању различитости, подршци, храбрости, упорности, неутралности, проналажењу решења када се чини да она не постоје, потребом за сталним професионалним усавршавањем и освешћивању најважније чињенице – *да је подршка свима потребна, често и неопходна, али да су снага и моћ увек у нама.*

Важно је да с евратимо универзалним вредностима, да завиримо у себе и видимо ко смо, како се осећамо, шта мислимо, у шта верујемо, да се разумемо, уважавамо и поштујемо. Верујем да љубав, својом неви-



дљивом и универзалном снагом исцељујуће моћи, може обојити шареним бојама наше животне путеве.

Надам се да професионална и лична искуства могу осветлити чињеницу да су наше драгоцене лекције саставни и незаменљив део животног пута и услов највишег добра.

Живот је пут за свакога од нас!



КОНКУРС ЗА ДОДЕЛУ РЕПУБЛИЧКИХ НАГРАДА ЗА 2024. ГОДИНУ

Комисија за доделу Републичких награда, на основу чл. 7. Правилника о додели Републичких награда за доприносе у унапређењу социјалне заштите Републике Србије за организације и појединце и Одлуке Управног одбора од 15.априла 2025. године, расписује

КОНКУРС ЗА ДОДЕЛУ РЕПУБЛИЧКИХ НАГРАДА ЗА 2024. ГОДИНУ

Тачка 1.

Удружење додељује две Републичке награде истог ранга,односно исте врсте,за организације,под следећим називима:

„Републичка награда за установу и другог пружаоца услуга социјалне заштите ПОВЕЉА”.

Тачка 2.

Удружење додељује три Републичке награде за појединце,под следећим називима:

- 1) „Прва Републичка награда за појединца ПОВЕЉА” са новчаним износом од 70.000,00 динара нето,
- 2) „Друга Републичка награда за појединца ПОВЕЉА” са новчаним износом од 50.000,00 динара нето,
- 3) „Трећа Републичка награда за појединца ПОВЕЉА” са новчаним износом од 40.000,00 динара нето.



Тачка 3.

Кандидате за Републичке награде за организације, као и за појединце, односно групе појединаца за заједнички рад, могу предлагати:

- 1) Управни одбор установе социјалне заштите,
- 2) Орган управљања другог пружаоца услуге социјалне заштите,
- 3) Колегијум органа, односно службе надлежне за област социјалне заштите (републичке, покрајинске, односно јединице локалне самоуправе),
- 4) Стручни радници, стручни сарадници, као и други појединци који раде у области социјалне заштите.

Лица из става 1. ове тачке не могу себе предлагати за Републичке награде.

Тачка 4.

Предлагач Комисији подноси предлог кандидата за доделу Републичке награде, за организацију, односно појединца.

Уз предлог, за организацију-кандидата за Републичку награду, предлагач обавезно подноси:

- 1) одлуку надлежног органа о предлогу кандидата за доделу Републичке награде, ако се предлог подноси у складу са чланом 4. тач. 1–3. правилника;
- 2) доказ да предложеној организацији није одузета лиценца;
- 3) писану изјаву да предложена организација прихвата кандидатуру.

Уз предлог, за организацију-кандидата за Републичку награду, предлагач према потреби подноси и:

- 1) доказе о доприносу у унапређивању социјалне заштите у Републици Србији, путем: развоја услуга; посебног доприноса у изради локалних и других стратегија или других одговарајућих планова унапређења социјалне заштите; развоја односно примене савремених метода стручног рада; или на други начин. Докази у смислу ове тачке могу бити препоруке одговарајућих органа, служби, као и других организација, са тачним подацима о услугама које су развијене, улози организације-кандидата у изради стратегија или других одговарајућих планова унапређења социјалне заштите, развоју односно примени савремених метода стручног рада и сл;



- 2) доказе о повезаности са локалном заједницом односно широм друштвеном средином, услед чега је остварен утицај на развој и афирмацију социјалне заштите. Докази у смислу ове тачке могу бити препоруке одговарајућих органа, служби, као и других организација, са тачним подацима о повезаности са локалном заједницом односно широм друштвеном средином.

Уз предлог, за појединца-кандидата за Републичку награду, предлагач обавезно подноси:

- 1) одлуку надлежног органа о предлогу кандидата за доделу Републичке награде, ако се предлог подноси у складу са чланом 4. тач. 1–3. правилника;
- 2) радну биографију кандидата (CV);
- 3) писану изјаву предложеног кандидата да прихвата кандидатуру;
- 4) доказ да предложеном кандидату није одузета лиценца;

Уз предлог, за појединца-кандидата за Републичку награду, предлагач према потреби подноси и:

- 1) доказе о доприносу у унапређивању теорије односно струке у области социјалне заштите у Републици Србији, путем: учешћа у креирању и спровођењу акредитованих програма обуке у области социјалне заштите; објављивања стручних и научних радова у часописима са листе министарства надлежног за науку и другим стручним часописима у области социјалне заштите, зборницима радова и монографијама; активног учешћа у стручним скуповима у социјалној заштити (организацијом скупа, излагањем односно презентацијом и сл.). Докази у смислу ове тачке су, поред навода у радној биографији кандидата, и препоруке одговарајућих органа, служби и других организација, са тачним подацима о конкретној врсти доприноса у унапређивању теорије односно струке у области социјалне заштите у Републици Србији, као и библиографски подаци (референце);
- 2) доказе о доприносу у унапређењу праксе у области социјалне заштите у локалној заједници односно Републици Србији, путем: учешћа у изради стратешких и акционих докумената релевантних за област социјалне заштите (на локалном, регионалном, покрајинском или републичком нивоу); искуства у изради односно реализацији међународних, националних и локалних пројеката; доприноса у заснивању и развоју локалних услуга социјалне заштите. Докази у смислу ове тачке су, поред навода у радној биографији кандидата, и препоруке одговарајућих органа, служби и других организација, са тачним подацима о



конкретној врсти доприноса у унапређивању праксе у области социјалне заштите у локалној заједници односно Републици Србији и сл.

У прикупљању прилога уз предлог кандидата, предлагачу може помагати кандидат за доделу Републичке награде, организација односно појединац.

Тачка 5.

Основ за доделу Републичке награде је допринос у унапређењу социјалне заштите у Републици Србији, организације односно појединца, у претходних пет година у односу на годину за коју се Републичка награда додељује, укључујући и ту годину.

Тачка 6.

По објављеном конкурс предлађачи подносе предлоге најкасније у року од 30 дана рачунајући од дана објављивања конкурса.

Уз предлог се подноси и кратко образложење кандидатуре за доделу Републичке награде, као и сви прилози у складу са Правилником о додели Републичких награда за доприносе у унапређењу социјалне заштите Републике Србије за организације и појединце, доступним на сајту Удружења:

www.udruzenjesz.rs

Предлагач доставља предлог кандидата електронским путем на mail Удружења:

e-mail :udruzenje@udruzenjesz.rs

као и у штампаном облику, препорученом поштом са назнаком „За Републичку награду за доприносе у унапређењу социјалне заштите Републике Србије – за организацију”, или

„За Републичку награду за доприносе у унапређењу социјалне заштите Републике Србије-за појединца” на адресу:

Удружење стручних радника социјалне заштите Србије

Земун

Марије Бурсаћ бр. 49

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ:

Соколовић Мирјана



УПУТСТВО АУТОРИМА

Часопис „Актуелности” настао је као одговор на потребу да се савремена теоријска, методолошка и практична сазнања од значаја за развој и унапређење система социјалне заштите учине доступна свим заинтересованим социјалним актерима.. Објављују се изворни радови и преводи одабраних текстова који су од значаја за разумевање савременог социјалног рада. Такође, део страница часописа посвећен је размени информација, приказима стручних скупова и приказима књига и часописа из области социјалне политике и социјалног рада, као и других хуманистичких и друштвених наука од значаја за социјални рад.

Аутори своје прилоге за објављивање у часопису треба да шаљу искључиво електронским путем, на e-mail адресу Редакције udruzenje@udruzenjesz.rs

Формат: Word

Језик: Српски

Писмо: Ћирилица

Фонт: Times New Roman, величина слова 12

Текст

Оптимална дужина текста је 15 до 18 страница, куцано проредом 1,5. Текст треба припремити тако да свака страница буде нумерисана. На насловној страници треба навести наслов рада, академску титулу, име и презиме аутора, институцију у којој је аутор запослен, место, приватну или службену контакт адресу (поштанску и електронску), број телефона. Уколико рад има више аутора, за сваког појединачног аутора треба навести све наведене податке. На другој страници треба навести наслов рада и резиме, с кључним речима. Табеле треба означити одговарајућим бројем и насловом који их јасно објашњава. Графички прикази треба да имају наслов и легенду која прати приказ. Такође, имајте на уму да часопис није у боји, те је графиконе потребно прилагодити томе. Страни изрази, укључујући називе докумената и институција на страном језику



пишу се курзивом – нпр. *Bullying*, *National Association of Social Workers* и сл. Сва наглашавања у тексту врше се подебљаним словима. Подвлачења или различити фонтови се у текстовима не користе.

Резиме

Треба да буде сачињен у највише 20 редова и да на крају има три до пет кључних речи. Када је реч о тексту у којем се даје приказ емпиријског истраживања, поред имена и презимена аутора и наслова рада, резиме треба да садржи и: значај проблема или теме која се обрађује, циљеве, задатке, примењене методе, пресек добијених резултата и закључке. Ако је реч о теоријским радовима, треба навести значај проблема или теме, основна теоријска полазишта, најважније елементе аналитичке разраде и закључке.

Коришћена литература – референце

Позиве на литературу треба давати у тексту, у заградама, а избегавати фусноте за навођење библиографских података. Фусноте треба користити, ако је то нужно, за коментаре и допунски текст. У позиву на литературу наводи се презиме аутора и година издања извора на који се позивамо, на пример: (Јанковић, 2008). Уколико је реч о навођењу докумената, наводи се пун назив документа и година издања. Ако је реч о прецизном наводу или цитату, треба укључити и број странице, односно: (Јанковић, 2008.: 24). Ако се наводе документи, онда се то чини на следећи начин: (Закон о социјалној заштити, 2009, чл. 7, ст. 1). Имена страних аутора дају се тако што се у тексту прво наведе име у транскрипцији, а у загради се напише име у оригиналу. На пример: Прајс (Price). Уколико се наводи више аутора, у загради се наводи презиме првог аутора и скраћеница и сар.

Коришћена литература

На крају рада се наводи попис свих извора који су наведени у тексту. Литература се наводи абecedним редом и то на следећи начин:

1. Адлер А., (1977): О нервозном карактеру, Београд, Просвета
2. Милосављевић М. (1993): Роми и девијације, Друштвене промене и положај Рома, Зборник радова, Београд, САНУ и Институт за социјалну политику
3. Gould, N. (2004): Qualitative research and social work: the methodological repertoire in a practice-oriented discipline. In: Lovelock, R., Lyons, K. & Powell, J. (eds.), *Reflecting on social work – Discipline and profession*. Farnham: Ashgate Publishing, 130-145.



4. Муслић, Љ., Русац, С. & Ајдуковић, М. (2009): Сензибилност за насиље над старијима код студената: Могућност интервенција кроз наставни програм. Љетопис социјалног рада, 16 (1), 51-67.

5. Породични закон (2005): Службени гласник РС, бр.18/2005

При навођењу извора с веб (интернет) страница потребно је навести тачан датум посете страници. На пример: http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=81&Itemid=145. Посећено 28. 12. 2009.

Процена радова

Текстови које аутори доставе подвргавају се рецензији, а Уредништво ће ауторе обавестити о резултатима процене, могућим сугестијама и предлозима за дораду текста пре објављивања. Уредништво задржава право да добијени текст прилагоди пропозицијама часописа и стандардима књижевног језика.

Рукописи се не враћају.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364.62(497.11)

АКТУЕЛНОСТИ : Часопис Удружења стручних
радника социјалне заштите Републике Србије /
Главни и одговорни уредник Живорад Гајић. -
Vol. 1, br. 1 (2000)- . - Земун (Марије
Бурсаћ 49): Удружење стручних радника
социјалне заштите Републике Србије, 2000 -
(Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

Двомесечно
ISSN 1451-3129 = Актуелности - Удружење
стручних радника социјалне заштите Србије
COBISS.SR-ID 177748999